

Laura Peltola

YKSIN MAAHAN TULLEIDEN NUORTEN KUULLUKSI TULEMINEN KOTOUTUMISSUUNNITELMAN TEOSSA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro Gradu -tutkielma
Heinäkuu 2023

TIIVISTELMÄ

Laura Peltola: Yksin maahan tulleiden nuorten kuulluksi tuleminen kotoutumissuunnitelman teossa
Pro gradu -tutkielma
Tampereen yliopisto
Yhteiskuntatutkimuksen tutkinto-ohjelma
Sosiaalipolitiikka
Ohjaajat: Lina van Aerschot ja Katja Repo
Heinäkuu 2023

Suomeen saapui vuonna 2015 reilut kolmetuhatta alaikäisiä turvapaikanhakijaa, jotka tulivat maahan ilman huoltajaa. Sittemmin määrä on tasoittunut ja pysytellyt vuosittain sadan-kahdensadan paikkeilla. Yksin maahan tulleet alaikäiset nuoret ovat erityisessä asemassa suhteessa muihin maahanmuuttajiin ja pakolaisiin heidän ikänsä ja turvapaikkataustansa vuoksi. Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on institutionaalisessa kohtaamisessa tapahtuva vuorovaikutus yksin maahan tulleen nuoren ja ammattilaisten välillä.

Lähestyn aihetta teoriaosuudessa arjen kansalaisuuden kautta, jonka mukaan kansalaisuus rakentuu erilaisissa arkisissa ja toistuvissa tapahtumissa. Liitän arjen kansalaisuuteen poliittisen kuulumisen käsitteen, jonka mukaan vallassa olevilla on mahdollisuus muodostaa rajoja ja joko myöntää tai kieltää ihmisen pääsy näiden rajojen sisäpuolelle. Ihmisen kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset kasautuvat ja vaikuttavat näin henkilön arjen kansalaisuuden rakentumiseen.

Jokaiselle yksin maahan tulleelle nuorelle laaditaan kotoutumissuunnitelma, jota päivitetään säännöllisesti ja johon kirjataan nuoren kotoutumisen tavoitteet. Kotoutumissuunnitelmaa ovat tekemässä nuori ja tämän kanssa työskentelevät ammattilaiset. Tämän tutkielman aineistona on kaksi tällaisessa kotoutumissuunnitelman teossa nauhoitettua ja litteroitua keskustelua. Aineisto on analysoitu keskusteluanalyysin avulla keskittyen vuorovaikutuksessa esiin tuleviin ulossulkeviin ja mukaan ottaviin tekijöihin. Huomiota kiinnitetään erityisesti puheenvuorojen jakautumiseen ja sen kautta laajemmin kuulluksi tulemisen mahdollisuuksiin ja rajoitteisiin.

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia sitä, millaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on ja miten eri vuorovaikutuksen tavat avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta. Tätä tavoitetta kohti edetään tarkastelemalla sitä, millaisia vuorovaikutuksellisia keinoja nuori käyttää kuulluksi tulemiseksi institutionaalisessa tapaamisessa ja millä lailla ammattilaiset tilanteessa asemoituvat suhteessa nuoreen. Tarkastelun kohteena on myös ammattilaisten institutionaalisten päämäärien toteuttaminen ja se, miten erilaiset institutionaaliset roolit ja tavoitteet tulevat puheen kautta tilanteessa näkyviksi.

Analyysin tulokset osoittavat, että nuorella on tapaamisessa käytössään erilaisia vuorovaikutuksellisia keinoja ja resursseja, joita hän käyttää tullakseen kuulluksi ja tuodakseen mielipiteitään esille. Ammattilaisten suhtautumisessa nuoreen on nähtävissä erilaisia tyylejä toteuttaa institutionaalisia rooleja. Osa näistä tyyleistä toimii nuoren kuulluksi tulemistä rajoittavasti ja osa sitä mahdollistavasti. Nuoren ja ammattilaisten osallistumisen mahdollisuudet näyttäytyvät analyysin perusteella olevan hyvin erilaiset. Tilanteessa vallitsevien epäsymmetrioiden vuoksi nuoren keinot vuorovaikutukseen osallistumiseen ovat huomattavasti rajatummat kuin ammattilaisilla. Täten ammattilaisten vastuu vuorovaikutuksen tasavertaisuuden huomioimisessa korostuu.

Avainsanat: arjen kansalaisuus, kotoutuminen, kuuluminen, yksin tulleet nuoret

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Laura Peltola: How unaccompanied minors are being heard during the making of an integration plan
Master's thesis
Tampere University
Faculty of social sciences
Social Policy
July 2023

In 2015 there were more than three thousand underaged asylum seekers who came to Finland without a guardian. In the following years the number of unaccompanied minors has reduced to 100-200 per year. Unaccompanied minors are in an especially vulnerable state compared to other immigrants and refugees due to their age and asylum-seeking background. In this master's thesis the focus is on the interaction between unaccompanied minors and the professionals in institutional setting.

The theory part of this study consists of the concepts of everyday citizenship and political belonging. Everyday citizenship views citizenship as a process rather than a status. This process is constantly changing and evolving in different everyday encounters. Political belonging is a concept that can be used to scrutinize how some people or groups are in a position to either accept or deny other's requests to belong. People's experiences of not belonging can cumulate and effect the formation of citizenship.

Unaccompanied minor and the professionals working with them gather together to make an integration plan. The plan consists of the minor's individual goals in terms of integration. This integration plan is revised regularly together with the minor and the professionals. The data for this master's thesis consists of two such meetings. The transcription of these meetings is analysed using conversation analysis. The main focus of the analysis is to point out the including and excluding interactional acts between the participants. The attention is given especially on the turn-taking structure in conversation. Through that it becomes possible to view the unaccompanied minor's possibility of being heard.

The aim of this master's thesis is to look at the outcomes of different interactional choices of the participants and the interactional ways that can affect the unaccompanied minor's possibility of being heard. The study will first show the outcomes that are followed by unaccompanied minor's different ways of expressing a need to be heard. After that we turn gaze on the professional's reactions to these needs of the minor. The study also shows how professionals are orientating towards the institutional goals and how they 'talk institutions into being' through their interaction.

The analysis indicates that unaccompanied minors use a variety of different means through which they express their opinions and their wish to be heard. The ways how professionals react to these wishes can either limit or enforce the minor's possibilities of being heard. Asymmetries between the participants weaken the minor's chances to participate in the interaction. Therefore, professionals have a greater responsibility in this kind of institutional meetings to make sure that the unaccompanied minor is truly being heard.

Keywords: belonging, everyday citizenship, integration, unaccompanied minors

The originality of this thesis has been checked using the Turnitin OriginalityCheck service.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. YKSIN TULLEET NUORET SUOMEEN KOTOUTUMASSA	4
2.1 Alaikäisten pakolaisten erityinen asema.....	5
2.2 Suomen kotoutumispolitiikka ja kotoutuminen käytännön tasolla.....	7
2.3 Institutionaaliset kohtaamiset osana maahan tulleiden elämää.....	9
3. ARJEN KANSALAISSUUS JA KUULUMINEN	11
3.1 Arjen kansalaisuus näkökulmana kansalaisuuteen.....	11
3.2 Kuuluminen ja kuulumisen politiikka.....	14
4. TUTKIMUSASETELMA	18
4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset.....	18
4.2 Lähestymistapa tutkimukseen.....	19
4.3 Keskusteluanalyysi aineiston analyysimenetelmänä.....	20
4.3.1 Keskusteluanalyysi.....	20
4.3.2 Institutionaalisen vuorovaikutuksen analysointi.....	21
4.3.3 Vuorottelujäsennys.....	24
4.4 Eettisyys pakolaistutkimuksen kontekstissa.....	26
4.5 Aineistonkeruu.....	27
4.6 Aineisto.....	29
4.7 Analyysin eteneminen.....	31
5. TULOKSET	34
5.1 Nuoren vuorovaikutukselliset keinot kuulluksi tulemiseksi keskustelussa	34
5.1.1 Toisto päällekkäisyyksissä puheenvuoron pitämisen keinona.....	35
5.1.2 Nuoren äänenkäyttö vaikuttaa puheenvuorojen saamiseen.....	37
5.1.3 Puheenvuorojen ottaminen keskustelun vuorottelujärjestelmästä poiketen.....	40
5.1.4 Hiljainen protestointi vuorovaikutuksellisenä keinona.....	41
5.1.5 Suostuttelu mielipiteen esittämisen tukena.....	46
5.2 Ammatillaiset institutionaaliset roolejaan rakentamassa	49
5.2.1 Ammatillainen keskustelun sisällön ohjaajana.....	49

5.2.2 Ammatilainen nuoren kuulluksi tulemisen mahdollistajana.....	53
5.2.3 Ammatilainen nuoren neuvonantajana.....	56
5.2.4 Ammatilainen asiakaslähtöisyyden vaalijana	58
5.2.5 Ammatilainen tiedon haltijana	62
6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	66
Luotettavuuden ja menetelmien pohdintaa	75
LÄHTEET.....	78
LIITTEET.....	90

1. JOHDANTO

Tässä tutkielmassa tarkastellaan ilman huoltajiaan maahan saapuneiden nuorten ja sosiaalialan ammattilaisten välistä vuorovaikutusta. Yksin tulleilla nuorilla tarkoitetaan sellaisia alaikäisiä nuoria, jotka ovat saapuneet hakemaan Suomesta turvapaikkaa ilman virallista huoltajaa. Viime vuosina yksin Suomeen tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden määrä on pyörinyt vuosittain sadan ja kahdensadan välillä lukuun ottamatta vuotta 2015, jolloin pakolaiskriisin seurauksena Suomeen saapui reilu kolmetuhatta alaikäistä turvapaikanhakijaa, jotka tulivat maahan ilman huoltajaa (Euroopan muuttoliikeverkosto 2020; 2021).

Tutkielmassa tarkastellaan mikrotasolla eli henkilökohtaisella tasolla tapahtuvia kohtaamisia yksin tulleen nuoren ja ammattilaisverkoston välillä. Aiempien tutkimusten perusteella tiedetään, että hyvillä kohtaamisilla on oleellinen vaikutus maahanmuuttajataustaisten ihmisten kotoutumiseen, hyvinvointiin ja kuulumisen tunteisiin (Hiitola, Anisi ja Turtiainen 2018, 9; Hiitolan & Peltolan 2018, 141). Suomeen tultuaan maahanmuuttajat kohtaavat monia hyvinvointivaltion järjestelmiä ja niiden erilaisia käytäntöjä, ja viranomaiskontaktit voivat viedä huomattavan osan heidän ajastaan, joten kohtaamisten tapoja ja käytäntöjä on syytä tutkia. (Keskinen & Vuori 2012, 28). Vaikka tarkasteltavana on henkilökohtaisella tasolla tapahtuva nuoren ja ammattilaisen kohtaaminen ja erityisesti tämän kohtaamisen vuorovaikutus, vaikuttavat tilanteeseen erilaiset yhteiskunnalliset ja rakenteelliset ilmiöt (Kokkonen 2018, 100–101).

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa säädetään, että lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi. Sopimuksen mukaan lapsella on oikeus ilmaista mielipiteensä itseään koskevissa asioissa ja ne tulee huomioida lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991 § 12.) Kun lapsilta itseltään kysytään hyvinvointiin vaikuttavia tekijöitä, määrittelevät he myös itse kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisen osaksi hyvinvointia (Kallinen ym. 2021). Yksin tulleilta nuorilta kerätyn palautteen mukaan nuoret toivovat aikuisilta enemmän nuorten mielipiteiden kuulemista sekä keskustelua ja huomioon ottamista

(Maahanmuuttovirasto 2019). Tutkielman mielenkiinto kohdistuu siihen, millaisena nuoren kuulluksi tuleminen näkyy nuoren ja ammattilaisten välisessä vuorovaikutuksessa.

Kotoutuminen on sekä yksilön ja yhteiskunnan panostusta vaativa prosessi, jossa tavoitteena on maahan muuttaneen henkilön osallisuuden, yhdenvertaisuuden sekä tasa-arvon lisääntyminen yhteiskunnassa (Kotoutuminen.fi 2023a). Jokaiselle yksin maahan tulleelle nuorelle laaditaan kotoutumissuunnitelma, johon kirjataan nuoren henkilökohtaiset kotoutumisen tavoitteet ja jota päivitetään säännöllisesti (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386, 15§; Kotoutuminen 2023 c). Kotoutumissuunnitelmaa ovat tekemässä alaikäinen nuori ja tämän lähin ammattilaisverkosto, tyypillisesti sosiaalityöntekijä, nuoren edustaja sekä asumisyksikön työntekijä. Tutkielman aineistona on kaksi tällaisessa kotoutumissuunnitelman teossa nauhoitettua ja litteroitua keskustelua. Aineisto on analysoitu keskusteluanalyysin avulla keskittyen vuorovaikutuksessa esiin tuleviin ulossulkeviin ja mukaan ottaviin tekijöihin. Tutkielmassa tarkastellaan erityisesti puheenvuorojen jakautumista ja sitä kautta laajemmin nuoren kuulluksi tulemistä. Tutkielman tavoitteena on hahmottaa, minkälaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on ja miten eri vuorovaikutuksen tavat avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta. Tarkastelun kohteena on lisäksi ammattilaisten asemoituminen tilanteessa sekä erilaisten institutionaalisten roolien ja tavoitteiden ilmeneminen keskustelussa. Erityisryhmien kielenkäytön tutkiminen on tärkeää etenkin siitä syystä, että kielellisesti heikommassa asemassa olevat ihmiset saisivat ilmaistuksi itseään ja he saisivat mielipiteensä kuulluiksi (Leskelä & Lindholm 2011, 27). Keskusteluanalyysin avulla on mahdollista tutkia kielenkäytön yksityiskohtia ja sitä kautta rakentuvaa kokonaisuutta, ihmisten kohtaamista (Leskelä & Lindholm 2011, 23).

Vuodesta 2013 eteenpäin yksin tulleista alaikäisistä tehtyjen tutkimusten määrä on kasvanut eksponentiaalisesti, joka on linjassa samaan aikaan tapahtuvaan pakolaisten määrän kasvuun Euroopassa. Salmenon-Manzanon ja Manzano-Aguilaron vuosilta 1987-2017 tekemän monitieteellisen ja maailmanlaajuiseen yksin tulleita alaikäisiä käsittelevän tutkimuksen katsauksen perusteella aiheesta tehtyä tutkimusta hallitsee kaksi tieteenhaaraa: sosiaalitieteet ja lääketiede. Siinä, missä lääketiede keskittyy pitkälti iän tunnistukseen, sosiaalitieteissä teemaa tarkastellaan lähinnä lain, käytäntöjen ja linjausten näkökulmasta. (Salmenon-Manzano & Manzano-Aguilaro 2018, 4, 13.) Suomessa yksin tulleiden alaikäisten

kuulumisesta on tehty lähivuosina tutkimuksia muun muassa TRUST- hankkeen kautta, jossa näkökulmana on ollut nuorten ylikulttuurinen kuuluminen (Trust 2020) .

Tutkielma rakentuu ensin poliittisen ympäristön kuvaamisella. Luvussa kaksi taustoitetaan sitä, mitä pakolaisuus ja erityisesti yksin tulleiden alaikäisten nuorten liikkuminen tarkoittaa nykypäivän globaalissa ympäristössä. Seuraavaksi tarkastellaan alaikäisten yksin tulleiden nuorten kotoutumista Suomeen sekä nuorten ja ammattilaisten suhdetta institutionaalisen hoivan kontekstissa. Kolmannessa luvussa esitellään tutkielman teoriapohja eli avataan arjen kansalaisuuden ja poliittisen kuulumisen käsitteitä ja kuvataan sitä, miten ne liittyvät yksin tulleiden nuorten ja ammattilaisten välisiin kohtaamisiin. Neljännessä luvussa kuvataan tutkimuksen teon menetelmiä, asetetaan tutkimuskysymykset sekä esitellään tutkielman aineisto ja analyysin eteneminen. Viides luku on tulososio, jota seuraa johtopäätökset ja pohdinta.

2. YKSIIN TULLEET NUORET SUOMEEN KOTOUTUMASSA

Vuoden 2015 pakolaiskriisin seurauksena Suomeen saapui 3024 alaikäistä turvapaikanhakijaa, jotka tulivat maahan ilman huoltajaa. Seuraavina vuosina yksin tulleiden määrä on tasoittunut sadan ja kahdensadan henkilön välille vuosittain. (Euroopan muuttoliikeverkosto 2020; 2021.) *Turvapaikanhakija* on vieraasta valtiosta turvapaikkaa tai oleskelulupaa hakeva henkilö (Sisäministeriö 2019). Turvapaikka voidaan myöntää, jos hakijalla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi joko alkuperän, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryhmään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen vuoksi (Ulkomaalaislaki 2004/301, 87 §). Tällöin henkilö saa *pakolaisstatuksen* (Sisäministeriö 2019). Maassa oleskelevalle henkilölle voidaan myös myöntää *oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella*, jos turvapaikan myöntämisen kriteerit eivät täyty mutta on oletettavissa henkilön joutuvan vakavan haitan vaaraan palatessaan kotimaahansa (Ulkomaalaislaki 2004/301, 88 §). Tässä tutkielmassa kohderyhmänä ovat turvapaikanhakijoina *yksin maahan tulleet alaikäiset nuoret*, joille on myönnetty Suomesta oleskelulupa mutta ei välttämättä pakolaisstatusta. He ovat monin tavoin marginaalissa uudessa maassa sekä epävarmassa ja haavoittuvassa asemassa pakolais- tai turvapaikanhakijastatuksensa, alaikäisyytensä ja perheestään erossa olemisen vuoksi (Anis & Esberg 2018, 209; Wernesjö 2011, 495).

Yksin alaikäisenä maahan tulleista nuorista käytetään tutkimuksissa useita eri termejä eikä yhtä vakiintunutta käsitettä ole. Eri tutkimuksissa näihin nuoriin viitataan termeillä *yksin tullut maahanmuuttajanuori* (Kuusisto-Arponen 2016), *yksin tullut nuori* (Korjonen-Kuusipuro & Kuusisto 2018), *ilman huoltajaa saapunut alaikäinen nuori* (Nahkiaisola, Isokoski & Koivula 2019, 6) tai *yksintullut alaikäinen turvapaikanhakija* (Alanko, Marttinen & Mustonen 2011). Myöskään englanninkielisissä lähteissä ei ole yhtä vakiintunutta käsitettä. Tässä tutkielmassa käytetään jatkossa selkeyden vuoksi termiä *yksin tullut nuori* kuvaamaan näitä alaikäisiä nuoria, jotka ovat saapuneet Suomeen ilman virallista huoltajaa. Tähän tutkimukseen osallistuneista yksin tulleista nuorista käytetään tutkielmassa yksinkertaisuuden vuoksi myös sanaa ”nuori”, jolla viitataan edellä esitettyyn määritelmään. Teoriaosuudessa

käytetään termiä pakolainen tai maahanmuuttaja, kun käsitellään yleisesti pakolaistutkimukseen tai maahanmuuttokeskusteluun liitetyjä teemoja.

2.1 Alaikäisten pakolaisten erityinen asema

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n (2022) uusimpien tilastojen mukaan vuoden 2021 loppuun mennessä maailmassa on 89,3 miljoonaa kotinsa pakottavista syistä jättämään joutunutta ihmistä, joista 36,5 miljoonaa (41%) on alaikäisiä. Suomeen on vuosina 2021-2022 tullut pakolaisia ja turvapaikanhakijoita eniten Ukrainasta, Irakista, Afganistanista, Syyriasta ja Somaliasta (UNHCR 2022). Turvapaikanhakijoiden määrät ovat Suomessa 2000-luvulla vaihdelleen 1500 ja 6000 turvapaikanhakijan välillä lukuun ottamatta vuotta 2015, jolloin Suomeen saapui ennätysmäärä turvapaikanhakijoita, 32476 henkilöä. Ukrainan sodan myötä kansainvälistä suojelua hakevien määrä nousi vuonna 2022. (Sisäministeriö 2023.)

Pakolaisuus ei ole ilmiönä mitenkään moderni asia, sillä ihmiset ovat aina hakeneet turvaa ja suojaa. Pakolainen-termin vakiintuminen voidaan kuitenkin paikantaa toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan, jolloin sodanjälkeisessä Euroopassa alettiin laajemmin hallita suurien ihmisjoukkojen siirtymisiä alueelta toiselle. Nämä hallinnan keinot yhdenmukaistuivat ja muuttuivat maailmanlaajuisiksi, jonka seurauksena pakolaisuus alettiin käsittää sosiaalisena kategoriana ja laillisena maailmanlaajuisena kysymyksenä. (Malkki 1995, 497-498.) Vuonna 1950 perustettiin Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisapujärjestö UNHCR ja vuonna 1951 otettiin käyttöön YK:n pakolaissopimus, jonka tavoitteena on pakolaisten ihmisoikeuksien turvaaminen.

Pakolaiset ovat erityisen haavoittuvassa asemassa oleva ryhmä verrattuna muihin siirtolaisiin. Pakolaisstatukseen yhdistyy matalampi sosioekonominen asema sekä korkeampi työttömyysaste ja heikompi terveys kuin muihin maahanmuuttajaryhmiin. Pakolaisten onnistunut integrointi yhteiskuntaan onkin poliittisessa keskustelussa merkittävässä osassa, kun puhutaan hyvinvointivaltion kestävyuden säilyttämisestä. Etenkin nuorilla pakolaisilla on vielä lähes koko elämä edessään, joten heidän integroitumisensa Suomalaiseen yhteiskuntaan on erityisen tärkeää. (Borsch ym. 2019, 2.)

Yksin tulleilla nuorilla on omat erityiset haasteensa kotoutumisessa. Motivaatiosta ja ahkeruudesta huolimatta heillä ilmenee enemmän hankaluuksia menestyä koulussa verrattuna niihin nuoriin, jotka ovat opiskelleet suomalaisessa koulujärjestelmässä esikoulusta alkaen (Björklund 2015, 15). Myös työllistymisaste on matalampi verrattuna yleisesti maahanmuuttajiin tai muihin pakolaisiin (Borsch 2019, 9). Yksin tulleet nuoret joutuvat täysi-ikäistymisen kynnyksellä uuden eteen, sillä tietyt palvelut, kuten asumisyksikössä asuminen ja edustajan tuki, loppuvat nuoren täyttäessä 18 vuotta. Vaikka yhteiskunnan tukea on yhä saatavilla, ovat yksin muuttaneet nuoret heikommassa asemassa kuin muut maahanmuuttajat, sillä he eivät voi kääntyä uudessa tilanteessa vanhempiensa puoleen. Työelämään siirryttäessä puolestaan ihmisten asenteet ja ennakkoluulot saattavat vaikeuttaa yksin tulleiden nuorten, samoin kuin muidenkin maahanmuuttajataustaisten nuorten, mahdollisuuksia. (Björklund 2015, 15.)

Yksin tulleiden nuorten kohdalla yhdistyy sekä pakolaisuus että alaikäisyys, mikä tekee heidän asemastaan erityisen epävarman (Björklund 2011, 11; Wernesjö 2011, 495). Nämä nuoret ovat riippuvaisia yhteiskunnan huolenpidosta ja hoivasta mutta samanaikaisesti heitä ei kuitenkaan kohdata vain hädänalaisina lapsina vaan esimerkiksi ”ankkurilapsina”, joiden tarkoituksena on olla tienraivaajia koko perheen maahan pääsulle. Turvapaikkaprosessissa lasten on vakuutettava epäileväisille viranomaisille suojelun tarpeensa. Myös lapset ovat herkästi epäileviä viranomaisia kohtaan ja pelkäävät sanomisensa vaikuttavan turvapaikan myöntämiseen. Lasten saattaakin olla vaikeaa tässä molemminpuolisessa epäilyn ilmapiirissä rakentaa luottamuksellisia suhteita heitä ympäröiviin aikuisiin. (Björklund 2015, 11-12.)

Useissa tutkimuksissa on viime vuosina kritisoitu stereotyyppistä kuvaa, jossa yksin tulleet alaikäiset esitetään haavoittuvina, passiivisina tai uhreina, ja korostettu sen sijaan nuorten omaa toimijuutta ja aktiivisuutta (esim. Kaukko & Wernesjö 2017; Korjonen-Kuusipuro, Kuusisto & Tuominen 2019; Wernesjö 2015). Onkin mahdollista huomioida nuorten kyvyt ja resurssit samalla, kun tarkastellaan niitä haasteita, joita nuoret keskimäärin kohtaavat muuttaessaan yksin alaikäisinä uuteen maahan. Malkki (1995, 496, 511) huomauttaa, että esimerkiksi ”pakolainen” -termi tulisi tunnistaa ihmisten tyypittämisen sijaan laillisena käsitteenä ja kattoterminä, joka sisältää ihmisten erilaiset tilanteet, elämänhistoriat ja

yksilölliset piirteet. Samoin ”yksin tullut nuori” on termi, jonka alta paljastuu erilaisia ihmisiä, elämäntarinoita ja lähtökohtia, jotka eivät typistettävissä yhden kategorian alle.

2.2 Suomen kotoutumispolitiikka ja kotoutuminen käytännön tasolla

Muuttoliikkeen ja maahanmuuttoa koskevien säännösten avulla säädellään maahanmuuton laillista puolta, kuten sitä, kuka voi laillisesti saapua maahan. Kotoutumispolitiikan avulla taas säädellään maassa olevien ihmisten oikeuksia ja velvollisuuksia. (Lister 2007, 78.)

Suomen kotoutumispolitiikka perustuu Lakiin kotoutumisen edistämisestä (2010/1386), joka koskee oleskeluluvan, oleskeluoikeuden tai oleskelukortin saaneita henkilöitä (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 § 2). Kotoutuminen nähdään kaksisuuntaisena prosessina, jossa maahanmuuttaja hankkii erilaisia tarvittavia tietoja ja taitoja, ja samalla yhteiskunta muuttuu sen väestön monimuotoistuesssa (TEM 2023b). Kunnan ja muiden viranomaisten tehtävänä kotouttamisessa on muun muassa tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen sekä maahanmuuttajien osallisuuden tukeminen (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 § 29). Kotoutumisen kannalta on tärkeää, että maahanmuuttajille tarjotaan kotoutumista edistäviä palveluita ja toimenpiteitä.

Kotouttamista toteutetaan useiden eri toimijoiden yhteistyönä. Kotouttamista edistävät työ- ja elinkeinoministeriö, sisäministeriö, opetus- ja kulttuuriministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, ulkoasiainministeriö sekä Maahanmuuttovirasto, Opetushallitus, Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO) ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto. Alueatasolla kotouttamisesta vastaavat alueen ELY-keskukset ja paikallistasolla kotouttamisvastuu on kunnilla. Kotouttamistyöhön osallistuvat myös erilaiset järjestöt ja uskonnolliset yhteisöt sekä esimerkiksi paikalliset harrastusseurat. (TEM 2023a). Näiden lisäksi kotoutumista edistetään myös arkisissa tilanteissa ja ympäristöissä esimerkiksi kouluissa, päiväkodeissa ja työpaikoilla (TEM 2023b).

Nuoren kotouttamista toteuttaa näiden lisäksi asumisyksikkö, jossa nuori asuu. Turvapaikkaa hakeneet yksin maahan tulleet alaikäiset nuoret asuvat alaikäisyksiköissä, tukiasunnoissa tai yksityismajoituksessa. Oleskeluluvan saatuaan nuorten hoito järjestetään perheryhmäkodeissa

tai muuten nuoren tilanteen kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla, kuten täysi-ikäistyvien nuorten kohdalla tukiasumisella. (Kotoutuminen.fi 2023b.)

Jokaisen alaikäisenä ilman huoltajaa Suomeen saapuvan nuoren kanssa laaditaan *kotoutumissuunnitelma* (Laki kotoutumisen edistämisestä 2010/1386 § 15). Alaikäisen kotoutumissuunnitelman sisällöt voivat käsitellä esimerkiksi perus-, lukio- tai ammatillisia opintoja, korkeakouluun johtavia opintoja, täydennyskoulutusta, jatkokoulutusta tai oman äidinkielen opetusta, harrastus-, työpaja- tai vapaa-ajan toimintaa ja niiden pariin ohjaamista, lastensuojelutoimenpiteitä ja niiden jälkihuoltoa tai mahdollisia muita sosiaali- ja terveystalveluja sekä laajemmin nuoren sosiaalisen ja yhteiskunnallisen osallistumisen vahvistamista (Kotoutuminen.fi 2023c). Suunnitelma on määrä tarkastaa vähintään kerran vuodessa (Kotoutuminen.fi 2023d). Kotoutumissuunnitelman avulla tuetaan maahanmuuttajan kotoutumista suomalaiseen yhteiskuntaan (Kotoutuminen.fi 2023e), joten sen voi nähdä olevan yksi tärkeä kohta nuoren tulevaisuutta suunniteltaessa, josta jää myös virallinen, kirjallinen dokumentti. Käytännössä kotoutumissuunnitelmien sisällöstä ja niiden soveltamisesta tiedetään kuitenkin vain vähän (Vuori 2015, 397). Kotoutumissuunnitelman tekemisen tueksi ei esimerkiksi ole olemassa mitään yhtenäistä mallia siitä, mitä se pitää sisällään (vrt. asiakassuunnitelma; sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 39§), vaan sen sisältö määrittyy asetettujen tavoitteiden ja teemojen mukaisesti yksilöllisesti (Kotoutuminen.fi 2023c). Myös tästä syystä on aiheellista tarkastella kotoutumissuunnitelman tekemistä käytännön tasolla.

Kotoutumissuunnitelman laatimiseen osallistuvat maahanmuuttaja sekä paikallisviranomaiset (Kotoutuminen.fi 2023c). Kotoutumissuunnitelmaa tehtäessä tai päivitettäessä paikalla on tyypillisesti nuori, tämän edustaja, sosiaalityöntekijä sekä asumisyksikön työntekijä tai mahdollinen muu nuoren asioihin liittyvä viranomainen (Kotoutuminen.fi 2023c). Vaikka ammattilaiset ovat omien institutionaalisten velvoitteidensa vuoksi vetovastuussa tilanteessa, jokainen osallistuja vaikuttaa kotoutumissuunnitelmaa tehtäessä tilanteen muotoutumiseen omalla toiminnallaan. Kotoutumissuunnitelman teossa jokaisella osallistujalla on erilaiset oikeudet, velvollisuudet sekä tiedolliset lähtökohdat ja vastuunsa ja he rakentavat ja muovaavat jatkuvasti yhdessä tilannetta ja osallistumisen puitteita (ks. Lehtimaja & Kurhila 2022, 25). Keskustelua tarkastelemalla on siten mahdollista havaita, minkälaisista

lähtökohdista nuori ja ammattilaiset tilanteessa toimivat ja hahmottaa paremmin esimerkiksi sitä, minkälaiset liikkumavarat keskusteluun osallistujilla on.

Vuoren (2015, 397) mukaan kotoutumissuunnitelma on ennen kaikkea kotoutumistyötä tekevien ammattilaisten työväline. Tässä tutkielmassa kotoutumissuunnitelman päivittämisen nähdään kuitenkin olevan yksi sellainen tapahtuma nuoren elämässä, jossa nuoren kuulumiselle rakentuu joko mahdollisuuksia tai esteitä ja joka on osa nuoren kansalaisuuden rakentumista. Kotoutumissuunnitelman päivittämisestä jää myös virallinen dokumentti nuoren senhetkisistä käsitellyistä asioista, asetetuista tavoitteista ja tulevaisuuden suunnitelmista. Ei ole siten yhdentekevää, ketkä nuoren asioista päättävät ja minkälainen rooli nuorella itsellään on omaa elämäänsä koskevassa päätöksenteossa.

2.3 Institutionaaliset kohtaamiset osana maahan tulleiden elämää

Yksin tulleet nuoret saavat Suomessa osakseen institutionaalista hoivaa, jota toteutetaan niin koulussa, asumisyksikössä, sosiaalipalveluissa kuin harrastuksissakin. Tämä tukiverkko on merkittävässä roolissa nuoren selviytymiselle ja tämän tulevaisuudelle. (Kuusisto-Arponen 2016, 398.) Näillä nuorilla perhe on usein kaukana tai sukulaisiin ei välttämättä ole yhteyttä, jolloin nuoren arjessa heidän lähellään olevat aikuiset ovat useimmiten ammattilaisia, jotka heidän kanssaan työskentelevät.

Perhe-, ystävyys- ja sukulaisuussuhteiden lisäksi erilaisilla arjen suhteilla, kuten viranomaisuhteilla, onkin merkitystä maahanmuuttajan uuteen kulttuuriin ja ympäristöön sopeutumisessa (Kokkonen 2018, 98). Turvapaikanhakijoiden suhteet ja kontaktit valtaväestöön ovat usein vähäisiä lukuun ottamatta heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia ja viranomaisia (Jauhiainen 2017, 9), jolloin näiden kohtaamisten ja suhteiden merkitys korostuu uuteen ympäristöön sopeutumisessa (Kokkonen 2018, 112). Kokkonen (2018, 99-100) mukaan viranomaisuhteet ja -kohtaamiset voivat olla tärkeässä roolissa pakolaisille uuteen ympäristöön sopeuduttaessa toimien eräänlaisina peileinä tai ikkunoina yhteiskuntaan. Pakolaisten ja viranomaisten välinen tukea antava vuorovaikutus voi myös lisätä maahan muuttaneen ihmisen hyväksytyksi tuleminen tunnetta sekä vaikuttaa positiivisesti tämän elämänhallintaan (Kokkonen 2018, 100).

Hiitolan ym. (2018, 7) mukaan valtasuhteet muotoutuvat yhteiskunnan rakenteiden tasolla sekä erilaisissa ihmisten kohtaamisissa (Hiitola ym. 2018, 7). Institutionaalisiin kohtaamisiin liittyy useita erityispiirteitä muihin arjen kohtaamisiin verrattuna. Vaikka maahanmuuttajien suhteet arjessa kohtaamiinsa työntekijöihin olisivatkin tärkeitä, ovat nämä suhteet usein löyhiä, jolloin kohtaamisissa ei pääse toteutumaan osapuolten tasavertaisuus (Nordberg & Wrede 2015, 56). Lisäksi tasa-arvoisen dialogin saavuttamisen haasteena institutionaalisissa kohtaamisissa on institutionaalisten roolien, eli asiakkaan ja viranomaisen, epätasa-arvoiset asemat ja viranomaisen työtehtäviin liittyvät velvollisuudet ja vastuut (Kokkonen 2018, 115). Epäsymmetriaa tilanteessa luo myös tilanteen merkitys osallistujille. Siinä, missä vuorovaikutustilanne saattaa olla ammattilaiselle rutiinia, asiakkaalle tilanne on henkilökohtainen ja kenties jopa ainutlaatuinen. (Drew & Heritage 1992, 50-51.) Kokkonen (2018, 102) mukaan olisikin syytä ymmärtää, että viranomaisten näkökulmasta arkinen ja lyhyt kohtaaminen pakolaisen kanssa voi pakolaisen näkökulmasta olla painoarvoltaan hyvinkin erilainen. Joissakin tilanteissa, esimerkiksi syrjiviksi koetuissa vuorovaikutustilanteissa, hyväksytyksi tulemisen kokemuksen sijaan voi ilmetä kuulumattomuuden tunteita ja tunteita siitä, ettei tule hyväksytyksi (Kokkonen 2018, 110). Jos tuki viranomaisilta jää saamatta, voi siitä seurata epäluottamusta viranomaisia ja suomalaista järjestelmää kohtaan (Kokkonen 2018, 116).

Omat haasteensa kohtaamisissa voi aiheuttaa maahanmuuttajan kielitaidon taso. Kieltä vielä opiskelevan maahanmuuttajan puheessa saattaa esiintyä puhumiseen liittyviä ongelmia, kun kielen rakenne ja sanasto on vielä kehittymässä (Kuruhila & Laakso 2016, 225). Se ei kuitenkaan tarkoita, että nuoren ja ammattilaisten kohtaamisessa kielelliset epäsymmetriat olisivat automaattisesti merkittävässä roolissa, vaan niistä tulee keskustelulle merkittäviä ainoastaan silloin, jos osapuolet suhtautuvat asiaan niin (Kuruhila & Lindholm 2016, 274-275). Pääsääntöisesti ihmiset kuitenkin pyrkivät keskustelussa yhteisymmärrykseen myös tilanteissa, joissa vuorovaikutukseen osallistujien resurssit ovat epäsymmetriset, kuten natiivien ja ei-natiivien välisissä keskusteluissa kielitaidon osalta (Kuruhila & Lindholm 2016, 259).

3. ARJEN KANSALAISSUUS JA KUULUMINEN

Kansalaisuuden käsite yhdistetään usein maahanmuuttajia koskevaan tutkimukseen. Liikkuvuus ja monikulttuurisuuden lisääntyminen haastavat perinteisen kansalaisuuskäsitteen ja pakottavat tarkastelemaan sitä uudesta näkökulmasta (Lister ym. 2007, 78). Tämän tutkielman teoreettisena lähtökohtana on kansalaisuustutkimuksessa viimeisen kymmenen vuoden aikana jalansijaa saanut *arjen kansalaisuus*, joka tarkoittaa kansalaisuuden muotoutumista ja tekemistä erilaisissa arjen tapahtumissa. Arjen kansalaisuuden käsitteen avulla on mahdollista tarkastella sitä, miten kuulumisen ja osallisuus ilmenevät erilaisissa arjen kohtaamisissa (Vuori 2012, 236; 2015, 395). Arjen kansalaisuus asettuu näin käytäntöjen kautta tarkasteltavaksi näkökulmaksi kansalaisuuteen.

Kansalaisuuteen liitetään nykyään yleisesti kuulumista, osallistumista ja osallisuutta käsittelevät näkökulmat (Keskinen & Vuori 2012, 11). Tässä tutkielmassa näkökulmana on kuulumisen, ja erityisesti poliittisen kuulumisen näkökulma, osana kansalaisuuden rakentumista. *Kuulumisen politiikka (politics of belonging)* tarkoittaa, että vallassa olevilla on mahdollisuus muodostaa rajoja sekä myöntää tai kieltää ihmisten, sosiaalisten kategorioiden ja ryhmien pääsyn näiden rajojen sisäpuolelle (Yuval-Davis 2011, 18). Poliittisessa kuulumisessa on täten aina osapuoli, joka vaatii kuulua ja osapuoli, jolla on valtaa joko hyväksyä tai evätä tämä vaade (Antonsich 2010, 650). Tutkielmassa tarkastellaan, miten kuulumista rakennetaan institutionaalisen kohtaamisen kontekstissa. Luvussa avataan ensiksi arjen kansalaisuuden monitahoista käsitettä, jonka jälkeen käsitellään poliittista kuulumista.

3.1 Arjen kansalaisuus näkökulmana kansalaisuuteen

Kansalaisuutta voidaan tarkastella sekä statuksena että erilaisina käytäntöinä (Lister 1997, 41; 1998). Yksinkertaisimmillaan kansalaisuus on laillinen status, jolla yksilö kuuluu kansalliseen yhteisöön, yleisimmin valtioon (Lister 2007, 8), ja on täten valtion asettamien vastuiden ja etuuksien piirissä. Kansalaisuustutkimuksesta ei voi puhua mainitsematta T.H Marshallin klassikkopuhetta vuodelta 1949, jossa hän esitti kansalaisuuden jakoa sosiaaliseen, poliittiseen ja oikeudelliseen kansalaisuuteen. Tämä Marshallin (1950, 10-11) kolmijako on

vuosien saatossa laajentunut tunnistamaan useita erilaisia kansalaisuuden muotoja, esimerkiksi seksuaalisen kansalaisuuden, intiimin kansalaisuuden sekä kulttuurisen kansalaisuuden (ks. Keskinen & Vuori 2012, 11-12). Tässä tutkielmassa kansalaisuutta tarkastellaan Werbnerin & Yuval-Davisin (1999, 4) tavoin laajemmin kuin virallisena yksilön ja valtion välisenä suhteena käsittäen sen olevan monitahoinen suhde yksilön ja julkisen vallan välillä, johon vaikuttavat esimerkiksi institutionaaliset käytännöt, kuulumisen tunteet sekä identiteetti ja kulttuuriset oletukset.

Nykyään yhä useammat tutkijat tunnistavat tarpeen katsoa virallisen kansalaisuuden käsitteen taakse ja tarkastelevat kansalaisuutta laajemmin ja kokonaisvaltaisemmin esimerkiksi kansalaisuuden arkipäiväisenä rakentumisena (esim. Tiaynen 2012, 214; Keskinen & Vuori 2012, 11-12; Hiitola & Vuori 2018, 329; Hopkins & Blackwood 2011, 217; López, Andreouli & Howarth 2015). Esimerkiksi Lister (1997; 1998) on puhunut vahvasti kansalaisuudesta käytäntöinä ja tekemisenä. Kun kansalaisuuden nähdään muotoutuvan käytäntöinä, antaa se mahdollisuuden ihmisten omaan toimijuuden tarkasteluun. Siinä missä kansalaisuus statuksena määrittelee ihmisen *olevan* kansalainen, kansalaisuus käytäntöinä puolestaan käsittää ihmisen voivan *toimia*, kuin kansalainen. Status antaa siis mahdollisuuden sille, että ihminen voi käyttää kansalaisuuteen kuuluvia oikeuksiaan. Tämä ajattelu ei kuitenkaan välttämättä huomioi niitä ihmisiä, jotka eivät esimerkiksi sairauden tai vaikean elämäntilanteen pysty käyttämään täyttä potentiaaliaan. (Lister 1998, 6-7.)

Nykyään useat tutkijat käyttävät *arjen kansalaisuuden* (*everyday citizenship*) käsitettä käsitellessään kansalaisuuden rakentumista käytännössä arjen tasolla (esim. Vuori 2012; Hiitola & Vuori 2018, Heino 2019; Hopkins ym. 2015; Nizar 2018). Samankaltaisesta kansalaisuuden tekemisestä puhutaan tutkimuksissa useillakin toisiaan lähellä olevilla käsitteillä, kuten *transnationaali arjen kansalaisuus* (Tiaynen 2012), *kansalaistuminen* (Nordberg & Wrede 2015) ja *kansalaisuuden teot* (Isin 2008; Sotkasiira & Haverinen 2016), joissa on kussakin hieman erilainen painotuksensa. Näillä erilaisilla kansalaisuuden käsitteillä on kuitenkin yhteinen näkemys siitä, että kansalaisuus on vahvasti kontekstiin sidottu ja se muotoutuu jatkuvasti elävässä elämässä (ks. Lister ym. 2007, 6, 14).

Tässä tutkielmassa keskeisenä käsitteenä on *arjen kansalaisuus*, jolla tarkoitetaan juuri tällaista jatkuvasti arjessa muovautuvaa kansalaisuuskäsitystä. Sen mukaan ihmiset neuvottelevat arkipäiväisissä kohtaamisissa kuulumisestaan ja osallisuudestaan ympäröivään yhteisöön (Vuori 2012, 236; 2015, 395). Arjen kansalaisuuden käsitteen avulla voidaan huomioida ihmisen oma toimijuus sekä myös tämän suhde muihin ihmisiin ja instituutioihin suunnaten näkökulmaa erilaisiin ihmisten välisiin kohtaamisiin. Arjen kansalaisuutta käsitelleen Jaana Vuoren (2012; 2015) mukaan arjen kansalaisuus muuttuu ja muotoutuu nimenomaan erilaisissa kohtaamisissa (Vuori 2012, 236; 2015, 395; Hirsiaho & Vuori 2012). Tämä mahdollistaa myös kotouttamistyön tarkastelun käytännön tasolla osana kansalaisuuden rakentumista. Arjen kansalaisuuden käsitteen avulla kotoutumista on mahdollista tarkastella yhteiskunnan rakenteiden ja poliittisten päämäärien tasolla mutta myös maahan tulleiden ja heidän kanssaan työskentelevien ammattilaisten arjessa (Keskinen ja Vuori 2012, 12). Monet maahanmuuttajien kanssa arjessa asioivat ammattilaiset, kuten maahanmuuttoviranomaiset ja sosiaalihuollon työntekijät, vaikuttavatkin marginaalisten ryhmien arjen kansalaisuuden rakentumiseen (Nizar 2018, 320; Lister 1998). Myös Hopkins ja Blackwood (2011, 218) ehdottavat, että kansalaisuuden tutkimisessa tulisi tarkastella arjen vuorovaikutusta, sillä arkinen vuorovaikutus voi paljastaa, miten ja millä ehdoilla ihmisiä arvioidaan ja arvotetaan. Vuorovaikutuksessa voidaan esimerkiksi tahattomasti tai tahallisesti rajoittaa henkilön osallistumista julkisessa tilassa (Hopkins & Blackwood 2011, 225). Toisaalta ammattilaiset voivat parhaimmillaan toimia päinvastoin ja vahvistaa asiakkaan arjen kansalaisuuden rakentumista. Arjen kansalaisuus vahvistuu esimerkiksi ammattilaisten turvatessa asiakkaan mahdollisuutta omaan toimijuuteen (Hiitola, Anis ja Turtiainen 2018, 21).

Arjen kansalaisuuden nähdään rakentuvan erilaisista *arjen kansalaisuuden tapahtumista*, eli arkipäiväisistä sekä institutionaalisista kohtaamisista, jotka toistuessaan jatkuvasti muovaavat arjen kansalaisuuden rakentumista (Hirsiaho & Vuori 2012, 240; Vuori 2015, 395). Vuori (2015, 402) ehdottaa, että arjen kansalaisuuden tapahtumien käsitteen avulla voi konkreettisesti tutkia kansalaisuuden prosessia. Henkilöille voi olla turvattu tiettyjä kansalaisille kuuluvia oikeuksia (oikeus koulutukseen, sosiaaliturvaan, palveluihin ym.) esimerkiksi oleskeluluvan perusteella, mutta yhteiskuntaan kiinnittyminen ja asettuminen ovat vielä kesken. Arjen kansalaisuuden tapahtumien käsite kiinnittää huomiota muodollisten oikeuksien sijaan siihen, miten ihmisen oikeudet toteutuvat käytännössä erilaisissa konkreettisissa tapahtumissa, joissa

ihmisille joko avautuu tai estyy mahdollisuuksia kuulumiseen ja osallisuuteen (Vuori 2015, 395). Arjen kansalaisuuden tapahtumien käsite soveltuukin hyvin kotouttamistyön konkreettisten tilanteiden analysointiin (Hiitola & Vuori 2018, 328), joka tässä tutkielmassa on keskiössä.

Kansalaisuuteen liittyy sekä mukaan ottava että ulossulkeva ominaisuus. Kriittiset kansalaisuusteoriat ovatkin nostaneet esiin kansalaisuuden ulossulkevaa luonnetta sekä valtion sisäisten marginalisoitujen ryhmien että valtioiden rajojen välillä liikkuvien ihmisten, kuten maahanmuuttajien ja turvapaikanhakijoiden, osalta. (Lister 2007, 11.) Kansalaisuuden käsitteen avulla voidaan kuitenkin myös pyrkiä haastamaan ulossulkevia käsityksiä siitä, kuka kuuluu ja kuka ei kuulu, ja mitkä seikat tähän vaikuttavat (Hopkins & Blackwood 2011, 226). Kansalaisuuden rakentumista voidaankin pitää elämänmittaisena matkana, joka koostuu lukuisista erilaisista tapahtumista (Hirsiaho & Vuori 2013, 233, 240). Tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on yksi tällainen tapahtuman nuoren elämässä, kotoutumissuunnitelman teko. Tämä institutionaalinen, yksittäinen tapahtuma nähdään siten osana suurempaa kuvaa; ei vain yhtenä osana kotouttamistyötä, vaan osana nuoren kansalaisuuden rakentumista.

3.2 Kuuluminen ja kuulumisen politiikka

Hopkinsin, Reicherin & Rijswijkin (2015, 85) mukaan kansalaisuuden käsite liittyy nykyään nimenomaan jokapäiväisiin yhteisöön kuulumisen tunnustamisiin ja tunnistamisiin.

Kansalaisuuteen kuuluu oleellisesti se, että henkilö voi puhua ja tulla kuulluksi yhteisön jäsenenä. Tämä tarkoittaa virallisten oikeuksien, kuten äänestysoikeuden, lisäksi arkisia kokemuksia kuulumisesta ja kuulumattomuudesta. (Hopkins, Reicher & Rijswijk 2015, 84.)

Kuulumista laajalti tutkimuksissaan käsittelevä Nira Yuval-Davis (2006; 2011) määrittelee kuulumisen käsitettä kolmen eri näkökulman kautta, joita ovat *sosiaalinen sijoittuminen*; *samastuminen ja emotionaalinen kiinnittyminen* sekä *eettiset ja poliittiset arvot*. Kuuluminen tarkoittaa *sosiaalisen sijoittumisen näkökulmasta* ihmisten kuulumista tiettyyn sukupuoleen, luokkaan, etnisyyteen, kansakuntaan, ikäryhmään, sukuun ynnä muuhun viiteryhmään. *Identifioituminen ja emotionaalinen kiinnittyminen* liittyvät Yuval-Davisin mukaan identiteettinarratiiveihin, joita ihmiset kertovat itselleen tai yhteiskunta kertoo jäsenilleen

siitä, keitä he ovat. Nämä narratiivit liittyvät siihen, mitä johonkin tiettyyn ryhmään (etninen ryhmä, ammattikunta, seksuaalinen suuntautuminen) kuulumisen mahdollisesti tarkoittaa. Kuulumisen *eettinen ja poliittinen ulottuvuus* käsittelee sitä, miten ihminen itse sekä muut ympärillä olevat ihmiset arvioivat ja määrittävät näitä kahta edellä mainittua näkökulmaa. Tähän liittyvät esimerkiksi asenteet ja käsitykset identiteetin ja kategorioiden rajoista ja siitä, kuinka inklusiivisia tai eksklusiivisia ne ovat. (Yuval-Davis 2011, 12-18.) Tästä viimeksi mainitusta kuulumisen ulottuvuudesta Yuval-Davis käyttää käsitettä *politics of belonging*, jota kuvataan tässä tutkielmassa jatkossa nimillä *kuulumisen politiikka* ja *poliittinen kuuluminen*.

Yuval-Davisin kuulumisen määrittely on ollut useiden kuulumisesta kiinnostuneiden tutkijoiden työn pohjana. Esimerkiksi Antsich (2010) nojaa Yuval-Davisin tutkimukseen tavoitteenaan syventää poliittisen kuulumisen näkökulmaa. Antsichin (2010, 645) mukaan kuulumista tulisi käsitellä sekä henkilökohtaisena tunteena siitä, että on kotona(an) (being "at home") jossakin paikassa sekä terminä, jota voidaan käyttää rakentamaan, oikeuttamaan tai vastustamaan sosiaalista mukaan ottamista tai ulossulkemista. Jälkimmäisestä Antsich käyttää Yuval-Davisin tavoin termiä poliittinen kuuluminen (politics of belonging).

Myös Probyn (1996, 12-13) korostaa, että kuuluminen on samaan aikaan sekä yksityistä ja henkilökohtaista että julkista ja yhteistä. Kuuluminen on vahvasti yhteydessä sosiaalisiin suhteisiin, sillä sitä tuotetaan ja se muotoutuu ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Kuuluminen ei siten voi olla vain henkilön yksityinen ja muista ihmisistä erillään syntynyt asia. (Probyn 1996, 13.) Lähdesmäki ja kollegat (2016, 242) puolestaan kuvailevat poliittisuuden olevan erottamaton osa kuulumisen kokemusta. Heidän mukaansa kuuluminen muotoutuu tilanteellisista suhteista ihmisten välillä sekä sosiaalisista ja kulttuurisista tavoista ja käytännöistä, jotka kaikki ovat pohjimmiltaan poliittisia (Lähdesmäki ym. 2016, 242). Kuulumisen poliittinen ulottuvuus onkin nähtävissä myös kuulumisen emotionaalisesta näkökulmasta tehdyissä tutkimuksissa, joissa kuulumisen kokemukseen liittyy vahvasti ympäristön hyväksyminen tai ulkopuolelle sulkeminen (ks. esim. Wernesjö 2015, 464). Ihmisen tunne kuulumisesta ei siis synny tyhjiössä, vaan se rakentuu osana sitä ympäristöä, missä ihminen toimii. Ihmisen henkilökohtainen tunne kuulumisesta onkin aina suhteessa siinä ajassa ja paikassa esiintyviin mukaan ottaviin tai ulossulkeviin käytäntöihin ja diskursseihin, jotka ovat ehtona kuulumisen kokemukselle (Antsich 2010, 649).

Kuulumisen jakaminen erilaisiin ulottuvuuksiin ei siis ole mustavalkoista, ja eri kuulumisen muodot ovat yhteydessä toisiinsa. Tässä tutkielmassa poliittisen kuulumisen käsitteen avulla pyritään siirtämään tutkielman fokusta enneminkin rakenteisiin ja vuorovaikutukseen sen sijaan, että tarkasteltaisiin yksilön henkilökohtaista tunnemaailmaa. Useat tutkijat ehdottavatkin maahanmuuttajia koskevassa tutkimuksessa tarkastelun siirtämistä yksilön ominaisuuksista kohti laajempaa sosiaalisen ympäristön sekä rakenteiden ja yhteiskunnan toimintojen tarkastelua (ks. esim. Kohli 2011, 318; Nordberg & Wrede 2015,55; Heino 2019, 313).

Kaukko ja Wernesjö kuvaavat vuonna 2017 (9) ilmestyneessä artikkelissaan, miten alaikäisten yksin tulleiden nuorten kuulumista on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tutkittu vain vähän. Viime vuosina kuulumisen on kuitenkin otettu useammassa tutkimuksessa tarkastelun näkökulmaksi. Esimerkiksi vuosina 2016-2018 toimineessa ulkoministeriön koordinoimassa TRUST-hankkeessa näkökulmaksi on otettu yksin tulleiden nuorten ylikulttuurinen kuulumisen (Trust 2020). Yksin tulleiden nuorten kuulumista tutkineen Wernesjön (2015, 463) mukaan nuoret neuvottelevat jatkuvasti kuulumisestaan sosiaalisissa suhteissaan, olivat ne sitten läheisiä tai etäisiä (Wernesjö 2015, 463). Tämän vuorovaikutuksessa tapahtuvan kuulumisen neuvottelun voi siten nähdä olevan osa sitä kokemusten joukkoa, josta nuoren kansalaisuus koostuu.

Poliittisessa kuulumisessa on aina osapuoli, joka vaatii kuulua ja osapuoli, jolla on valtaa joko hyväksyä tai evätä tämä vaade (Antonsich 2010, 650). Kuulumisen onkin oleellinen käsite tutkittaessa ilmiöitä, jotka vaikuttavat vähemmistöjen elämään ja pääsyyn yhteiskunnan eri osa-alueille. Kuulumisen rajoittamisen tai estämisen vuoksi vähemmistöt kohtaavat esimerkiksi epäoikeudenmukaisuutta, syrjintää ja ulossulkemista (Lähdesmäki ym. 2016, 240). Useiden tutkijoiden mukaan juuri vuorovaikutus on se keino, jonka avulla ihmiset neuvottelevat kuulumisestaan tai kuulumattomuudestaan yhteiskuntaan (Kokkonen 2018, 119; ks. Wernesjö 2015,463; Yuval-Davis 2006, 204). Tässä tutkielmassa poliittisen kuulumisen käsitettä käytetään kuvaamaan maahanmuuttopolitiikan toteutumista ruohonjuuritasolla, ja sitä miten kuulumisen politiikka ilmenee siinä erilaisina rajanvetoina ja mukaan ottavina tai ulossulkevinä käytäntöinä ja toimina. Kotoutumissuunnitelman päivityksen yhteydessä käyty vuorovaikutus nähdään siten osana sitä

maahanmuuttopolitiikkaa, jota Suomessa tuotetaan. Tällöin yksittäisessä tapahtumassa voidaan tarkastella sitä, miten maahanmuuttopolitiikka toteutuu käytännön tasolla ja ihmisten arjessa. Keskiössä on se, minkälaisena nuoren kuuluminen näyttäytyy tällaisessa tilanteessa; mitkä seikat vahvistajat tai rajaavat sitä ja miten nuori itse ottaa paikkansa osana keskustelua. Kuuluuko hän olennaisena osana omaa elämäänsä koskeviin virallisiin keskusteluihin vai onko hän niissä sivustaseuraaja? Entä minkälaisia kuulluksi tulemisen mahdollisuuksia hänelle tarjotaan ja miten hän niitä käyttää?

4. TUTKIMUSASETELMA

Tutkielman tarkoituksena on tarkastella sitä, minkälaiset vuorovaikutukselliset seikat vaikuttavat nuoren kuulluksi tulemiseen, mitkä rajoittavat nuoren kuulluksi tulemistä ja minkälaisia keinoja nuori käyttää tilan ottamiseen nuoren ja ammattilaisten tekemän kotoutumissuunnitelman päivityksen yhteydessä.

Tutkimuksen kohteena on institutionaalisessa kontekstissa, kotoutumissuunnitelman päivityksen yhteydessä, tapahtuva vuorovaikutus. Tutkimukseen osallistui yhteensä kahdeksan henkilöä, eli kummassakin tapaamisessa paikalla olleet nuori, edustaja, sosiaalityöntekijä sekä perheryhmäkodin työntekijä.

4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tavoitteena on tutkia sitä, millaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on ja miten eri vuorovaikutuksen tavat avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta.

Tähän päästään kahden tutkimuskysymyksen kautta:

1. *Millaisia vuorovaikutuksellisia keinoja nuori käyttää kuulluksi tulemiseen kotoutumissuunnitelman teossa?*
2. *Millä lailla ammattilaiset asemoituvat suhteessa nuoreen?*

Lähtökohtana tutkimuksessa on keskittää huomio sanomisen tapoihin ja mahdollisuuksiin pelkän sanotun sijaan. Sanomisen tavat, eli erilaiset vuorovaikutuksessa esiintyvät osallistujien tyyli, ovat ennakkoehto sille, että osallistujat voivat tilanteessa saavuttaa jaetun ymmärryksen (Suoninen 2000, 103). Tämä ajatus toimii tutkielmassa lähtökohtana ja mielenkiinnon rajauksena.

4.2 Lähestymistapa tutkimukseen

Sosiaalinen konstruktionismi on teoreettinen näkökulma, jota on käytetty erityisesti sosiologiassa ja sosiaalipsykologiassa ja jota sovelletaan sosiaalipolitiikassa erilaisten sosiaalisten ongelmien tutkimisessa (Lister 2010, 143). Sosiaalinen konstruktionismi kyseenalaistaa ajatuksen puhtaasta tiedosta ja totuudesta, joka olisi nähtävissä maailmaa tarkkailemalla. Sen sijaan se haastaa katsomaan oletuksiamme maailmasta uusi silmin, kuten tarkastelemalla erilaisia kategorioita, kuten sukupuoli, luonnollisen tai absoluuttisen totuuden sijaan sovittuina tai tuotettuina kategorioina. Erilaiset kategoriat ja konseptit, kuten mies/nainen, lapsi/aikuinen ym. nähdään siten kiinteästi osana ympäröivää historiaa ja kulttuuria, ja nämä kategoriat ovat erilaisia riippuen siitä, missä ajassa ja paikassa elämme. Täten myös ymmärrys maailmasta on suhteessa aikaan ja paikkaan, jolloin maailma on täynnä erilaisia ymmärryksiä, mistä mikään ei välttämättä ole toista parempi tai lähempänä ”oikeaa totuutta”. (Burr 2015, 2-4.)

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan tieto rakentuu ihmisten välillä jokapäiväisissä tilanteissa sen sijaan, että se olisi jotakin absoluuttista ja luonnollista. Siksi siinä ollaan kiinnostuneita sosiaalisesta kanssakäymisestä ja erityisesti kielestä, jonka avulla yhteinen ymmärrys todellisuudesta rakentuu. (Burr 2015, 4-5.) Kielenkäytöllä onkin sosiaalisen konstruktionismin mukaan merkittävä asema sosiaalisen maailmamme rakentumisessa. Kieli nähdään muunakin kuin vain itseilmaisun välineenä – kieltä käyttämällä rakennetaan yhdessä sosiaalista maailmaa. (Burr 2015, 10-11; Lister 2010, 149.) Tällöin totuus on jotakin sellaista, joka on paikallisesti ja ajallisesti yhteisesti tuotettua ja hyväksyttyä ymmärrystä maailmasta. Samoin tieto ei ole jotakin, jota jollakin ihmisellä on, vaan mitä ihmiset yhdessä vuorovaikutuksessa tuottavat. (Burr 2015, 5, 11-12.) Sosiaalisen konstruktionismin nähdäänkin usein olevan kattotermi erilaisille suuntauksille, jotka tarkastelevat sitä, miten sosiaalinen todellisuus rakentuu kielellisessä kanssakäymisessä (Ahokas, Lahikainen, Pirttilä-Backman & Suoninen 2014, 84).

Gergenin (2009, 2) mukaisesti sosiaalisessa konstruktionismissa maailman nähdään muodostuvan siitä, miten ja mistä sitä lähestymme, ja tämä lähestymistapa taas muodostuu sosiaalisissa suhteissa, joissa olemme osallisia. Toisin sanoen se, millaisena maailma

näyttäytyy, riippuu siitä, kuka sitä katsoo. Tässä tutkielmassa nojaututaan sosiaalisen konstruktionismin käsitykseen tiedosta, joka rakentuu hetki hetkeltä ihmisten välillä. Tapaamisissa ihmiset luovat yhdessä sosiaalista todellisuutta, ja on oletettavissa, että heillä on erilaisia ymmärryksiä asioista, sillä heidän käsityksensä maailmasta on muokkautunut eri aikoina ja eri ympäristöissä. Siksi on erityisen hedelmällistä tarkastella ihmisten välistä kanssakäymistä ja erityisesti heidän käyttämäänsä kieltä.

4.3 Keskustelunanalyysi aineiston analyysimenetelmänä

Tutkielman aineisto on analysoitu keskustelunanalyysin avulla. Keskustelunanalyysin avulla on mahdollista tutkia tarkasti tällaista institutionaalisessa kontekstissa tapahtuvaa vuorovaikutusta. Keskustelunanalyysi on myös hyvä työväline natiivien ja ei-natiivien välisen vuorovaikutuksen tutkimiseen (ks. Kurhila 2007, 144).

4.3.1 Keskustelunanalyysi

Keskustelunanalyysissa tutkitaan vuorovaikutuksen tapoja. Jotta jokin vuorovaikutuksen osa olisi tunnistettavissa tavaksi, sen tulee olla toistuvaa, liittyä puheenvuorojen vuorotteluun ja/tai peräkkäisyyteen sekä sillä tulee olla jokin erityinen tulkinta, seuraus tai vastaus. (Heritage & Clayman 2010, 16). Keskustelunanalyysissa pyritäänkin keskustelun yksityiskohtia huomioimalla tuomaan esiin yleisempiä säännönmukaisuuksia (Raevaara, Ruusuvuori & Haakana 2001, 28). Heritage ja Claymanin (2010, 20) mukaan tutkijan tulee toistuvasti esittää aineiston läpikäydessään kysymys ”*miksi tämä nyt*”, jolloin on mahdollista nähdä itsestään selvinä pidettyjen sosiaalisten tilanteiden takana vaikuttavat erilaiset säännönmukaisuudet ja menetelmät, joilla osallistujat rakentavat sosiaalisia tilanteita. Näiden vuorovaikutuksen rakenteellisten piirteiden määrittämisen jälkeen on mahdollista tarkastella sitä, miten jotkin sosiologiset (kuten ikä, sukupuoli, luokka ym.) tai psykologiset (ekstroverttiys/introverttius ym.) tekijät vuorovaikutustilanteessa ilmenevät (Heritage & Clayman 2010, 14).

Lähtökohtana keskustelunanalyysille on ajatus siitä, että sosiaalinen vuorovaikutus koostuu erilaisista tavoista ja rakenteista, joita keskustelun osallistujat pitävät osana vuorovaikutusta

(Heritage & Clayman 2010, 13). Keskustelunalyysissa pyrkimyksenä on huomioida asiat, jotka keskustelijat osoittavat tilanteessa merkityksellisiksi. Siksi keskustelussa esiintyvillä tapahtumilla ei ole valmiita merkityksiä, vaan ne määrittyvät sen kautta, miten keskustelijat niihin suhtautuvat ja millaisen merkityksen niille omalla toiminnallaan antavat (Raevaara 1997, 82-83). Keskustelunalyysissa ollaan siis kiinnostuneita niistä keskustelun piirteistä, joita osallistujat kohtelevat vuorovaikutustilanteessa tärkeinä (Raevaara ym. 2001, 27).

Keskustelunalyysissä materiaalina käytetään luonnollisesti esiintyvää keskustelua (Heritage & Clayman 2010, 13). Tämä tarkoittaa sitä, että tilanteen tulisi olla olemassa myös ilman nauhoitusta eikä sitä ole järjestetty nauhoitusta varten. Tutkijan ei myöskään tule puuttua aineistoon ja vuorovaikutukseen, vaikka onkin aiheellista pohtia, kuinka paljon tutkijan ja tallentimen käyttö joka tapauksessa tulee vaikuttamaan tilanteen aitouteen. (Vatanen 2016, 314.) Keskustelunalyysissä vältetään ennen aikaista ja ideaalista teorianmuodostusta ja sen sijaan painotetaan erilaisten rakenteiden tunnistamista empiirisesti (Heritage & Clayman 2010, 14). Empiirisuus näkyy myös siinä, että tutkimuskysymykset määritetään aineiston ohjaamana (Vatanen 2016, 320).

4.3.2 Institutionaalisen vuorovaikutuksen analysointi

Keskustelunalyysissa ollaan kiinnostuneita sekä arkikeskustelusta että institutionaalista keskustelusta. Arkikeskustelulla viitataan mahdollisimman tavanomaisessa ympäristössä esiintyvään keskusteluun esimerkiksi perheenjäsenten välillä, ja institutionaalista keskustelua tutkittaessa huomion kohteena on puolestaan virallisissa instituutioissa (esimerkiksi oikeuslaitos, terveydenhuolto, koululaitos) käytävä keskustelu (Peräkylä 1997, 177-179).

Institutionaalisen puheen tutkimista lähestytään samoin kuin arkipuheen tutkimista, eli tarkastelemalla puheen perusilmiöitä (Peräkylä 1997, 180). Tämän jälkeen voidaan tarkastella niitä toimintoja, jotka ovat instituutioihin liittyviä (Drew & Heritage 1992, 20). Siinä, missä tavallisessa keskustelunalyysissa lähtökohtana on puheesta tehdyt löydökset, institutionaalisyys analyysissä näkökulmana on samojen puheen rakenteiden lisäksi se, miten puheella ja sen rakenteilla ilmennetään sosiaalisia instituutioita. Esimerkiksi hätäpuheluita tutkittaessa voidaan tutkia vuorovaikutuksen peruselementtejä perinteisen

keskusteluanalyysin tavoin tai tutkia erityisesti hätäpuheluille ominaiseksi muovautunutta vuorovaikutusta, jolloin kyse on institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimisesta. (Heritage & Clayman 2010, 16.)

Institutionaalisisessa kontekstissa vuorovaikutustilanteeseen vaikuttavat erilaiset institutionaaliset tehtävät ja oletus siitä, miten niitä suoritetaan (Raevaara ym. 2001, 13). Keskiössä on edelleen vuorovaikutus, mutta sen tutkimisen näkökulmana on se, miten tietyt puheessa esiintyvät ilmiöt liittyvät osallistujien identiteetteihin ja rooleihin sekä institutionaalisiin tehtäviin (Peräkylä 1997, 177, 180; Heritage & Clayman 2010, 16-17). Institutionaalisisessa kontekstissa osallistujien erilaiset roolit muodostuvat esimerkiksi ammattiaseman perusteella jakaen osallistujat tyypillisimmin ammattilaisiin ja asiakkaisiin (Raevaara ym. 2001, 13; Peräkylä 1997, 177). Tarkastelun kohteena on tällöin se, miten osallistujien instituutioihin liittyvät roolit ilmenevät tutkimuksen kohteena olevassa institutionaalisisessa vuorovaikutustilanteessa (Peräkylä 1997, 179). Institutionaalista keskustelua analysoitaessa kysytään edelleen sama kysymys *miksi tämä nyt*, mutta analyysissa näkökulma kohdentuu sen huomioimiseen, miten tietyt puheen toiminnot, kuten keskustelun vuorottelu tai kysymyksiin vastaaminen, toimivat välineenä institutionaalisten päämäärien saavuttamiseksi (Heritage & Clayman 2010, 17; Raevaara, ym. 2001, 16).

Institutionaalisuutta ei voida keskusteluanalyysin kontekstisidonnaisen luonteen vuoksi ottaa annettuna, eli puhetta ei analysoida erilaisten tiedossa olevien institutionaalisten asemien näkökulmasta, elleivät osallistujien toimet keskustelussa osoita sitä heille itselleen merkitykselliseksi. Keskusteluanalyysin näkökulmasta konteksti, kuten myös keskusteluun osallistujien identiteetti, on tilannesidonnainen ja jatkuvasti mukautuvissa. Siksi institutionaalisisessa keskusteluanalyysissa osoitetaan, että osallistujat itse rakentavat käyttäytymisensä ja menettelynsä keskustelun vuorojen edetessä ja muodostavat ja hahmottavat yhteistyössä kyseisen tilanteen ja omien rooliensa institutionaalisen luonteen. (Drew & Heritage 1992, 21.) Institutionaalisuutta ei nähdä vain taustalla vaikuttavina rakenteina, vaan keskustelun institutionaalisuus ilmenee vuorovaikutustilanteessa muuttavana ja osallistujien sitä muokkaavana (Raevaara ym. 2001, 24, ks. myös Heritage & Clayman 2010, 21). Tämä näkökulma vaikuttaa myös siihen, millaiset asiat otetaan institutionaalisen keskustelun tutkimisen lähtökohdiksi. Analysoinnissa huomio kiinnitetään itse keskusteluun

sen sijaan, että tehtäisiin taustaoletuksia koskien instituutioiden luonnetta ja osallistujien rooleja. Institutionaalisia reunaehtoja tai osallistujien oletettuja rooleja ei oteta tutkimusta ohjaavaksi taustaoletukseksi, vaan esiin nostetaan sellaisia keskustelun piirteitä ja institutionaalisia käytänteitä, joita osallistujat tuottavat. Aineiston avulla pyritään kuvaamaan ja osoittamaan, miten keskustelun osallistujien omat jäsenyykset tilanteesta ylläpitävät tilanteen institutionaalisuutta. (Raevaara ym. 2001, 24.)

Keskusteluanalyysissa toiminnot ovat kontekstisidonnaisia ja niitä voi ymmärtää oikein vain yhdistettynä siihen kontekstiin, jossa ne esiintyvät. Kontekstilla tarkoitetaan sekä välitöntä keskustelun esiintymisen kontekstia sekä laajempaa ympäristöä, johon keskustelun rakenteet sijoittuvat. (Drew & Heritage 1992, 18.) Puhe ja toiminnot ovat kontekstia uudistavia, sillä jokainen vuoro vaikuttaa seuraavaan ja siten muokkaa tilannetta. Näin ollen jokaisen osallistujan toiminta ja suuntautuminen tilanteessa vaikuttaa kontekstiin ja sen pysyvyyteen, uudistumiseen tai muuttumiseen. (Drew & Heritage 1992, 19.) On kuitenkin syytä huomioida, että vaikka asiakas nähdään tilanteessa samalla lailla osallistujana ja tilannetta tuottavana kuin ammattilaisetkin, ei tämä tarkoita sitä, että keskustelu olisi tasa-arvoinen, vaan siinä voi ilmetä monenlaisia valta-asetelmiä. (Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 17.)

Tässä tutkielmassa käytetään soveltavaa keskusteluanalyysia. Soveltavasta keskusteluanalyysista puhutaan yleisimmin silloin, kun keskusteluanalyysin avulla pyritään valottamaan jonkin tietyn instituution toimintaa tai pyritään antamaan parannusehdotuksia instituutioiden palveluille (Antaki 2011, 1). Lähtökohtaisesti keskusteluanalyysissa tutkijan on syytä välttää arvioivia kannanottoja vuorovaikutustilanteen toiminnasta, kuten sitä, miten tilanteessa olisi pitänyt tai ei olisi pitänyt toimia. Soveltavaa keskusteluanalyysia tehtäessä tästä voidaan kuitenkin poiketa, kun tarkastellaan institutionaalisen vuorovaikutuksen ja erilaisten vuorovaikutusideologioiden välisiä suhteita esimerkiksi tutkimalla sitä, miten nämä ideologiat toteutuvat käytännön asiakastyössä. Vuorovaikutusideologioita liittyy erityisesti institutionaalisisessa kontekstissa tapahtuviin vuorovaikutustilanteisiin ja ne voivat ohjata ammattilaisten näkemystä tilanteesta. Esimerkkinä tällaisesta ideologiasta on lääketieteellisissä vuorovaikutustilanteissa tunnistettavissa oleva potilaskeskeisyyden ideologia. (Lindholm 2016, 301.) Tässä tutkielmassa tunnistan *asiakaslähtöisyyden*

periaatteen samanlaisena ammattilaisten näkemykseen mahdollisesti vaikuttavana periaatteena. Vuorovaikutusta analysoimalla on mahdollista tarkastella, miten tällaiset ideologiat toteutuvat käytännössä ruohonjuuritason kohtaamisissa (Suoninen 1999, 124).

4.3.3 Vuorottelujäsennys

Keskustelun rakenteesta voidaan keskusteluanalyysissa nostaa esiin kolme erilaista jäsennyksen muotoa: vuorottelujäsennys, sekvenssijäsennys ja korjausjäsennys (Hakulinen 1997, 16). Koska tämän gradun aineistossa mielenkiintoni kohdistui puheen päällekkäisyyksien ja puheenvuorojen jakautumisen tutkimiseen, on perusteltua tutkia aineistoa vuorottelujäsennyksen näkökulmasta.

Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin vuonna 1974 ilmestyneessä klassikkoartikkelissa “a simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation” määritellään keskustelun vuorottelun piirteitä, jotka ovat sittemmin vakiintuneet keskusteluanalyysissa yleisesti hyväksytyiksi. Heidän mukaansa keskustelussa

1. esiintyy puhujavaihdoksia
2. pääosin yksi osallistuja puhuu kerrallaan
3. useamman kuin yhden osallistujan päällekkäiset puheet ovat yleisiä, mutta lyhytkestoisia
4. vuoron vaihtumiset ilman päällekkäisyyksiä ja taukoja ovat yleisiä. Yhdessä lyhyiden vuorojen välisten taukojen ja lyhyiden päällekkäin puhumisen jaksojen kanssa ne muodostavat enemmistön vuorojen välisistä siirtymistä
5. osallistujien puheenvuorojen järjestys ei ole lukittu vaan se vaihtelee
6. puheenvuorojen pituus ei ole lukittu vaan vaihtelee
7. keskustelun kesto ei ole etukäteen määritelty
8. puheenvuorojen sisältö ei ole ennalta määrätty
9. vuorojen suhteellista jakautumista ei ole ennalta määritelty
10. osallistujien lukumäärä vaihtelee
11. puhe voi olla jatkuvaa tai epäyhtenäistä
12. vuorojen jakamiseen käytetään erilaisia tekniikoita
13. keskustelussa käytetään erilaisia vuoron rakenneyksiköitä

14. vuorojen vaihdoksiin liittyvissä ongelma- tai virhetilanteissa käytetään erilaisia korjausmekanismeja

(Sacks, Schegloff & Jefferson 1974, 700-701.)

On kuitenkin huomioitava, että institutionaalisessa kontekstissa jotkin edellä esitetyistä keskustelun vuorottelun piirteistä eivät välttämättä toteudu. Esimerkiksi puheen sisältö tai puheenvuorot voivat institutionaalisessa kontekstissa olla osittain sovittuja ja ennalta tiedossa ja keskustelun kesto usein ennalta määritelty. Tämän tutkielman tapauksessa keskusteluiden reunaehtona oli esimerkiksi kotoutumissuunnitelman päivitykseen varattu aika (pituudeltaan maksimissaan 1,5h). Puheenvuorojen sisältöä ei oltu etukäteen määritelty, mutta tapaamisen luonteen ja sen tarkoituksen, kotoutumissuunnitelman päivittämisen, mukaisesti tietyt teemat olivat ainakin sosiaalityöntekijän tiedossa etukäteen. Osallistujien puhumisen järjestystä ei oltu lukittu, mutta tilanteeseen vaikuttivat henkilöiden institutionaaliset asemat, kuten sosiaalityöntekijän rooli tapaamisen koollekutsujana, jolloin oletuksena on esimerkiksi keskustelun avaamiseen ja yhteenvedoon liittyvät puheenvuorot.

Sacks, Schegloff ja Jefferson (1974, 703) esittävät, että puheenvuoro on mahdollista jakaa kahdenlaisia tekniikoita käyttäen: joko äänessä olija valitsee seuraavan puhujan tai joku osallistujista valitsee itse itsensä seuraavaksi puhujaksi. Jos äänessä olija valitsee seuraavan puhujan, on valitulla henkilöllä oikeus ja velvollisuus puhua seuraavaksi, toisin kuin muilla vuorovaikutukseen osallistujilla. Jos äänessä olija ei valitse seuraavaa puhujaa, osallistujat voivat valita itsensä seuraavaksi puhujaksi aloittamalla vuoronsa ennen muita. Jos kukaan ei valitse itseään seuraavaksi puhujaksi eikä äänessä olija ole osoittanut vuoroa kenellekään tietylle henkilölle, hän voi jatkaa itse puhumista. Tällöin seuraavassa siirtymän mahdollistavassa kohdassa on taas mahdollisuus edellä mainittuihin vuoron jakamisen vaihtoehtoihin. (Sacks ym. 1974, 704.)

Kahden hengen välisessä keskustelussa kiinnitetään huomiota siihen, milloin puhuja vaihtuu, kun taas keskustelussa useamman kuin kahden henkilön kesken on oleellista kiinnittää huomiota siihen, kuka puhuu seuraavaksi, sillä puheenvuorot eivät etene järjestyksessä (Londen 1997, 57). Monenkeskisessä keskustelussa tulee aiheelliseksi myös huomioida osallistujien lukumäärä ja tarkastella sen vaikutusta vuorovaikutukseen (Londen 1997, 74).

Puheenvuorojen jakautumista monenvälisessä keskustelussa voidaan tarkastella edellä mainitun vuorottelujäsennystä ohjaavan systeemin näkökulmasta. Usean hengen keskustelussa kullakin osallistujalla on mahdollisuus ottaa puheenvuoro joko käyttämällä vapaa puheenvuoro, puhumalla itselle osoitetulla puheenvuorolla tai ”varastamalla” toiselle osoitettu puheenvuoro (Londen 1997, 62). Haasteena useamman hengen keskustelussa on se, että vuoro ei järjestelmällisesti siirry puhujille, jolloin vuoroista voi syntyä kilpailua (Londen 1997, 57-58).

Jos äänessä oleva henkilö haluaa valita henkilön, joka saa seuraavan puheenvuoron, tulee hänen ilmaista tämä mahdollisimman selvästi hyvissä ajoin niin, että se välittyy kaikille keskusteluun osallistujille. Seuraavan puhujan voi valita eksplisiittisesti niin, että osoittaa puheenvuoron tälle sanomalla tämän nimen. Jos taas haluaa itselleen seuraavan puheenvuoron, tulee tällöin aloittaa oma puheensa mahdollisimman ajoissa (Londen 1997, 58-59). Institutionaalisessa kontekstissa ammattilaiset joutuvat kuitenkin punnitsemaan näitä vuorottelun lainalaisuuksia alaikäisen, äidinkielenään jotakin muuta kuin suomea puhuvan nuoren kohdalla, jotta kotoutumislaissa (1386/2010 § 4 & 15) määritelty lapsen toiveiden ja mielipiteiden kuuleminen ja huomioon ottaminen kotoutumissuunnitelmaa päivitettäessä varmistetaan.

4.4 Eettisyys pakolaistutkimuksen kontekstissa

Aivan kuten muussakin pakolaistutkimuksessa, eettiset kysymykset läpäisevät tämänkin tutkielman kaikki osat aina aiheen valinnasta datan hävittämiseen (Oxford refugee studies centre 2007, 163). Oxfordin pakolaistutkimuskeskuksen (2007, 164) eettisten ohjeistusten mukaisesti tutkijan tulee välttää tuottamasta tutkittaville haittaa, joka on ollut ehdoton lähtökohta myös tämän tutkielman tekemisessä. Yksin tulleiden nuorten kohdalla on syytä suoda eettisyydelle erityistä huomiota tarkastelemalla joitakin seikkoja, jotka koskevat nimenomaan tämän ryhmän parissa tehtävää tutkimusta.

Anis & Esberg (2018) ovat tehneet 27 tutkimuksen tutkimuskatsauksen vuosilta 2005-2016, joissa yksin tulleiden lasten ja nuorten avun ja tuen kokemuksia oli kartoitettu lapsia ja nuoria haastatteleamalla tai etnografisin tai toiminnallisin menetelmin (Anis & Esberg 2018, 194).

Useissa tutkimuksessa haasteena oli lasten haluttomuus osallistua tutkimukseen. Metodologisen haasteen lisäksi myös eettisenä haasteena oli lasten haluttomuus vaikeista asioista puhumiseen. Tutkimuksissa pohdittiin yleisesti tutkimuseettisenä asiana muun muassa sitä, miten arkaluonteisista asioista voi kysyä nuorilta (Anis & Esberg 2018, 209). Tätä mietin myös itse tutkielman tekemisen alkuvaiheessa. Päädyin myös pohtimaan itse kysymisen tarpeellisuutta, mikä osaltaan ohjasi aineistonkeruumenetelmää kohti valmiina olevan tapahtuman tutkimista. Tutkijat, maahanmuuttoviranomaiset ja muut ammattilaiset kysyvät lapsilta toistuvasti samoja asioita (Anis & Esberg 2018, 209), joten tämän tutkielman aineistonkeruumenetelmän etuna esimerkiksi paljon käytettyyn haastatteluun verrattuna on se, että nuorta ei pyydetty kertomaan samoja, mahdollisesti vaikeita asioita uudelle ihmiselle vain tätä tutkielmaa varten.

Pakolaistutkimuksessa on eettisestä näkökulmasta haastavaa varmistua siitä, että tutkimukseen osallistujien suostumus perustuu osallistujien todelliseen ymmärrykseen (MacKenzie, McDowell & Pittaway, 2007). Vähimmäisvaatimuksena on selvittää tutkittaville tutkimuksen tarkoitus ja menetelmä sekä tutkimuksesta tutkittaville mahdollisesti seuraavat riskit ja hyödyt, sekä varmistettava aito vapaaehtoisuus tutkimukseen osallistumiseen (MacKenzie ym. 2007, 301). Näitä eettisiä näkökulmia avataan lisää seuraavassa luvussa, jossa kerrotaan tarkemmin tämän tutkielman aineistonkeruuprosessista.

4.5 Aineistonkeruu

Otin joulukuussa 2019 yhteyttä eri paikkakuntien alaikäisyksiköihin esitellen tutkimusideaani ja kartoittaen kiinnostusta tutkimukseen osallistumiseen. Lähetin yhteyshenkilöille, eli yksiköiden sosiaalityöntekijöille tai muille asiaa kanssani hoitaneille työntekijöille, tutkimustiedotteen (Liite 1), suostumuslomakkeen (Liite 2) ja tietosuojailmoituksen (Liite 3) etukäteen tutustuttaviksi, jotta tutkimukseen osallistujat tietävät tutkimukseen suostuessaan mistä siinä on kyse (Tuomi & Sarajärvi 2018, 156). Alustavan tutkimukseen suostumisen jälkeen lähetin tutkimuslupahakemuksen alaikäisyksiköiden toimintaa järjestävälle kunnalle sekä mahdolliselle alaikäisyksiköiden toimintaa järjestävälle organisaatiolle (jos on eri, kuin kunta). Sain tutkimusluvut Tammi-Helmikuussa 2020. Tutkimuslupien saamisen jälkeen kysyin yhteyshenkilöiltä, oliko joku nuorista mahdollisesti kiinnostunut osallistumaan

tutkimukseen. Sovin alaikäisyksiköiden yhteyshenkilöiden kanssa tarkemmin näiden kotoutumissuunnitelmien päivitysten aikataulusta ja niihin osallistumisen käytännön järjestelyistä.

Pakolaislapsia tutkittaessa haasteena on se, miten varmistetaan lasten todelliseen ymmärrykseen perustuva suostumus tutkimukseen sen sijaan, että hyväksytään pelkän kirjallisen suostumuksen olevan tästä tae (Kaukko, Dunwoodie & Riggs 2017, 16). Tätä jouduin pohtimaan paljon tutkielmaa tehdessä. Institutionaalisen hoivan kohteena olevia nuoria, kuten alaikäisiä turvapaikanhakijoita, tutkittaessa korostuu “portinvartijan” rooli tutkimuksen luvan myöntämisessä. Portinvartijalla tarkoitetaan sellaista henkilöä, jolla on läheiset suhteet yhteisöön ja ymmärrys sen kulttuurisesta ja poliittisesta ympäristöstä, kuten sosiaalityöntekijöitä tai alaikäisyksiköiden työntekijöitä. (Kaukko, Dunwoodie & Riggs 2017, 18; Kuusisto-Arponen, 2016, 405). Tässä tutkielmassa portinvartijan roolissa olivat sosiaalityöntekijät ja muut yksiköiden työntekijät, jotka toimivat yhteyshenkilöinä ja joiden kautta tavoittelin muita tutkimukseen osallistujia. Päädyin tarjoamaan alaikäisyksiköille vaihtoehtoja alaikäisen informoinnin suhteen. Esitin yhteyshenkilöille, että nuorten kysymistä tutkimukseen osallistumisesta voisi tehdä joko niin, että yhteyshenkilö kertoo nuorelle tutkimuksesta antamani materiaalin pohjalta ja kysyy kiinnostusta osallistua tutkimukseen, tai vaihtoehtoisesti voin itse tulla käymään ja kertomaan tutkimuksesta. Esitin vaihtoehdoksi myös, että voisin tehdä lyhyen nuorille suunnatun videon, jossa esittelen itseni ja kerron tutkimuksesta. Luotin yhteyshenkilöiden näkemykseen siitä, mikä on luontevin tapa toimia heidän tuntemiensa nuorten kohdalla. Jokaisessa paikassa yhteyshenkilö kertoi ensin nuorelle tutkimuksesta ja yhteen paikkaan minut kutsuttiin myös henkilökohtaisesti käymään.

Eettisesti laadukkaassa tutkimuksessa tutkittavilta itseltään on myös varmistettava suoraan suostumus ilman välikäsiä (Oxford refugee studies centre 2007, 168). Osallistujien suostumus ja ymmärrys varmistettiin vielä aineistonkeruutilanteessa kertaamalla tutkimuksen sisältöön ja suostumukseen liittyvät asiat ennen kirjallisten suostumuslomakkeiden allekirjoitusta.

Jokaisen tutkimukseen osallistuvien kanssa tehtiin kirjallinen osallistumissuostumus (Liite 2). Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019, 9-10) ohjeistaa, että 15 vuotta täyttänyt nuori voi ensisijaisesti antaa itse suostumuksen tutkimukseen osallistumiseen, mutta tästä huolimatta nuoren edustajaa on hyvä informoida asian suhteen. Kummassakin tapaamisessa nuoren

edustaja oli paikalla ja jokaisen osallistujan henkilökohtaisen suostumuslomakkeen allekirjoittamisen lisäksi edustajilta pyydettiin erikseen kirjallinen suostumus siihen, että heidän edustamansa nuoret voivat osallistua tutkimukseen. Allekirjoitetut suostumuslomakkeet on säilytetty tutkielman teon ajan asiaankuuluvalla tavalla tutkimusentekijän hallussa ilman, että muilla on ollut niihin pääsyä.

Tutkimuksen osallistujille kerrottiin kirjallisesti ja suullisesti heidän oikeudestaan keskeyttää tutkimukseen osallistumisensa milloin tahansa tai peruuttaa suostumisensa siihen sekä lisättiin, ettei siitä koidu heille haittaa (TENK 2019, 8). Tutkimukseen osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen ja tutkittavilla on ollut mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta tutkimukseen, ja näin osa tavoitelluista nuorista tekikin. Tutkimuksen osallistujille lähetetyssä tiedotteessa kerrottiin lisäksi, ettei tutkimus vaikuta myönteisesti tai kielteisesti nuoren turvapaikkaprosessiin ja mahdollisesti saamiin palveluihin ja etuuksiin (ks. Vervliet ym. 2015, 8), jotta nuorille ei pääsisi syntymään väärää kuvaa tutkimuksen vaikuttavuudesta ja hyödyistä heidän omaan elämäänsä tai painetta osallistua tutkimukseen siitä kieltäytymisestä seuraavan haitan pelossa.

4.6 Aineisto

Tämän tutkielman aineisto koostuu kahdesta nauhoitetusta ja litteroidusta tapaamisesta, jossa päivitettiin nuoren kotoutumissuunnitelmaa moniammatillisesti. Käytän näistä tapaamisista tulosluvussa tunnisteita ”tapaaminen 1” ja ”tapaaminen 2”. Kummassakin tapaamisessa paikalla oli neljä henkilöä: sosiaalityöntekijä, asumisyksikön työntekijä, nuori ja tämän edustaja, eli yhteensä tutkimukseen osallistui kahdeksan henkilöä. Osallistuin tapaamisiin havainnoijan roolissa, tein muistiinpanoja ja nauhoitin tapaamiset. Tutkimustilanteessa pyrin siihen, että läsnäoloni vaikuttaa kotoutumissuunnitelman kulkuun ja siellä keskusteltaviin asioihin mahdollisimman vähän. Paikallaolijat istuivat tasaveroisessa rinkiäisessä muodostelmassa pöydän ympärillä ja jokaisella oli näköyhteys toisiinsa. Itse olin etäällä keskustelijoista havainnoijan roolissa enkä osallistunut keskustelun sisältöihin. Kerroin tapaamisen alussa lyhyesti omasta roolistani ja varmistin, että jokaiselle henkilölle sopii läsnäoloni tilanteessa ja osallistuminen tutkimukseen. Vaikka pyrin aineistoa kerätessä minimoimaan oman roolini ja olemaan tilanteessa ”näkyvätön”, tiedostan kuitenkin, että

läsnäoloni tilanteessa on voinut vaikuttaa siihen, miten ihmiset tilanteessa olivat ja käyttäytyivät tai mitä ja miten puhuivat.

Litteroin nauhoittamani materiaalin eksaktin litteraatiotavan mukaisesti keskusteluanalyysin tyypillisiä litteraatiomerkkejä käyttäen (Liite 4). Kummatkin nauhoitteet olivat 56 minuuttia pitkiä ja litteroitua aineistoa kertyi yhteensä 99 sivua. Poistin aineistosta tunnistetiedot ja käytin pseudonyymejä ohjeistusten mukaisesti (Oxford refugee studies centre 2007, 166). Ääninauhoitteesta käy ilmi vain henkilöiden toisistaan käyttämät etunimet. En siirtänyt litteroituun aineistoon mitään henkilötietoja. Litteroituun aineistoon henkilöt on merkitty koodeilla S=sosiaalityöntekijä, T=työntekijä, E=edustaja ja N=nuori, jolloin henkilöiden nimien pseudonymisointi tapahtui heti aineistoa litteroidessa eikä henkilöiden nimiä ole edes tutkijan omassa aineistossa kirjallisena. Tutkimuksessa on huolehdittu henkilöiden anonymiteetistä poistamalla aineistosta myös muut tunnistetiedot, kuten paikannimet, mahdolliset sukulaisuussuhteet ja tarkat kuvaukset nuoren statuksesta ja prosessin vaiheesta. Aineisto kerättiin eri kaupungeissa ja organisaatioissa eikä tutkielmasta käy ilmi, missä aineisto on kerätty. Tutkielman sitaateissa ei käytetä esimerkiksi sellaisia paikannimiä, mitkä voi yhdistää tiettyihin alueisiin.

Alaikäisyksiköissä asuvat nuoret kuuluvat erityiseen henkilötietoryhmään ainakin etnisen taustansa puolesta, jolloin henkilötietojen käsittely on lähtökohtaisesti kiellettyä. Kieltoa ei kuitenkaan sovelleta henkilön antaessa suostumuksen henkilötietojen käsittelyyn tiettyä tarkoitusta varten, kuten tämän tutkielman tapauksessa on tehty. (A 17.4.2016/679, 9 artikla.) Myös muiden asianosaisten henkilötietojen käsittelyn laillisuus on varmistettu suostumissopimuksella (A 17.4.2016/679, 6 artikla). Henkilötietojen käsittelyssä on noudatettu tietosuojalainsäädännön mukaisia tietosuojaperiaatteita (Tietosuojavaltuutetun toimisto 2019). Tutkimukseen osallistuville annettiin tietoa henkilötietojen käsittelystä ja säilyttämisestä tietosuojailmoituksen muodossa (Liite 3) sekä suullisesti kummankin tapaamisen alussa. Tutkittavilta ei kerätty tutkimuksen kannalta epäolennaisia henkilötietoja (TENK 2019, 12). En saanut tietooni tutkimukseen osallistujista mitään henkilötietoja ennen tapaamisia yhteyshenkilöjä lukuun ottamatta. Nuorista oli tiedossa ainoastaan se, että he asuvat kyseisessä yksikössä. Henkilötietoja ei ole luovutettu ulkopuolisille ja niitä on käsitellyt ainoastaan rekisterinpitäjä eli minä itse. Kaikki mahdolliset henkilötiedot on

hävitetty jo ennen tutkielman valmistumista, paitsi yhteyshenkilöiden yhteystiedot, joita on säilytetty valmiin tutkielman lähettämistä varten. Tutkielman teossa noudatetaan tietosuojalain (1050/2018 § 35) mukaista vaitiolovelvollisuutta, jonka mukaan tutkija ei saa paljastaa sivullisille tietoja tutkimukseen osallistuvien ominaisuuksista, henkilökohtaisista oloista, taloudellisesta asemasta tai liikesalaisuudesta eikä näitä tietoja käytetä tutkimuksen tekijän hyödyksi tai tutkittavien vahingoksi.

Tieteen avoimuutta voi lisätä tallentamalla aineisto muiden tutkijoiden käyttöön, mutta avoimuudessa tulee kuitenkin huomioida henkilötietojen ja yksityisyyden suoja (Tampereen yliopisto 2019). Tässä tutkimuksessa eettiset kysymykset nousevat tieteen avoimuuden edelle tutkimusaineiston tallentamisen ja ulkopuolisille luovuttamisen osalta. Koska tähän tutkimukseen osallistuvat nuoret kuuluvat erityiseen henkilötietoryhmään, ei aineistoa luovuteta jatkotutkimuskäyttöön eikä arkistoida tietoarkistoon, vaan se hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

4.7 Analyysin eteneminen

Keskusteluanalyysin tekeminen alkaa aineiston keruulla ja sen litteroimisella. Keskusteluanalyysissa aineistona käytetään nauhoituksia autenttisista vuorovaikutustilanteista ja niiden litteraatteja, jotta keskustelun yksityiskohdat saadaan taltioitua mahdollisimman tarkasti (Raevaara ym. 2001, 27). Tämän tutkielman aineisto on litteroitu eksaktin litterointitavan mukaisesti käyttäen yleisimpiä litteraatiomerkkejä (liite1). Litteroinnin yhteydessä aineisto anonymisoitiin eli sieltä poistettiin kaikki nimet ja muut tunnistetiedot (Vatanen 2016, 316).

Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa aineistoa on aluksi syytä tarkastella ilman ennakkoletuksia useita kertoja peräkkäin, jolloin aineistosta alkaa muodostua alustavia huomioita. Kiinnostavan ilmiön havaitsemisen jälkeen tutkijan intuitio on vahvassa asemassa siinä, mitä kiinnostuksen kohdetta lähdetään seuraamaan. (Vatanen 2016, 320.) Luin aineiston läpi ensin silmäillen ja sitten uudestaan tarkemmin tehden merkintöjä ja huomioita. Olin kiinnittänyt aineistossa alustavasti jo nauhoitusvaiheessa huomiota tiettyihin teemoihin, kuten puheenvuorojen päällekkäisyyksiin. Nämä asiat nousivat esiin erityisesti ensimmäisen

tapaamisen myötä, jolloin huomioni kiinnittyi vuorottelun ja päällekkäisyyksien havainnoitiin ja se valikoitui kiinnostukseni kohteeksi. Toisessa tapaamisessa puheenvuorojen päällekkäisyyttä esiintyi huomattavasti vähemmän, minkä ohjasi tarkastelemaan tapaamisten eroja tämän asian suhteen sekä huomioimaan sen vaikutusta keskustelulle. Aineistoa tarkastellessa kiinnostus kohdistui siihen, miten puheenvuorot tilanteessa jakautuivat ja minkälaisia merkityksiä keskustelijat antoivat puheessa ilmenneille päällekkäisyyksille. Tätä mielenkiintoa ohjasi ensimmäisessä tapaamisessa jo paikan päällä havaittu - ja myöhemmin aineistoa tarkemmin tutkiessa esiin noussut – usean puhujan päällekkäinen puhe. Tämän vuoksi aineiston analyysi lähtikin liikkeelle kiinnostuksesta tutkia sanomisen mahdollisuuksia.

Kiintoisan ilmiön löytämisen jälkeen valituista aineisto-otteista muodostetaan kokoelma, pyritään selittämään kokoelman sisäistä vaihtelua ja analysoimaan mahdollisia poikkeustapauksia (Vatanen 2016, 320). Aineistosta kerätty kokoelma sisälsi aineisto-otteita niistä kohdista, joissa vuorotteluun liittyy ongelmia tai vuorottelun säännöistä jollain tavalla poiketaan. Tapaamisten kokoelmat ovat hyvin erilaiset; ensimmäisen tapaamisen kokoelma puheen päällekkäisyyksistä on 32 sivua ja toisen tapaamisen 11 sivua, josta suurin osa on luonnollisia päällekkäisyyksiä (esimerkiksi kommentointi dialogipartikkelein) ja nuoren puheenvuoron aloittaminen toisen henkilön puheen päälle. Kokoelmien tarkastelussa mielenkiinto oli siinä, mitä merkitystä keskustelijat näille tilanteille antoivat. Jaottelin kokoelmaan nostettuja aineisto-otteita ryhmiin, jotka koostuivat samankaltaisista tilanteista tai reagoititavoista saadakseni tarkemmin ymmärrystä siitä, minkälaisia asioita vuorotteluun aineistossa sisältyy. Tämän avulla myös näiden kahden tapaamisen erilaisuus hahmottui, mikä taas johdatti pohtimaan sitä, analysoinko tapaamiset erikseen omina tyyppeinään, vaiko yhteisten otsikoiden alle. Päädyin raportoimaan aineiston yhtenäisenä; tällöin asetelma ei ole niinkään vertaileva, vaan erilaisia vuorovaikutuksellisia tapoja kuvaava.

Tarkensin analyysia rajaamalla kokoelmiin vain ne kohdat, jossa nuori on mukana vuorovaikutuksessa. Valitsin tämän rajaukseksi, koska kiinnostuksen kohteena on ensisijaisesti se, miten nuori ja ammattilaisverkosto kohtaavat tällaisessa tilanteessa. Lisäksi siihen vaikutti kotoutumissuunnitelman sisältö, eli nuoren asioiden käsittely, sekä kotoutumislain (1386/2010 § 4 & 15) säädös, jonka mukaan kotoutumissuunnitelmaan on

selvitettävä nuoren mielipide ja näkemys käsiteltäviin asioihin. Tein uudelleen jaottelua erilaisten tilanteiden ja vuorovaikutuksessa ilmenneiden reagoititapojen mukaan pyrkien jäsentämään aineistoa ja muodostamaan siitä kokonaiskuvaa. Aineistosta alkoi hahmottua tällöin se, minkälaisia vuorovaikutuksellisia keinoja nuori käyttää tilanteessa puheenvuorojen saamiseksi ja pitämiseksi ja miten hän reagoi puheessa ilmeneviin päällekkäisyyksiin.

Tällaisen tiukan vuorottelujäsennykseen pohjautuvan katsontatavan jälkeen katsoin aineistoa vielä kokonaisuutena kiinnittäen huomiota kohtiin, jota ilmentävät nuoren puheenvuoron ottamista tai saamista muuten, kuin päällekkäispuhunnan yhteydessä. Tätä valintaa ohjasi yleisesti keskusteluanalyttisen tutkimuksen aineiston analyysissa käytetty tapa, jossa kokoelmaan sisällytetään laajasti ilmiötä osoittavia esimerkkikohtia, jotta voidaan havaita ilmiön ydin ja sen rajat, jonka lisäksi kokoelmaan otetaan mukaan erilaisia raja- ja poikkeustapauksia (Vatanen 2023). Tätä ohjasi myös tutkimuksen tavoite, joka on ymmärtää laajemmin, millaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on nuoren kuulluksi tulemiselle ja miten eri vuorovaikutuksen tavat avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta. Lopputuloksena suhtauduin kuulluksi tulemisen rakentumiseen ja sitä estäviin tekijöihin laajemmin kuin vain päällekkäispuhuna. Tarkasteltavaksi nousi lisäksi esimerkiksi sen, mitä aktiivisia keinoja nuori käyttää oman mielipiteensä esille tuomiseen sekä millaisilla keinoilla työntekijät tukevat nuoren kuulluksi tulemistä. Mukana on edelleen päällekkäispuhumisesta seuranneita tilanteita, joissa nuoren kuulluksi tuleminen hankaloituu.

Koska tämän tutkielman tavoitteena on analysoida institutionaalista keskustelua, olen Drewn & Heritagen (1992, 20) mukaisesti ensin tutkinut aineistoa perinteisen keskusteluanalyysin näkökulmasta, jonka jälkeen olen tarkastellut niitä toimintoja, jotka ovat instituutioihin liittyviä. Seuraavassa luvussa esittelen näitä analyysin tuloksia.

5. TULOKSET

Auttamistyössä on tyypillistä, että asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamisissa toiminnan ajatellaan johtuvan heidän rooleistaan ammattilaisena ja asiakkaana. Suonisen (2000, 68) mukaan kohtaamisia lähemmin tarkastelemalla voidaan havaita, että nämä roolit eivät kuitenkaan selitä kohtaamisissa tapahtuvia asioita, vaan roolien sisällä on vaihtelua tavoissa toimia. Päädyinkin kuvaamaan Suonisen (2000, 68) mukaisesti nuoren ja ammattilaisten institutionaalista toimintaa erilaisten vuorovaikutuksen asetelmien kautta, käsittäen henkilöiden roolit joustavina ja erilaisia asetelmia sisältävinä. Tällöin henkilön institutionaalinen rooli voi sisältää hyvinkin erilaista vuorovaikutuksellista asemoitumista keskustelun eri kohdissa.

Käsittelen ensin nuoren käyttämiä vuorovaikutuksellisia keinoja kuulluksi tulemiseksi (luku 5.1). Tämän jälkeen tarkastelen erilaisia ammattilaisten vuorovaikutuksessa tuottamia institutionaalisia asemia suhteessa nuoreen (luku 5.2).

Esimerkit on litteroitu yleisiä keskusteluanalyysin litteraatiomerkkejä käyttäen (Liite 4). Esimerkeissä olevat nuolet osoittavat analyysin osalta merkittävän kohdan.

Paikalla olevista henkilöistä käytetään seuraavia lyhenteitä:

S: Sosiaalityöntekijä

N: Nuori

T: Työntekijä

E: Edustaja

5.1 Nuoren vuorovaikutukselliset keinot kuulluksi tulemiseksi keskustelussa

Kotoutumissuunnitelmaa laadittaessa ja päivitettäessä yksi tavoitteista on nuoren mielipiteen selvittäminen, joka on myös kotoutumislakiin (1386/2010 § 4 & 15) perustuva tavoite, joten ideaalitulanteessa nuoren ei tarvitse käyttää erilaisia keinoja tullakseen kuulluksi, vaan hän saa mahdollisuuden (vapaasti) ilmaista näkemyksiään itseään koskevissa asioissa. Tätä edellyttää se, että myös muut paikalla olijat, tässä tapauksessa nuoren asioiden parissa työskentelevät

ammattilaiset, orientoituvat tähän tavoitteeseen ja suuntaavat toimintaansa tämän tavoitteen mukaisesti. Jos nuoren mahdollisuus ilmaisuun kuitenkin jostakin syystä vaikeutuu, on nuorella aineiston analyysin perusteella käytössään erilaisia keinoja kuulluksi tulemisen edistämiseksi. Näitä keinoja oli havaittavissa erityisesti ensimmäisessä tapaamisessa (tapaaminen 1), jossa puheenvuoroissa oli huomattavasti enemmän päällekkäisyyksiä kuin toisessa tapaamisessa (tapaaminen 2). Tapaamisessa 1 on enemmän variaatioita sekä tavoissa että määrässä, joilla puheenvuoroista neuvoteltiin. Tapaamisessa 2 nuorelle annettiin toistuvasti mahdollisuus mielipiteensä ilmaisuun, jolloin myöskään erilaisten keinojen käyttämistä puheenvuoron varmistamiseksi ei ollut yhtä laajasti nähtävissä.

5.1.1 Toisto päällekkäisyyksissä puheenvuoron pitämisen keinona

Keskustelussa pyritään yleisesti siihen, että yksi puhuja on äänessä kerrallaan (Sacks, ym. 1974, 700). Käytännössä tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että keskustelijat odottaisivat omaa vuoroaan siihen asti, kunnes edellinen puhuja on täysin hiljentynyt. Keskustelun vuorottelussa sujuvana siirtymänä pidetään myös sellaisia siirtymiä, jolloin toinen puhuja aloittaa oman vuoronsa hieman etuajassa ensimmäisen puhujan viimeisen tavun päältä. Päällekkäisyytenä puolestaan pidetään sellaista yhtäaikaista puhetta, jolloin toinen puhuja aloittaa puheenvuoronsa ennen ensimmäisen puhujan viimeistä tavua. (Hakulinen 1997, 48.)

Ensimmäisessä tapaamisessa puheenvuoroissa oli havaittavissa paljon päällekkäisyyksiä. Jeffersonin (2006b) mukaan kaikki päällekkäisyys puheessa ei tarkoita sitä, että vastaanottaja ei kuuntele, vaan päällekkäisyydet voivat päinvastoin toisinaan nimenomaan olla merkki tarkkaavaisesta kuuntelemisesta. Päällekkäisyydet puheessa ovatkin hyvin tavallisia, ja tämän tavanomaisuuden myötä valtaosaa päällekkäispuheesta ei voida pitää keskeytyksinä (Jefferson 2006b, 71). Koska keskustelussa perusajatuksena on kuitenkin yhden henkilön puhuminen kerrallaan, päällekkäisyys useimmiten ratkaistaan osallistujien kesken aiemmin esitetyn vuorottelusysteemin peruseriaatteiden mukaisesti (ks. Sacks ym. 1974).

Seuraavassa esimerkissä nähdään nuoren tapa reagoida, kun työntekijä alkaa puhumaan nuoren ollessa kertomassa mielipidettään keskusteltuun asiaan. Katkelmassa puhutaan nuoren sukulaisten mahdollisesta saapumisesta Suomeen ja mitä tämä tarkoittaisi nuoren tulevaisuuden ja siihen liittyvien valintojen suhteen.

Aineisto-ote 1 (tapaaminen 1, 7:13)

1 S: voishan sitä sit mieltii kun et ne (sukulaiset) on tulossa
2 T: mm=
3 S: =että sä oisit jotenkin niinku viikonloput vaikka aina
4 (asuinpaikan nimi)
5 (0.4)
6 T: mm
7 N: niin (.) kyllä mä aja[ttelin että [minä ajattelen niin että
8 S: [mm
9 T: [mm
10 ?: mm
11 N: jos ne tulee vaikka (0.3)
12 →T: eikä se ni[in hirveen ka[ukanakaan o[le
13 →N: [öö [jos se (0.4) tulee vaikka yksi ja
14 S: [mm
15 N: puoli kuukauden päästä sitten ää (1.0) mä oon tässä ehkä (.)
16 syksyyn asti melkein
17 T: joo
18 E: °.joo°
19 N: sitt[en (0.2) minä voinn opettaa heille (0.0) niitä perus
20 S: [mm
21 N: jutt[uja miten vai[kka liikenne toimii ja (0.2) tää[ltä
22 S: [mm [mm
23 T: [mm [mm
24 N: pärjää hyvin sil[leen
25 E: [joo
26 S: mm
27 T: mm

Katkelman alussa sosiaalityöntekijä osoittaa sä -muotoa käyttäen puheensa nuorelle puhuessaan tämän sukulaisista ja nuoren asumisesta (rivi 3). Nuori alkaa kertomaan mielipidettään asiaan (rivi 7), kun työntekijä aloittaa puheen kohdassa, jossa ei näytä olevan mahdollinen puhujanvaihdoskohta (rivi 12). Tästä seuraa ensin nuoren takeltelua (rivi 13), jonka jälkeen nuori reagoi toistamalla aiemmin sanomansa päällekkäisen puheen aikaiset sanansa ja saa vuoroaan jatkettua reagoimatta työntekijän puheen sisältöön. Puheenvuoron loppuun vieminen tuottaa nuoren puheeseen takeltelua ja vaatii nuorelta asian toistamista, mutta hän saa näin ilmaistua vuoron pitämisen halukkuudesta ja näin kerrottua alkuperäisen asiansa.

Tällainen puheen poukkoilu ja päällekkäisyys vaikutti aineiston perusteella olevan keskustelussa varsin yleistä ja havaittavissa etenkin ensimmäisessä tapaamisessa. Vaikka päällekkäisyydet puheessa ovat usein luonnollisia ja hyvin tavanmaisia (Jefferson 2006b, 71), on tällaisessa institutionaalisessa tilanteessa niihin kuitenkin syytä kiinnittää erityistä

huomiota, sillä kyseessä ei ole arkikeskustelu, vaan strukturoitu, tavoitteellinen keskustelu, jossa yksi tavoitteista on nuoren mielipiteen selvittäminen käsiteltyihin asioihin. Vaikka keskustelijat käyttäisivät puheenvuoroja näennäisesti vuorottelusysteemin mukaisesti, ei voida ohittaa sitä seikkaa, että nuori ei käytä tilanteessa äidinkieltään eikä keskustelua käydä myöskään tulkin välityksellä, jolloin nuoren puheenvuorot olisivat eri tavalla nimenomaan tälle osoitettuja. Siksi on oleellista kiinnittää huomiota myös näennäisen harmittomilta ja tavanomaisilta vaikuttaviin puheenvuoroihin, jos ne jollakin tavalla haastavat nuoren mielipiteen ilmaisua. Keskustelun väljyydellä voidaan nuorelle viestittää sitä, kuinka tervetullut hän on käyttämään puheenvuoroja tässä institutionaalisessa kontekstissa – onko hänen roolinsa olla keskustelun keskeinen hahmo, jolle annetaan tilaa puhua ja jota kuunnellaan, vai onko hänen roolinsa kilpailla puheenvuoroista muiden paikallaolijoiden kanssa samoin ehdoin kuten arkikeskustelussa, eli ”nopeat syövät hitaat” -periaatteella.

5.1.2 Nuoren äänenkäyttö vaikuttaa puheenvuorojen saamiseen

Päällekkäinen puhe voi olla myös systemaattista, jolloin on oleellista tutkia sitä, miten osapuolet suhtautuvat päällekkäiseen puheeseen. Yleensä päällekkäin puhumisesta seuraa päällekkäisyyden ratkaiseminen. Tämä tehdään esimerkiksi siten, että jompikumpi puhujista keskeyttää puheensa, jolloin päästään takaisin yhden henkilön puhumiseen kerrallaan. Samaan aikaan aloitettaessa ensisijainen puhuja voi keskeyttää tai toinen puhuja voi keskeyttää puheensa. (Jefferson 2006b, 95). Koska osapuolet voivat vetäytyä päällekkäisyydestä lähes välittömästi ja Jeffersonin (2006b, 98) havaintojen mukaan myös tekevät niin, on erityisen huomionarvoista, kun jompikumpi tai molemmat jatkavat sinnikkäästi eteenpäin. Koska on kyseenalaista, kumman osapuolen tulisi vetäytyä päällekkäispuheesta, voi puheen jatkamisen päällekkäisyyden kohdalla nähdä olevan keino sen selvittämiseksi, kenen tulee vetäytyä päällekkäispuheesta. Tällöin yksi tai molemmat osapuolet osoittavat toiselle, etteivät he ole vetäytymässä ja toisen näin ollen tulisi näin tehdä. (Jefferson 2006b, 98.)

Tapaamisissa oli havaittavissa, että tätä puheenvuoron pitämisen halukkuutta päällekkäisyyksien kohdalla oli mahdollista ilmaista ääntä korottamalla. Äänen korottaminen päällekkäisyyksien kohdalla osoittautuikin tehokkaaksi keinoksi puheenvuoron saamisen

näkökulmasta. Tätä esiintyi sekä 1 että 2 tapaamisessa kaikkien osallistujien välillä. Kummassakin tapaamisessa nuoren korottaessa ääntään muut keskustelun osapuolet reagoivat tähän vetäytymällä omasta kommentoinnista, jolloin nuori sai mahdollisuuden jatkaa kertomaansa. Tämä keino toimi poikkeuksetta siten, että nuori sai pidettyä tai siirrettyä puheenvuoron itselleen ja ilmaistua asiansa.

Seuraava aineisto-ote on suoraan jatkoa edelliselle aineisto-otteelle. Onkin oleellista huomioda aiemman katkelman tilanne, jossa työntekijä aivan kuin aloittaa uuden asian puhumisen kesken nuoren vastauksen. Seuraavilla kerroilla vastaavan toistuessa nuori korottaa ääntään puheenvuoron pitämiseksi, ja viestittää tällä tehokkaasti vuoron pitämisen halukkuudesta muille.

Aineisto-ote 2. Äänenkäyttö (tapaaminen 1, 7:13 jatkuu)

28 N: sitten jäi ne koulujuttu jaa (1.4) sitten muut (.) sitten
29 → [ohjaaja on siellä [auttaa >JA SITTEN<
30 →T: [mm [niin se vastaan(-) mm
31 S: mm
32 N: (0.5) per- periaatteessa kyllä minä voin tulla jos tarvitsee
33 siellä (0.4)
34 T: mm
35 N: se (kaupunki) on niin pitkä matka kyllä sieltä jos (0.3)
36 [vaikka tarvitta[essa kyllä
37 T: [mm [nii .h
38 S: mm
39 →T: ja s[elkeesti mm
40 →N: [VOIN TULLA SAMA PÄIVÄ ja sitten mennä takai[sin
41 T: [mm
42 S: [niin

Nuori jatkaa aiheesta puhumista (rivi 28). Työntekijä aloittaa puhumaan samaan aikaan nuoren kanssa (rivi 30), jonka seurauksena nuori reagoi nopeuttamalla ja voimistamalla puhettaan (rivi 29). Tämän johdosta työntekijä siirtyy vastaanottamaan nuoren puhetta kommentoimalla dialogipartikkelein ”mm”. Nuoren kertomus jatkuu ja ennakoi jatkoa (rivi 35). Työntekijä aloittaa oman puheenvuoronsa (rivi 39), johon nuori reagoi voimistamalla ääntään (rivi 40), jolla saa pidettyä vuoron itsellään. Työntekijä siirtyy jälleen vastaanottamaan nuoren puhetta kommentoimalla dialogipartikkelilla ”mm”.

Dialogipartikkelien (”mm”, ”joo”, ”okei”, ”kyllä” ja ”niin”) päällekkäisyyttä ensisijaisen puhujan puheen kanssa ei pidetä päällekkäispuhuna (Hakulinen 1997, 50). Sen sijaan tällaiset keskustelussa usein käytetyt sanat osoittavat ainakin sen, että niiden sanoja seuraa ja

vastaanottaa ensisijaisen puhujan puhetta, eikä ole aikeissa ottaa puheenvuoroa seuraavaksi (Hakulinen 1997, 51). Nuoren äänen korottamisesta seurasi se, että nuori sai pidettyä vuoron itsellään, ja samalla työntekijä keskeytti puheensa ja ilmaisi siirtyvänsä kuuntelijaksi.

Nuori tuottaa tässä kohtaa keskustelua institutionaalista asemaansa aktiivisena keskustelun osapuolena, joka viestii vahvasti muille keskustelijoille, että on hänen vuoronsa kertoa asiansa ilman keskeytyksiä. Nuori viestii oman mielipiteensä esiin tuomisesta voimistamalla ääntään ja nopeuttamalla puhettaan päällekkäisyyksien kohdalla, minkä seurauksena hän varmistaa vuoron pysymisen itsellään. Tällainen vahva tilan ottaminen voi myös heijastella nuoren luottamusta muihin paikalla olijoihin – nuori on tilanteessa ”ammattilaisten kotikentällä” ja uskaltaa silti näinkin voimakkaasti ilmaista halukkuuttaan puhua.

Myös toisessa tapaamisessa nuoren äänen korotukseen reagoidaan antamalla nuorelle mahdollisuus puhua. Tämä ilmenee seuraavasta aineisto-otteesta.

Aineisto-ote 3. Äänenkäyttö (tapaaminen 2; 04:23)

1 S: Ne on ne tiedot mitkä sitte (0.4) muuten muutetaan sulle
2 (4)
3 S: pitkä aika tietysti jo ku niitä on sillo (0.8) mietitty niit
4 ikäsioita mut että
5 (1.5)
6 S: sulla on kyllä aika tarkka ku sulla on (päivä[määrä])
7 T: [Nih
8 S: ku y-yleensä sit jos ei oo tiedetty päivämäärää laitetaan se
9 vuoden loppu tai vuoden alku
10 (1.2)
11 →N: Kos[ka se on (-) J]OO se on (maan nimi) (järjestysluku)
12 →S: [tai kesäku-
13 N: kuukausi silloin mä oon syntyny
14 S: Joo
15 N: (päivämäärä) (0.8) [(kuukausi)
16 S: [°okei°

Nuori ottaa puheenvuoron sosiaalityöntekijän puheen jälkeen ilmaantuvassa mahdollisessa puhujanvaihdonkohdassa (rivi 11). Sosiaalityöntekijä alkaakin lähes samanaikaisesti puhumaan, mistä seuraa päällekkäisyys sosiaalityöntekijän ja nuoren puheissa (rivit 11 ja 12). Nuori viestii muille osallistujille puheenvuoronsa jatkamisesta korottamalla ääntään (rivi 11), ja saa pidettyä puheenvuoron itsellään ja sosiaalityöntekijä siirtyy kuuntelijaksi.

5.1.3 Puheenvuorojen ottaminen keskustelun vuorottelusysteemistä poiketen

Suuri osa aineiston kokoelmasta on luonnollisia päällekkäisyyksiä, joissa keskustelun osapuolet esimerkiksi aloittavat puhumisen yhtäaikaisesti, ja tällöin tilannekohtaisesti selviää, kuka jatkaa puhumista ja kuka siirtyy kuuntelemaan. Toisessa tapaamisessa (Tapaaminen 2) oli havaittavissa erilaista osapuolten reagoimista tilanteissa, joissa nuori oli osallisena puheenvuorojen jaossa kuin niissä, joissa työntekijät puhuivat keskenään. Toisessa tapaamisessa nuorelle sallittiin puhuminen myös yleisistä vuorottelusäännöistä poiketen ja hänelle annettiin mahdollisuus puhua lähes aina, kun hän avasi suunsa. Paikalla olleiden ammattilaisten välillä sen sijaan syntyi pitkiäkin päällekkäisyyksiä, kun kumpikin osapuoli jatkoi puhumista päällekkäisyydestä huolimatta (tästä lisää luvussa 5.2.4).

Aineisto-ote 4. Puheenvuoron ottaminen (tapaaminen 2; 1:40)

1 S: tosta passista me sillon (0.5) eks vaan et mmmä rupesin oikeen
2 miettimään et me puhuttiin (perheenjäsen) kanssa alustavasti
3 siitä
4 (1.2)
5 S: et oisko sitä taskiraa mahdollista saada
6 (1.0)
7 N: joo (0.3) sanoit mä mmm mmm (.) tiedoksen mukaan (0.6) ehkä mun
8 niillä on mun taskira
9 S: ehkä on (0.3) [okei=mut ei oo [vielä niinku
10 →N: [.joo [.mt mutta (0.4) joo (0.3) en mä
11 tiä onksne ottanu sitä asioiden varten silloin kun ne sano että
12 ne on ottanu mullekin samalla kun ne on ottanu mun
13 sisaruksil[le
14 E: [mm
15 S: [okei
16 T: [mm

Sosiaalityöntekijä on aloittanut oman vuoronsa nuoren puheen jälkeen (rivi 9), jonka alkuun nuori on kommentoinut ”joo”. Nuori kuitenkin aloittaa puhumaan kesken sosiaalityöntekijän puheenvuoron (rivi 10), jolloin sosiaalityöntekijä keskeyttää oman lauseensa ja nuori saa puheenvuoron itselleen. Sosiaalityöntekijä reagoi nuoren puheeseen keskeyttämällä oman puheensa ja siirtyessään kuuntelemaan nuoren puhetta. Nuori ottaa aktiivisesti puheenvuoron, eivätkä muut paikalla olijat vastusta tai ala kilpailemaan nuoren kanssa puheenvuorosta.

Nuoren voi nähdä tuottavan institutionaalista asemaansa aktiivisena keskustelun osapuolena, joka viestii muille keskustelijoille puheenvuoron ottamisen halukkuudesta myös kesken

sosiaalityöntekijän puheen. Nuori viestii oman mielipiteensä esiin tuomisesta alkamalla puhumaan kesken sosiaalityöntekijän puheen, minkä seurauksena hän saa puheenvuoron itselleen. Samoin kuin edellisessä alaluvussa, voi tällainen puheenvuoron ottaminen heijastella nuoren luottamusta paikalla oleviin ammattilaisiin, sillä hän uskaltaa ottaa puheenvuoron jopa kesken sosiaalityöntekijän puheen, mikä ei tällaisessa institutionaalisessa kontekstissa ole itsestään selvää. Tilanteessa sosiaalityöntekijä myös suo puheenvuoron nuorelle, mikä vahvistaa nuoren institutionaalisen asemaa osallistuvana ja aktiivisena keskustelun osapuolena.

5.1.4 Hiljainen protestointi vuorovaikutuksellisenä keinona

Ensimmäisessä tapaamisessa esiintyi kohtia, joissa nuoren mahdollisuus vastata hänelle esitettyyn kysymykseen vaikeutuu tai estyy kokonaan. Seuraavassa aineisto-otteesta tällaisia hetkiä on useampia. Nuoren vuorovaikutukselliset keinot ovat tässä tilanteessa sellaisia, jotka herkästi jäisivät havaitsematta ilman keskusteluanalyttistä pikkutarkkaa vuorovaikutuksen tutkimista: huokaus, hiljaisuus ja passiivisuus.

Seuraavaa esimerkkikatkelmaa ennen sosiaalityöntekijä on kysynyt nuorelta, miten nuorella sujuu asuinyksikössä. Nuori kertoo, että vaihtelevasti ja että välillä on joitakin asioita, joista hän ei ole yhtä mieltä ohjaajien kanssa. Keskustelu jatkuu seuraavasti:

Aineisto-ote 5. Vastustus (tapaaminen 1, 40:03)

1 T: onks ne ne totaa (.) onks ne (0.4) edelleen ne (.) meiän
2 säännöt (0.4) tai ruoka vai
3 (1.0)
4 N: [no hhh((ynähtäen unoshengitys))
5 S: [niin ruuasta sä oot aiemmin
6 T: Se on paljon me ollaan juteltu ruuas[ta paljon
7 S: [°niin°
8 →N: (1.5 sekunnin mittainen syvä huokaus))
9 →(6)
10 S: haluutsä (0.4) kommentoida
11 (1.3)
12 N: no[o (.) [ei minu- ei minun mielestä tarvitse [ehkä (0.6)
13 T: [€kyseli jo [autossa me ollaan me pu-€. [nii
14 ST: [mhmhmmhmmh ((naurahdellen))
15 N: ää [puhua [nyt että=
16 E: [.hhh
17 T: [joo

Työntekijä esittää kysymyksen nuorelle (rivi 1), mutta sosiaalityöntekijä vastaakin tähän kysymykseen (rivi 5) aloittaen puheen yhtä aikaa nuoren kanssa, joka ei jatka omaa vuoroaan. Keskusteluanalyysin vuorottelusäännön mukaisesti silloin, jos äänessä olija valitsee seuraavan puhujan, on tämän oikeutena ja myös velvollisuutena käyttää seuraava puheenvuoro. Sen sijaan muilla ei tätä oikeutta tai velvollisuutta ole. (Hakulinen 1997, 46.) Tässä kohtaa vuoro on eksplisiittisesti nuorelle osoitettu, mutta nuori keskeyttää oman puheensa. Tässä tapaamisessa nuori näytti reagoivan herkästi sosiaalityöntekijän puheeseen, joka voi selittää sitä, että nuori ei pyri saamaan itselleen puheenvuoroa esimerkiksi käyttämällä aiemmissa kappaleissa kuvattuja keinoja. Tämän jälkeen työntekijä valitsee itsensä puhujaksi ja kommentoi sosiaalityöntekijän puheenvuoroa osoittaen sanansa sosiaalityöntekijälle, mikä ilmenee hänen viitatessaan nuoreen sanalla ”se” (rivi 6). Tätä seuraa nuoren syvä huokaus, jota seuraa kuuden sekunnin hiljaisuus. Huokauksen ja hiljaisuuden voi tässä kohtaa nähdä nuoren ”hiljaisena protestina”. Hiljaisuus, passiivisuus tai vastausten innottomuus tai vähäisyys voi olla osallistujan keino vastustaa senhetkisen puhujan sanomaan (Suoninen 2000, 79-81) tai viitata asian ongelmallisuuteen (Suoninen 1999, 110). Siksi onkin syytä tarkastella sitä, millaisiin kohtiin keskustelussa esimerkiksi tauot sijoittuvat (Suoninen 1999, 122).

Sosiaalityöntekijä esittää nuorelle kysymyksen ”haluutsä , kommentoida?” (rivi 10), jolloin nuori aloittaa kertomaan, ettei hänen mielestään tästä aiheesta tarvitse puhua (rivi 12). Työntekijä on aloittanut puhumaan samanaikaisesti nuoren kanssa nuorelle osoitetulla vuorolla suunnaten sanansa sosiaalityöntekijälle käyttäen nuoresta yksikön kolmatta muotoa ”kyseli jo autossa...” (rivi 13). Nuori jatkaa takellelleen ja asiansa toistaen vastausvuoroaan (rivi 12) ja työntekijä keskeyttää puheensa päällekkäispuheen seurauksena (rivi 13), jolloin nuori saa sanottua asiansa. Tässä tilanteessa nuori käyttää eksplisiittisesti hänelle osoitetun puheenvuoron siitä huolimatta, että työntekijä aloittaa puhumaan hänen kanssaan samaan aikaan. Vuoroista käydään neuvottelua, jonka seurauksena nuori saa sanottua asiansa. Tilanne jatkuu suoraan seuraavassa aineistokatkelmassa.

Aineisto-ote 6 (tapaaminen 1, 40:03 jatkuu)

20 N: [joo (.) se o
21 T : [me ollaan tota aika hyvin (nuoren nimi) kaa kun mähän
22 tu[un (.)[aika aikasin töihin ni (1.0) aika (.) useesti me
23 S: [mm [mm
24 N: [jo
25 T: nähdään aamuisin (nuoren nimi) kaa si[inä keittiön
26 S: [mm
27 T: ruokapöydällä juon kahvii ja
28 S: mm
29 T: (0.5) jutellaan just (0.7) [paljon (.) ruoka on se ikuinen
30 S: [mm
31 T: (0.6) h[ehh €ikuinen€ ja säännöt ja
32 S: [mhmh((naurahdus))
33 (5) ((näpyttelyn ääniä))
34 S: mm
35 T: sm
36 S: Sinä oot sen ikänen et haluisit jo vähän (1) enemmän vap-
37 semmosta vapauttaih ((naurahduksen kaltainen)) (.) eh[kä
38 T: [mm
39 (3.5)
40 N: [no
41 S: [se on ihan normaalia [sinun iässä ha[luta
42 T: [mm [mm
43 T: [kyllä
44 N: [no se (0.6)
45 S: mm
46 N: joo (.) mutta on (0.4) °monet asiat kyl[lä (0.4) sillai
47 T: [kyllä (0.0) mm
48 ST: [mm (0.0) mm
49 N: (--) [joo°
50 T: [.ni
51 (1)
52 S: °joo°
53 T: näin se o

Nuori ja työntekijä aloittavat samanaikaisesti puheenvuorot (rivit 19 ja 20), jonka jälkeen nuori keskeyttää puheensa ja työntekijä jatkaa puhumista siitä, miten hän ja nuori usein aamuisin keskustelevat keittiössä erityisesti ruuasta ja säännöistä (rivit 20-30). Nuori hiljenee keskustelussa siihen asti, kunnes sosiaalityöntekijä kohdistaa puheensa nuorelle puhutellen suoraan häntä ehdottaen, että nuori ehkä ikänsä puolesta haluaisi enemmän vapautta (rivit 35-36). Nuoren vastausvuoron alkussa pitämä 3,5 sekunnin mittainen tauko (rivi 38) merkitsee keskusteluanalyysin näkökulmasta ongelmallista kohtaa vuorovaikutuksessa tai ennakoi vastustusta (Suoninen 1999, 110; Tainio 1997, 96-97) . Tauon jälkeen nuori ja sosiaalityöntekijä aloittavat puheenvuoron yhtäaikaaisesti, jolloin nuori keskeyttää puheensa (rivi 39) ja puheenvuoro jää sosiaalityöntekijälle, jolloin hän jatkaa kertomista, että on ihan

”normaalia sinun iässä haluta” viitaten äskeiseen ehdotukseensa nuoren toivomasta vapaudesta (40), Nuori vastaa sanomalla ”no se” ja ”joo mutta on monet asiat kyllä sillai” (rivillä 43). Tämä nuoren vastaus hiljenee loppua kohden ja on rakennettu ”no” ja ”mutta”-sanaoja käyttämällä sellaiseksi, että se saattaisi sisältää jotakin erimielistä (ks. Sorjonen 1989, 154-160; 172-174), mutta tähän kommenttiin ei tilanteessa enää reagoita. Työntekijän kommentti ”näin se o” (rivi 52) päättää keskustelemisen aiheesta. Tilanteessa toistuvien vuorottelun ongelmien seurauksena nuori ei saa vastattua alkuperäiseen kysymykseen ja hänen kommenttinsa siitä, kuinka ”ruuasta ei tarvitse nyt puhua” tulee ohitetuksi. Alkuperäinen kysymys siitä, mitkä asiat vaikuttavat hänen kokemukseensa asumisyksikössä asumisesta, jää vastaamatta.

Kriittisyyttä voi ilmaista keskustelussa sanallisesti, mutta myös passiivisuus toimii kriittisenä ilmauksena (Suoninen 2000, 81). Vaiteliaisuuden ei voida tässä kohdassa nähdä olevan myöntymisen merkki, mistä kielii nuoren pitkä huokaus, puheenvuorojen keskeytyminen sekä nuoren passiivisuus keskustelun edetessä sen jatkuessa aiheesta, josta nuori on sanoittanut olemansa haluton puhumaan. Passiivisuus ja hienovaraiset vastustamista ilmaisevat merkit voidaan tässä tilanteessa nähdä nuoren keinoina ilmaista itseään ja vastustusta aiheeseen, joskaan ei yhtä selkeästi tunnistettavalla tavalla kuin mitä aiemmissa aineisto-otteissa esitetyillä aktiivisemmilla keinoilla. Keskustelunanalyysin näkökulman mukaisesti myös tässä tilanteessa nuoren käyttämät passiiviset keinot muovaavat tilannetta aktiivisesti tiettyyn suuntaan. Institutionaalinen keskustelu on tyypillisesti epäsymmetristä (Drew & Heritage 1992, 47) ja monissa institutionaalisissa tilanteissa on yhteys institutionaalisen roolin ja vuorovaikutuksellisten oikeuksien ja velvollisuuksien välillä (Drew & Heritage 1992, 49), esimerkiksi siten, kenellä on valta ja mahdollisuus ilmaista vastustusta ja missä määrin. Tällaisessa institutionaalisessa kontekstissa nuoren hiljainen protestointi saattaakin olla hänelle ainoa käytettävissä ole keino ilmaista vastustusta.

Tapaaminen 2:ssa ei ilmennyt muiden henkilöiden nuorelle osoitetulla puheenvuorolla puhumista yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Nuori sai läpi kotoutumissuunnitelman teon mahdollisuuden vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin ja esittää mielipiteitään. Seuraava esimerkki on tapaamisessa ainut kohta, jossa joku muu paikallaolijoista vastaa nuorelle esitettyyn kysymykseen.

Aineisto-ote 7. (tapaaminen 2; 33:20)

1 S: mutta (.) eks sää aika hyvin osallistunu jos on ollu jotain
2 yhteisii (0.2) juttuja (asuinyksikön nimi) niin sä oot ollu
3 mu[kana
4 T: [jooo
5 S: retkil[lä ja ryhmissä ja (0.4) semmosta että (0.5) jos ei aina
6 T: [juu näissä on kaikissa ollu joo kyllä
7 S: jaksa lähtee [sit sinne talon ulkopuolelle ni sek[in on tosi
8 N: [mm
9 T: [mm
10 S: kiva et jaksaa osallistuu tollasiin mi[tä sitte järjestetään
11 N: [jouu
12 T: mm

Tässä esimerkissä sosiaalityöntekijä osoittaa eksplisiittisesti kysymyksensä nuorelle käyttäen yksikön toista persoonaa kysymyksessään (rivi 1). Kuitenkin kysymykseen vastaa työntekijä (rivi 4) ja vielä uudestaan pidemmällä vastauksella (rivi 6). Tämä poikkeus voi selittyä myös sillä, että ennen katkelmaa sosiaalityöntekijä on kysynyt työntekijältä nuoren arjen sujumisesta asuinyksikössä, ja työntekijä on ollut parin edellisen minuutin ajan äänessä vastaten tähän kysymykseen. Nuori ei kommentoi sosiaalityöntekijän kysymyksiin minimipalautetta ”mm” enempää, ja loppukaneettina sanoo ”jouu” (rivi 11) sosiaalityöntekijän toteamukseen siitä, että on mukavaa, kun nuori osallistuu ohjelmaan. Tilanteessa ei voida tietää, olisiko nuori mahdollisesti kertonut asiasta laveammin, jos hänellä olisi ollut siihen mahdollisuus kenenkään ottamatta puheenvuoroa.

Tässä tapaamisessa nuori on kuitenkin saanut edellisen aineistokatkelman kohtaa lukuun ottamatta käytettyä hänelle osoitetut puheenvuorot ja vastattua hänelle esitettyihin kysymyksiin pääosin keskeytyksettä. Tämän voi nähdä ainakin osittain selittävän sitä, miksi tässä tapaamisessa nuori ei käytä yhtä useita ja yhtä taajaan erilaisia vuoron haltuunottamis- ja pitämiskeinoja toisin kuin ensimmäisen tapaamisen nuori, joka käyttää myös esimerkiksi hiljaisuutta ja huokauksia ilmaisukeinoina. Nuorten institutionaaliset asemat näyttävät tässä suhteessa muovautuvan erilaisiksi ainakin osittain tapaamisen vuorovaikutuksesta johtuen – ensimmäisessä tapaamisessa nuoren voidaan nähdä pyrkivän muovaamaan omaa osallistumistaan eri tavoin, kun taas toisessa tapaamisessa nuori saa toimia vastaajana hänelle esitettyihin kysymyksiin vapaammin. Tällöin toisen tapaamisen nuorelle tarjoutuu institutionaalinen rooli asiakkaana, jolta kysytään kysymyksiä ja joka saa vastata niihin, eikä kuulluksi tuleminen vaadi nuorelta monien keinojen käyttämistä.

5.1.5 Suostuttelu mielipiteen esittämisen tukena

Edellisissä kappaleissa olen kuvannut keinoja, joita nuori käyttää tullakseen kuulluksi erilaisissa keskustelun vuorotteluun liittyvissä tilanteissa, joissa esiintyy päällekkäisiä puheenvuoroja tai puheenvuorojen selvittämistä osallistujien kesken. Näiden lisäksi havaitsin aineistossa nuoren käyttävän vuorovaikutuksellisenä keinona *suostuttelua*, joka avaa tarkastelun puheen vuorottelun ulkopuolelle, mutta jonka avulla nuori ajaa asiaansa ja pyrkii varmistamaan mielipiteensä huomioimisen. Suostuttelu näkyy seuraavassa esimerkkikatkelmassa kahdella eri tavalla: nuoren aktiivisena mielipiteensä esittämisenä sekä hiljaisuutena sosiaalityöntekijältä saadun kieltävän vastauksen jälkeen. Esimerkkikatkelmassa ollaan puhumassa siitä, mitä kaikkea tapahtuu nuoren sukulaisten saavuttua Suomeen.

Aineisto-ote 8. Suostuttelu (tapaaminen 1, 19:45)

1 S: minä haen heille koulupaikat (0.4)
2 N: joo
3 S: heille haetaan edust[aja (0.6) minä haen heille edustajan
4 T: [mm
5 (0.8)
6 N: no on mun mieles (edustajan nimi) kyllä (0.8) [(-)
7 T: [joo
8 S: No (.) m- (.) pitää ehkä antaa muillekin edustajille (0.4)
9 väl[illä (0.5) nuoria•
10 T: [mm
11 (2.0)
12 S: muutki edustajat haluaa
13 (1)
14 T: m[m
15 →N: [mä tiedän mi- (.) minä (--)) kyllä (0.8) (edustajan nimi) on
16 se e[ttä
17 E: [(hh) ((naurahtaen))
18 S: [mm
19 T: m
20 E: no [katotaan sitä sit (0.5) vaikka tai
21 →S: [se on sinun (.) se on sin[un (0.9) toive niin me voidaan
22 T: [mm
23 S: [keskus[tella vielä siitä [mutta
24 T: [mm kattoo
25 N: [Joo
26 (1.3)
27 N: se o
28 S: Se ei ihan välttämättä aina oo oo (0.3) oo sama (suku[laisilla)
29 T: [mm
30 S: edustaja•
31 (1.2)
32 S: sinä tietysti (edustajan nimi) on ollu sulle

33 (0.8)
 34 S: pitkään alu[sta asti [ja (0.7)
 35 T: [mm [mm
 36 N: jo[o (.) nyt
 37 S: [on tuntunu
 38 →N: (edustajan nimi) (0.3) tietää heiä- (0.4) heistä myös
 39 °[(-)° minun mielestä (ehkä) se on hy[vä (-)
 40 T: [paljon [mm
 41 S: [mm [mm
 42 S: katsotaan [sitä
 43 N: [.jo
 44 T: Mm
 45 S: (0.8)
 46 kyllä (0.0) muutki edustajat on päteviä
 47 T: m
 48 (3)

Katkelman alussa sosiaalityöntekijä kertoo nuorelle aikovansa hakea edustajan tämän sukulaisille (rivi 3). Nuori alkaa puhumaan paikalla olevasta edustajastaan (rivi 5), ja sosiaalityöntekijä osoittaa seuraavalla puheenvuorollaan tulkitsevansa tämän ilmaisevan nuoren mielipidettä oman edustajansa pätevydestä sukulaistensa edustajaksi.

Sosiaalityöntekijä vastaa nuorelle sanomalla, että muillekin edustajille olisi hyvä ”antaa nuoria” (rivit 8-9). Nuori ei vastaa tähän mitään, jolloin sosiaalityöntekijä reagoi kahden sekunnin tauon jälkeen tarkentamalla vastaustaan sanomalla että ”muutkin edustajat haluaa” (rivi 12). Nuori jatkaa aihetta kertoen tietävänsä, että ”hänen edustajansa on se että...” (rivi 14). Lause jää kesken, mutta edustaja ja työntekijä osoittavat seuraavilla puheenvuoroillaan tulkitsevansa sen nuoren esittämäksi toiveeksi. Edustajan vastaus ”katotaan sitä sit vaikka tai” (rivi 20) siirtää päätöstä asiasta myöhemmäksi. Sosiaalityöntekijä sanoittaa nuoren esittämän asian tämän toiveeksi, jolloin asiasta voidaan keskustella vielä myöhemmin.

Sosiaalityöntekijä puhuu nuoren toivetta auki (riveillä 27-34) ja perustelee, että edustaja ei aina ole sukulaisilla sama. Nuori ei kuitenkaan tyydy tähän, vaan esittää perustelut sille, miksi hänen mielestään hänen edustajansa olisi hyvä myös sukulaistensa edustajaksi (rivi 38). Aiheen käsittely siirtyy tulevaisuuteen sosiaalityöntekijän kommentilla ”katsotaan sitä” (rivi 42). Hän lisää vielä muiden edustajien olevan myös päteviä, johon nuori ei enää vastaa.

Äskeisessä katkelmassa nuori osoitti aktiivista oman mielipiteensä esille tuomista, joka pakotti paikallaolijat reagoimaan hänen toiveeseensa toistuvasti. Esimerkkikatkelman edetessä sekä nuori että sosiaalityöntekijä esittivät tarkempia perusteluita omalle kannalleen. Asiaa ei päätetty tässä tilanteessa, mutta nuoren aktiivinen mielipiteen esittäminen sai aikaan

sen, että asia nähtiin nuoren toiveena, jolloin siitä voidaan keskustella vielä tulevaisuudessa nuoren kanssa. Nuoren mielipiteen esittämisen myötä sosiaalityöntekijän oli perusteltava nuoren toiveen vastaista kantaa usein eri tavoin. Torjuvaa vastausta annettaessa tyypillistä on vastauksen selittely, jota sosiaalityöntekijä tekeekin aineistokatkelmassa useaan otteeseen (Tanio 1997, 100-102)

Nuori muovaa tilanteessa omaa institutionaalista asemaansa aktiivisen, omia mielipiteitä esiin tuovan osallistujan suuntaan, joka pakottaa paikalla olijat ainakin tässä tietyssä kohdassa keskustelua myös suhtautumaan nuoreen näin. Tilanteessa kuitenkin lopullinen valta on sosiaalityöntekijällä, ja toistuvakaan vaatiminen ei muuta tätä asetelmaa, vaan sosiaalityöntekijällä pysyy valta päättää nuoren edustajasta ja nuorella on mahdollisuus korkeintaan oman toiveensa esittämiseen. Nuoren aktiivinen mielipiteen esille tuominen ja sen perustelu saa sosiaalityöntekijän sanoittamaan ääneen asian nuoren toiveena, joten ainakin sen epäminen tuo suuremman veloitteen perustella tulevaisuudessa syitä sille, jos nuoren toive ei toteudu.

Kuten tässä luvussa on aiemmin kuvattu, vaiteliaisuudella voi ilmaista keskustelussa ongelmallista tai vastustettavaa kohtaa. Kuulijan passiivisuus mahdollisissa puhujanvaihdoskohdissa voi myös olla tehokas keino puhujan puheen muokkaamiseksi. Vaikka tämä ei olisikaan tietoisesti käytetty keino, voi vaikeneminen toimia jopa suostuttelevana vallan käytön välineenä. (Suoninen 1999, 113.) Kuuntelevien osapuolien hiljaisuus luo odotusta siihen, että viimeisenä äänessä ollut henkilö jatkaisi puhettaan (Suoninen 1999, 110). Äskeisessä esimerkkitapauksessa nuoren puheenvuoroissa yhdistyivät aktiivisen mielipiteen esittämisen lisäksi vaikenemisen kohdat sosiaalityöntekijän antaman kieltävän vastauksen jälkeen (merkitty aineisto-otteeseen ●), jonka seurauksena sosiaalityöntekijä esittää lisäperusteluja omalle kannalleen. Yhdessä nämä nuoren käyttämät keinot saavat sosiaalityöntekijän perustelemaan kantaansa usein eri tavoin ja keskustelun jatkumaan aiheen ympärillä.

Vehviläinen (2001, 59) esittää tutkimansa aineiston perusteella, että asiantuntijan ja asiakkaan välisessä institutionaalisessa vuorovaikutuksessa avoin vastustus ja jopa väittely ovat merkkejä siitä, että osapuolet orientoituvat keskustelussa asiakaslähtöisyyden mukaisesti, sillä

tasa-arvoisten osapuolten kesken on mahdollista esittää eriäviäkin näkemyksiä. Nuoren sinnikäs oman mielipiteensä ajaminen voi siis kieliä asian tärkeydestä nuorelle, mutta myös siitä, että nuori orientoituu tilanteeseen asiakaslähtöisyyden mukaisesti, jolloin hänellä on lupa tuoda esille omia, eriäviäkin mielipiteitään.

5.2 Ammatillaiset institutionaalisia roolejaan rakentamassa

Olemme aiemmissa esimerkeissä nähneet, miten nuori käyttää tapaamisissa erilaisia keinoja kuulluksi tulemisen varmistamiseksi. Lisäksi olemme tarkastelleet kohtia, joissa nuoren kuulluksi tuleminen vaikeutuu tai estyy, jos muut paikalla olijat eivät anna nuorelle tilaa tai mahdollisuutta vastata tai jos nuorelle tarjoillaan valmis vastausvaihtoehto. Vuorovaikutus on kuitenkin täynnä erilaisia sävyjä, ja eikä kukaan keskustelun osapuolista ole lokeroitavissa tietynlaisiksi kommunikoijiksi, vaan tyylit vaihtelevat tilanteesta toiseen.

Esitän tässä kappaleessa löytämiäni havaintoja siitä, miten ammatillaiset vuorovaikutuksessa asemoituvat ja minkälaisia institutionaalisia rooleja he tuottavat. Seuraavien esimerkkien ja ammatillisten toteuttamien erilaisten institutionaalisten tyylien ei ole tarkoitus, eivätkä ne voikaan olla, toisensa poissulkevia, vaan vuorovaikutuksessa on jatkuvasti läsnä erilaisia vaihtelevia ja vuorottelevia tyyliä toteuttaa institutionaalisia rooleja. Olen pyrkinyt Suonisen (2000, 71) mukaisesti poimimaan esimerkkeihin sellaisia kohtia, jotka parhaiten havainnollistavat tiettyä tapaa toimia, mutta ymmärrän erilaisten tapojen olevan jatkuvasti vuorovaikutuksessa muuntuvia, päällekkäisiä ja rajoiltaan joustavia. Suoninen vertaakin auttamistyötä tutkiessaan tätä vuorovaikutuksen monipuolisuutta ja muovautumiskykyä tanssiin, jossa tanssilaji, viejä ja tanssin sujuvuus jatkuvasti vaihtelee ja muovautuu osallistujien mukaan (Suoninen 2000, 71-72).

5.2.1 Ammatillainen keskustelun sisällön ohjaajana

Institutionaalisisissa tilanteissa tyypillinen vuorovaikutuksen tapa on haastattelutyypinen vuorovaikutus, jossa ammatillainen on kysyjän ja asiakas vastaajan roolissa. Tällöin ammatilliselle voi jo lähtökohtaisesti tarjoutua parempi mahdollisuus hallita keskustelun aiheita ja tätä kautta koko keskustelun agenda. (Drew & Heritage 1992, 49.)

Otetaan tarkasteltavaksi uudestaan luvussa 5.1.4 käsittelyyn otettu aineisto-ote, jossa nuori ilmaisi erilaisin keinoin olevansa haluton puhumaan ruuasta. Tarkastellaan katkelmaa nyt siitä näkökulmasta, miten osallistujat pääsevät vaikuttamaan keskustelun sisältöön ja aiheisiin. Sosiaalityöntekijä on juuri kysynyt nuorelta asumisyksikössä sujumisesta, johon nuori on kertonut siellä sujuvan vaihtelevasti ja että on asioita, joista hän ei ole yhtä mieltä ohjaajien kanssa.

Aineisto-ote 9. Keskustelun sisällön ohjailu (tapaaminen 1, 40:03)

1 T: onks ne ne totaa (.) onks ne (0.4) edelleen ne (.) meiän
2 säännöt (0.4) tai ruoka vai
3 N: [no hhh((ynähtäen unoshengitys))
4 →S: [niin ruuasta sä oot aiemmin
5 →T: Se on paljon me ollaan juteltu ruuas[ta paljon
6 S: [°niin°
7 N: ((1.5 sekunnin mittainen syvä huokaus))
8 (6)
9 S: haluutsä (0.4) kommentoida
10 N: no[o (.) [ei minu- ei minun mielestä tarvitse [ehkä (0.6)
11 T: [€kyseli jo [autossa me ollaan me pu-€. [nii
12 ST: [mhmhmmhmmh ((naurahdellen))
13 →N: ää [puhua [nyt että=
14 E: [.hhhh
15 T: [joo
16 S: =enempää joo
17 N: [joo (.) se o
18 T: [me ollaan tota aika hyvin (nuoren nimi) kaa kun mähän
19 tu[un (.)[aika aikasin töihin ni (1) aika (.) useesti me
20 S: [mm [mm
21 N: [jo
22 T: nähdään aamuisin (nuoren nimi) kaa si[inä keittiön
23 S: [mm
24 T: ruokapöydällä juon kahvii ja
25 S: mm
26 →T (0.5) jutellaan just (0.7) [paljon (.) ruoka on se ikuinen
27 S: [mm
28 T: (0.6) h[ehh €ikuinen€ ja säännöt ja
29 S: [mhmh((naurahdus))
30 (5) ((näpyttelyn ääniä))
31 S: mm
32 T: sm

Työntekijä kysyy nuorelta, onko syynä vaihtelevasti sujumiseen ”edelleen meidän säännöt tai ruoka vai” (Rivi 1-2). Sosiaalityöntekijä tarttuu ruokateemaan (rivi 4) ja työntekijä vahvistaa seuraavalla kommentillaan sosiaalityöntekijälle, että he ovat jutelleet nuoren kanssa paljon ruuasta (rivi 5). Aiemmassa luvussa kuvaillun mukaisesti nuori ilmaisee aiheen

ongelmallisuutta ensin sanattomin keinoin (rivit 6-7), jonka jälkeen sanoo, että ” ei minun mielestä tarvitse ehkä puhua nyt että” ilmaisten suoraan muille paikalla olijoille, että ei ole halukas puhumaan tästä aiheesta (rivi 10). Työntekijä jatkaa kuitenkin aiheesta kertomalla, miten he usein aamuisin juttelevat nuoren kanssa keittiön pöydän ääressä, jolloin aiheena on usein ruoka ja säännöt (rivit 26-28).

Aineisto-otteesta havaitaan, että ammattilaiset tarttuvat herkästi tässä kohtaa ennalta ilmeisesti tuttuun nuoren kanssa käsiteltyyn aiheeseen, ruokaan. Samalla kuitenkin mahdollisesti jokin muu nuorelle merkityksellinen asia asumisyksikössä jää sanoittamatta. Työntekijä tarjoaa tietämystään nuoren suhteesta ruokaan myös sen jälkeen, kun nuori on ilmaissut, ettei hänen mielestään tästä aiheesta tarvitse puhua enempää. Näin keskustelu siirtyy takaisin ruoka - teeman ympärille työntekijän ohjaamana. Ammattilaisilla on aineisto-otteessa nuorta paremmat mahdollisuudet aiheen valintaan ja vielä uudelleevalintaan (ks. Drew ja Heritage 1992, 49). Drewn ja Heritagen (1992, 49) mukaan ammattilaisilla on myös parempi mahdollisuus estää institutionaalisessa tilanteessa joidenkin asioiden päätymistä keskustelunaiheiksi. Edellisessä katkelmassa nuori yritti estää ruuan valikoitumista keskustelun aiheeksi, mutta ei onnistunut tässä, vaan puhe jatkui teeman ympärillä. Ammattilaiset asemoituvat tässä kohtaa vahvasti keskustelun sisällön ohjailijoiksi, jolloin nuoren mahdollisuus keskustelun sisältöön vaikuttamiseen on vähäinen.

Äskeinen aineisto-ote alkaa tilanteesta, jossa tiedustellaan nuoren suhdetta asumisyksikössä asumiseen ja siihen, mitkä asiat siellä ovat hyvin ja mitkä eivät. Pelkästään aineisto-otetta tarkastelemalla ei voida tietää, kuinka merkittävä aihe ruoka on, ja onko sen ottaminen keskustelun keskiöön oleellista, mutta alkuperäinen tavoite selvittää nuoren tilannetta asumisyksikössä jää tämän ammattilaisten tarjoileman aiheen jalkoihin. Tilanteessa tulee näkyväksi vuorovaikutuksen hienovaraisuus tällaisessa kontekstissa, ja miten helposti voi käydä niin, että alkuperäinen kysymys sekä nuoren näkökulma voi jäädä kokonaan pimentoon, jos ammattilaisilla on itsellään oletuksia, joita he tarjoavat keskustelunaiheeksi.

Keskustelun asiasisällön ohjaaminen voi toteutua myös hienovaraisemmalla tavalla. Seuraavassa aineisto-otteessa työntekijä ohjailee keskustelun sisältöä kutsuen nuorta

puhumaan työntekijän valitsemasta aiheesta, työpaikoista, josta he ovat nuoren kanssa keskustelleet matkalla tapaamiseen.

Aineisto-ote 10. Johdattelu (tapaaminen 1, 9:33)

1 T: haluutsä (nuoren nimi) kertoo mitä me juteltiin autosta (.)
2 autossa (.) tänne tullessa (.) näistä (1) työpaikoista ja (0.4)
3 koulutuksesta
4 N: niin kyllä no (.) se on tärkeä °kyllä° ihmisillä olla koulutus
5 koska (0.8) puhuimme kesätyöstä (0.3)
6 S: mm
7 (1)

Työntekijän puheenvuoro tarjoaa nuorelle tilaa kertoa itse omin sanoin aiheesta, josta nuori ja työntekijä ovat aiemmin keskustelleet. Tällä tavalla on mahdollisuus varioida kysymys–vastaus -tyyppistä keskustelua kohti samaa päämäärää, eli tietyn aiheen esille ottamista. Vaikka työntekijä tarjoaa nuorelle puheenvuoron nuorta koskettavan asian kertomiseen, on aihe ennalta hyvin strukturoitu aiemman keskustelun referointi ja asiasisältö säilyy työntekijän valitsemana.

Aineisto-otteista on havaittavissa, miten keskustelun osapuolet asettuvat tällaisessa institutionaalisessa asetelmassa jo lähtökohtaisesti hyvin erilaiseen asemaan toisiinsa verrattuna – ammattilainen kysyjäksi ja näin ollen asiasisältöjen ohjailijaksi ja asiakas vastaajaksi. Sosiaalityössä haastattelu onkin keskeinen työväline institutionaalisen tehtävän, eli asiakkaan elämässä jonkin asian tai muutoksen, toteuttamiseksi (Suoninen & Jokinen 2005, 470). Kysymistä ei voida pitää vain viattomana tiedon keräämisen toimintona, vaan se sisältää monenlaisia implisiittisiä oletuksia. Kysymyksellä kysyjä esimerkiksi esittää, että vastaanottajalla tulisi olla tietoa kysyttävästä asiasta, jonka lisäksi kysyjä viestii, että hänellä on tässä sosiaalisessa tilanteessa oikeus esittää kysymys ja vastaanottajalla on velvollisuus antaa kysymykseen vastaus (Heritage & Raymond 2012, 180). Tällainen haastatteluasetelma on siis jo lähtökohtaisesti epäsymmetrinen. Kuitenkin on hyvä huomioida, että sosiaalityön kentällä haastattelulla pyritään yhteisen ymmärryksen rakentamiseen osapuolten välillä vuorovaikutuksen keinoin (Suoninen & Jokinen 2005, 483).

5.2.2 Ammatilainen nuoren kuulluksi tulemisen mahdollistajana

Institutionaalisissa kohtaamisissa tasa-arvoisen dialogin saavuttamisen haasteena on asiakkaan ja viranomaisen epätasa-arvoiset asemat ja viranomaisen työtehtäviin liittyvät velvollisuudet ja vastuut (Kokkonen 2018, 115). Tasa-arvoisen dialogin saavuttamiseen voi vaikuttaa myös henkilöiden kielellinen epäsymmetria, jolloin keskustelun osallistujilla on eroa kielitaidossa johtuen esimerkiksi siitä, että käytetty kieli ei ole jonkun osallistujista äidinkieli (Leskelä & Lindholm 2011, 15). Aiempien tutkimusten perusteella on havaittu, että keskustelijoiden kielellinen epäsymmetria ilmenee herkästi nimenomaan keskustelun vuorottelussa (Leskelä & Lindholm 2011, 20). Kielellistä epäsymmetriaa ei kuitenkaan voida pitää annettuna tai muuttumattomana, vaan keskustelunanalyysille tyypillisen ajatuksen mukaisesti se voi vaikuttaa tilanteisesti ja tulee näkyväksi sen myötä, miten osapuolet suhtautuvat asiaan vuorovaikutuksen edetessä (Leskelä & Lindholm 2011, 17).

Seuraava aineisto-ote on suoraa jatkoa edelliseen katkelmaan. Tarkastelun kohteena on nuoren hidas, katkonainen kertomus, jota kukaan paikallaolijoista ei keskeytä.

Aineisto-ote 11. Nuoren puheenvuoron mahdollistaminen (tapaaminen 1, 9:33 jatkuu)

3 →N: ää (0.9) kirjoitin sinne viimeksi kesätyö sinne (0.4)
 4 [(kesätyöpaikan nimi) ja sitten se (toisen
 5 T: [mm
 6 N: kesätyöpaikan nimi) (0.6)
 7 S: mm
 8 →N: ää (1.6) hakemus (0.8) siis kesätyöhakemus
 9 S: mm
 10 →N: siellä tulee viesti että (0.8) kiitos hakemuksestasi ja sitten
 11 (1.0) tää kuusisataa (0.6) kahdeksantoista (0.5) on (.)
 12 ihmisiä (0.4) on oppilaita tai [(--) on hakenut hheh
 13 S: [pp] mm hakijoita
 14 T: hakijoita

Huomionarvoista tässä katkelmassa on, että nuoren puhe on hapuilevaa ja hidasta, osin hiljaistakin, ja siinä esiintyy pitkiä taukoja. Nuori saa kuitenkin asiansa kerrottua ja muut paikalla olijat antavat nuorelle mahdollisuuden esittää asiansa omassa tahdissaan. Erityisesti kielellisen epäsymmetrian tilanteessa, kuten näissä tapaamisissa, joissa nuori ei käytä keskustelussa äidinkieltään, olisi huomioitava nuoren ilmaisun mahdollisuus ja sen tukeminen. Hakulisen (1997, 53) mukaan keskustelussa henkilön puheenvuoron menetykseen

on usein syynä puhujan tapailu tai katkonaisuus, jolloin vuoron ottamisesta tulee muille keskustelijoille ikään kuin oikeutettua. Edellä esitettyjen esimerkkien valossa voidaan kuitenkin todeta, että kotoutumissuunnitelmaa laadittaessa vuorovaikutuksen yleisiin lainalaisuuksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota epäsymmetrisen kielen osaamisen ja vallan jakautumisen johdosta. On syytä pohtia, olisiko tällaisessa lähtökohdassa hyvä toimia tietoisesti eri tavoin, yksinkertaisimmillaan esimerkiksi antamalla nuorelle enemmän häiriötöntä vastausaikaa, jotta tilanteesta tulisi tasavertaisempi kaikille osallistujille ja jotta tapahtuman institutionaalinen tavoite olisi saavutettavissa. Jos joku osallistujista on vielä kielen opetteluaiheessa, lisää se muiden paikalla olijoiden valtaa sekä vastuuta tilanteessa (Leskelä & Lindholm 2011, 15, 27-28).

Vaikka keskusteluanalyysin mukaisesti kielellistä epäsymmetriaa ei voida olettaa ja siihen tulee kiinnittää huomiota vain, jos keskustelijat tekevät sen merkitykselliseksi (Leskelä & Lindholm 2011, 17), koin hedelmälliseksi tarkastella tässä kohtaa sitä, miten ammattilaiset suhtautuvat nuoren puheeseen. Kukaan paikalla olijoista ei tilanteessa korjaa nuorta tai kiinnitä huomiota nuoren käyttämään kieleen, mutta ammattilaiset näyttävät tässä kohtaa huomioivan kielellisen epäsymmetrian. Katkelmassa on nähtävissä ammattilaisten asemoituminen siten, että he toimivat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollistajina. Siten on myös nähtävissä tilanteen institutionaalinen luonne ja institutionaaliset asemat, jolloin nuorelle mahdollistetaan mielipiteensä ilmaisu sellaisella puhumisen tavalla, joka arkikeskustelussa saattaisi helposti tulla keskeytetyksi (ks. Hakulinen 1997, 53).

Seuraavassa katkelmassa on havaittavissa ammattilaisten institutionaalisten roolien toteuttaminen siten, että sosiaalityöntekijä orientoituu nuoren näkemyksen selvittämiseen muotoilemalla kysymyksen eri tavoin ja paikalla olijat luovat tilaa nuoren vastaukselle.

Aineisto-ote 12 (tapaaminen 2, 23:35)

- 1 S: tää yksi iso muutos oli nyt tää sun (asumisyksikön osa)toive
2 (0.3) mistä silloin (0.7) puhuttiin ja sit te puh[uitte ku me ei
3 N: [mmm
4 S: onnistuttu näkeen ja
5 (1.2)
6 S: jah jah
7 (1.5)
8 S: sen aikataulutushan oli nyt ajateltu et ku kesäloma alkaa (0.3)
9 o[letko sä vielä sitä mieltä että haluat

10 N: [m
 11 S: kesäloman €alkaessa siirtyä (asumisyksikön osa)€
 12 →N: i(h)han s(h)ama ((naurahdus))
 13 →S: €vielä voi vaihtaa (.)koska sä oot niin nu(h)ori että
 14 ei oo [vielä pak[ko€
 15 T: [mm
 16 E: [mm
 17 →(3.4)
 18 N: kesällä on just hyvä haluan kokeilla sitä koska just kun koulut
 19 alkaa sillo[in mä voisın peru- (0.4) °[(- - -)°
 20 S: [ni
 21 T: [niin

Sosiaalityöntekijä osoittaa puheensa nuorelle (rivi 1) ja tiedustelee hänen mielipidettään jo aiemmin suunniteltuun asiaan, asumisyksikön toiseen osaan muuttamiseen. Nuori vastaa kysymykseen naurahtaen ”ihan sama” (rivi 12). Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä tarjoaa nuorelle mahdollisuutta mielen muuttamiseen, koska nuoren ei ikänsä puolesta ole vielä pakko muuttaa (rivi 13). Sosiaalityöntekijä suuntaa sanansa nuorelle ja valikoi tällä tavoin nuoren seuraavaksi puhujaksi, jolloin vuorottelusysteemin näkökulmasta nuorella on oikeutena ja myös velvollisuutena käyttää seuraava puheenvuoro, toisin kuin muilla osallistujilla (Hakulinen 1997, 46). Nuorelle tarjotaan runsaasti aikaa vastaukseen (rivi 17), ja hiljaisuudesta voi päätellä, että kaikki paikallaolijat suhtautuvat tilanteeseen siten, että nuorella on oikeus ja velvollisuus vastata sosiaalityöntekijälle. Nuori päätyy tauon jälkeen perustelemaan, miksi haluaisi muuttaa kesällä asumisyksikön toiseen osaan.

Yleensä keskustelussa vältetään pitkiä taukoja (Suoninen 1999, 110). Normaalisti kolmen sekunnin mittainen tauko on usean hengen keskustelussa epätavallinen (ks. Sacks ym. 1974, 708; Hakulinen 1997, 48) ja sen voi keskustelunanalyysissä nähdä ilmaisevan ongelmallista kohtaa tai vastustusta (Suoninen 1999, 110; Tainio 1997, 96-97). Tällaisessa institutionaalisessa tilanteessa, jossa osallistujat ovat kielellisesti epäsymmetrisessä asemassa ja yhtenä tavoitteena on nuoren näkemysten ja mielipiteen kuuleminen, voi tilan antamisen myös nähdä edesauttavan tämän tavoitteen toteutumista. Täten nuoren vastausvuorolla olevan tauon, jota kukaan paikalla olijoista ei täyty puheella, voi nähdä työntekijöiden asemoitumisena kohti institutionaalista päämäärää, jossa nuoren oikeus ja velvollisuus on tuottaa tietoa ja antaa vastaus häntä koskevaan asiaan, jolloin on mahdollista edetä tapaamisessa kohti asian ratkaisua. Usean hengen välisessä keskustelussa tähän päämäärään pääseminen tosin edellyttää, että kaikki osapuolet huomioitavat tämän omassa

kommunikoinnissaan. Tässä tapaamisessa paikallaolijoiden vuorovaikutuksessa oli kauttaaltaan sen verran väljyyttä, että nuoren ei tarvinnut käyttää erityisiä keinoja tullakseen kuulluksi, vaan riitti, että hän käytti hänelle osoitetut puheenvuorot. Keskustelun tunnelman leppoisuutta ilmentää lisäksi osallistujien nauraminen (aineisto-otteessa (h) sanan keskellä) ja hymyillen puhutut puheenvuorot (€), eivätkä ne vaikuta olevan Suonista (2000, 78) mukailten merkkejä toisten virheiden ironisoinnista vaan ennemminkin yhteyden luoja osallistujien välillä.

5.2.3 Ammatilainen nuoren neuvonantajana

Neuvojen antaminen on kiinteä osa auttamistyötä. Neuvonantoon liittyy vahvasti hierarkkisuus: ammatillisella on herkästi tiedollinen ylivoima asiakkaaseen nähden, jota hän neuvojen muodossa siirtää asiakkaalle. Asiakas ei kuitenkaan ole vain neuvonannon kohde, vaan institutionaalisessa kontekstissa asiakas on myös oikeutettu saamaan apua tilanteeseensa esimerkiksi neuvojen kautta. (Juhila 2000, 105-106.) Neuvonanto on auttamistyön kohtaamisissa usein hienovaraista ja vihjailevaa, ja suora neuvonanto on harvinaista (Suoninen 2000, 84).

Tapaamisissa ammatilaisten rooli neuvonantajana nousi paikoittain vahvastikin esiin, kuten seuraava aineisto-ote osoittaa. Seuraava katkelma on suoraa jatkoa edelliselle aineisto-otteelle. Siinä on näkyvissä vahva ammatilaisten institutionaalisen roolin toteuttaminen neuvojen antajana ja suosittelijana. Nuori säilyy yhä tiedollisesti keskiössä ja kertoo ajatuksiaan tulevaan muuttoon liittyen, jonka jälkeen työntekijä ja sosiaalityöntekijä pitävät ohjaukselliset ja suosittelevat puheenvuorot.

Aineisto-ote 13. Neuvonanto (tapaaminen 2, 23:35 jatkuu)

22 T: [(nuo-nuori) sano että hän haluais kokeilla [että [että sitte
23 S: [niin [joo
24 E: [okei
25 (0.3)
26 T: voiko saavat saako tulla takasin mä sano[in että (0.4) joo että
27 E: [mm
28 (0.7)
29 T: kyllähän sekin on mahdollista (0.5) [etteihän se nyt oo (0.8)
30 S: [joo
31 T: jos [tuntuu yli

32 N: [koska jos mulla on (1.3) päiviä pitkiä niin silloin ei ehkä
 33 ehdi hyvin
 34 E: mm
 35 (1.1)
 36 T: niin pitkät päivät et meinaatko niinku koulua sit[ten myöhemmin
 37 N: [jep
 38 T: mm
 39 S: mm
 40 →T: niin se on kyllä (0.07)
 41 →S: se on ihan to[tta (nii)
 42 T: [se on ihan totta (.) että (0.5)
 43 → [mää kyllä SUOSITTELLISIN vielä vähän pidentään sitä
 44 S: [jos sä vaikka mm
 45 S: mm (0.4) et se on jos [sä esimerkiks lähet (0.2) (kaupunki4)
 46 T: [mm
 47 S: tai (kaupunk[i5) et se paikka tulee sieltä niin ne päivät on
 48 T: [joo
 49 S: todella pitkiä
 50 (0.9)
 51 S: mut että
 52 (1.4)
 53 →S: mä kirjotan sen tänne s- t sulla on ollu se toive (0.3)
 54 [ja (.) [että se on mahdollista kesän alusta ja sit mä
 55 T: [mm
 56 N: [mm
 57 S: kirjotan tänne et sä (0.4) kokeilet ja jos se tuntuu liian
 58 haastavalta ni[i sit voi palata
 59 T: [mm
 60 (1.0)
 61 S: siihen toiseen systeemi
 62 (2.2)
 63 S: ja se on ihan ok

Katkelman alussa (rivit 22-31) työntekijä kuvailee nuoren kanssa aiemmin
 keskustelemaansa asiaa, jolloin nuori on kertonut haluavansa kokeilla yksikön toisessa osassa
 asumista ja kysynyt, onko mahdollista palata takaisin, jos tämä ei onnistu. Työntekijä
 toteuttaa näin institutionaalista rooliaan nuoren asioista tietävänä ja nuoren näkökulman esiin
 tuovana henkilönä. Nuori reagoi työntekijän puheenvuoroon lisäämällä tietoa työntekijän
 puheeseen ja perustelemalla äsken esitettyä näkemystä sillä, että hänellä on ”päiviä pitkiä niin
 silloin ei ehkä ehdi hyvin” (rivit 32-33). Työntekijä kysyy nuorelta tarkoittaako tämä pitkiä
 koulupäiviä (rivi 36), ja nuoren myöntävän vastauksen jälkeen sekä sosiaalityöntekijä että
 työntekijä siirtyvät vahvasti tukemaan nuoren mielipidettä ja kertomaa asiaa (rivit 40-42).
 Sosiaalityöntekijä ja työntekijä asettuvat näin aktiivisesti kannustaviksi kuulijoiksi, joiden
 innostuneen sävyiset palautteet kannustavat keskustelun siirtymistä tiettyyn suuntaan (ks.
 Suoninen 2000, 83). Tämän jälkeen työntekijä suosittelee painokkaasti ääntään voimistaen

nuorta vielä olemaan muuttamatta tukiasuntoon (rivi 43) ja perustelee suositustaan sillä, että päivistä saattaa tulla liian pitkiä ja raskaita. Työntekijä asemoituu tilanteeseen henkilönä, joka voi institutionaalisen asemansa vuoksi ohjata nuorta ja suositella vahvastikin tälle asioita, vaikka lopullinen päätösvalta tilanteessa jää ainakin näennäisesti nuorelle. Sosiaalityöntekijä sanoittaa asian nuoren toiveeksi, joka myös kirjataan kotoutumissuunnitelmaan, ja lisää asian peruuttamisen olevan mahdollista ”ja ihan ok” (rivi 53 →). Tällaista asetelmaa voisi kuvailla Suonisen (2000, 83) mukaisesti tiettyyn suuntaan kannustavaksi haastatteluksi, vaikka kannustus muotoutuukin kyseisen esimerkkikohtauksen edetessä hyvinkin vahvaan suositukseen. Työntekijä ja sosiaalityöntekijä asemoituvat näin nuoren tukijoiksi tarjoten vahvasti näkemystään samalla kun jättävät nuorelle ainakin näennäisen päätösvallan asian suhteen.

5.2.4 Ammatilainen asiakaslähtöisyyden vaalijana

Asiakkaan keskiöön nostaminen on laajalti sosiaalialan työssä puhuttu ja jaettu ajatus (ks. esim. Juhila, Pösö, Hall & Parton 2003, 11). Asiakaskeskeisyydestä, jossa asiakas nähdään keskeisessä roolissa ammattilaisten kanssa ohjaamassa sosiaalityön sisältöjä (Juhila ym. 2003, 11), on siirrytty 2000-luvun vaihteessa kohti *asiakaslähtöisyyden* ajatusta, kun haluttiin nostaa asiakas yhä enemmän toimivaksi subjektiksi auttamistyössä (Laitinen & Pohjola 2010, 46). Asiakaslähtöisyyden käsite on saanut osakseen myös kritiikkiä esimerkiksi siitä, että näkökulma on usein yhä palvelujärjestelmässä asiakkaan sijaan, jolloin termin käytöstä voi tulla tyhjää sanahelinää ilman todellista merkitystä asiakkaalle (Laitinen & Pohjola 2010, 46). Käytän asiakaslähtöisyyden käsitettä tässä tutkielmassa kuitenkin kuvaamaan yleisesti sitä ajattelutapaa, jossa asiakas pyritään tuomaan auttamistyön keskiöön.

Vuorovaikutuksessa on olemassa yleinen sääntö siitä, että toista ei pidä keskeyttää, mutta ei ole olemassa sääntöä siitä, kenen tulisi lopettaa puhuminen ja kuka saisi jatkaa. Tämän selvittäminen on tilanne- ja kontekstikohtaista. (Jefferson 2006a, 75.) Aineistossa oli havaittavissa, että osallistujat reagoivat tapaamisissa hyvinkin eri tavoin eri henkilöiden puheenvuoroihin. Aiemmassa luvussa kuvailtiin sitä, kuinka tapaamisessa 2 nuori sai puhua suhteellisen vapaasti ja hänelle annettiin siihen tilaa, toisin sanoen muut osallistujat reagoivat nuoren puheeseen järjestelmällisesti siten, että nuori saa puheenvuoron ja muut siirtyvät

kuuntelijoiksi. Näin ei kuitenkaan tapahtunut kaikkien osapuolten välillä, vaan keskustelun eri kohtia tarkastelemassa on nähtävissä, että tapaamisessa nuoren institutionaalista asemaa kohdellaan siten, että hänellä on oikeus puhua, mutta muille ei näin yksioikoisesti samaa oikeutta suoda. Tämä tulee näkyviin seuraavassa aineisto-otteessa, jossa työntekijän ja sosiaalityöntekijän kesken on pitkiäkin päällekkäisiä puheenvuoroja, ja jossa sosiaalityöntekijä suuntautuu ensisijaisesti nuoreen, vaikka tällä ei olekaan tarjota tiedollista panostaan kyseessä olevaan aiheeseen.

Aineisto-ote 14 (tapaaminen 2, 52:41)

1 S: oliko sulla se verokortti muuten tullu joo
2 (0.5)
3 S: automaattisesti (0.6) kesätöitä varten
4 N: (0.5) hheh emmä tiä
5 →T: verokortti kyllä tuli var[maan siinä joo
6 →S: [niin ku mä aattelin että kyl sun
7 (0.3) sun [ikäselle se mun mielest pitää tulla
8 →T: [ja kaikille tu- (.) kaikille mun mielestä tuli se=
9 S: =nii (.) onkse viistoist vai kuustoist ku se tulee
10 automaattisesti
11 (1.5)
12 S: mä en ikinä [muista
13 →N: [niistä asioista [€mä en ees tiä (-)
14 →T: [se oli
15 N: [(naurahdus)€
16 →T: [se oli se oli varmaan (0.3) viistoista
17 →S: [joo mutta (0.3) kun sä meet kesätöihin ni sulla (.) sulle
18 tulee verokortti ja sit sä näytät sen työnantajalle ja
19 N: joo
20 S: kun sä (.) sulla ei oo muuta työtä nyt (0.5) tiedossa vuoden
21 ai[kana ni veroprosentti on (.) nolla eli kaikki palkka
22 T: [(-)
23 (0.6)
24 →T: pitää [si kattoo siä
25 →S: [ni (0.4) mitä on ni jää sulle €its(h)elle se on (0.2)
26 k(h)iva tilanne ku se on vielä niin sit (0.3)
27 [myöhemmin elämässä se on niinku semmonen
28 N: [ahh ((naurahdus)) joo
29 S: (0.5) kahe- kaksykymmentä prosenttia enemmän ja v(h)ähemmän
30 m(h)ik(h)ä menee ve[roihiin ett(h)ä (0.4) että tota€ (0.4) ja
31 T: [joo
32 S: muihin maksuihin että
33 (0.6)
34 T: kyä se varmaan tota ni on tullu

Työntekijöiden institutionaalinen asemoituminen tulee näkyväksi äskeisestä esimerkkikatkelmasta. Sosiaalityöntekijä on suuntautunut nuoreen ja kysyy nuorelta, onko tämän verokortti jo tullut (rivi 1). Nuori vastaa naurahtaen, ettei tiedä (rivi 4). Työntekijä tarjoaa tietämystään asiaan ja hän ja sosiaalityöntekijä puhuvat asiasta päällekkäin (rivit 5-8). Työntekijän toisto (rivi 8) kertoo päällekkäisyyden huomioimisesta ja ilmaisee puheenvuoron jatkamista, kun taas sosiaalityöntekijän puheessa ei ole nähtävissä minkäänlaista reagointia päällekkäiseen puheeseen, mikä työntekijän kanssa syntyy. Nuoren alkaessa puhumaan (rivi 13) saa nuori tilaa kertoa, että ”niistä asioista mä en ees tiä”. Työntekijä pyrkii saamaan puheenvuoron toistamalla kolme kertaa lauseen aloituksen ”se oli” (rivit 14 ja 16) ja saaden kerrotuksi, että verokortin saamisen ikä on 15 vuotta. Sosiaalityöntekijä ei reagoi tähän tiedonantoon vaan jatkaa puhumistaan nuorelle verokortin käytöstä (rivi 17).

Aineisto-otteessa sosiaalityöntekijän voi nähdä toteuttavan institutionaalista roolia asiakaslähtöisyyden huomioivana ammattilaisena. Sosiaalityöntekijän suhtautuminen nuoreen näkyy vuorovaikutusta tarkastelemalla siten, että hän osoittaa kysymyksensä nuorelle ja reagoi tämän vastauksiin. Työntekijän lisäykset keskusteltavaan asiaan jäävät sosiaalityöntekijän ja nuoren välisen vuoropuhelun sivussa tapahtuvaksi tiedon lisäilyksi. Sosiaalityöntekijä ei näytä reagoivat tähän eikä päällekkäisyyteen, mikä hänen ja työntekijän välillä puheessa on. Nuori on tilanteessa ensisijainen tiedon tuottaja, vaikka ei osakaan vastata esitettyyn kysymykseen, ja sosiaalityöntekijä jatkaa tästä huolimatta puheensa kohdistamista nuorelle. Työntekijän voi nähdä toteuttavan institutionaalista rooliaan henkilönä, jonka tehtävänä on olla perillä nuoren asioista ja antaa lisätietoa aiheesta, jossa nuori ei osaa antaa vastausta. Mielenkiintoista on se, että tässä tiedollisen aspektin omaava työntekijä ei ikään kuin pääse mukaan keskusteluun, vaan jää sivuun sosiaalityöntekijän ja nuoren välisessä dialogissa. Nuori säilyy tiedon tuottajana ja pysyy tilanteessa keskiössä, vaikka hänellä ei olekaan samanlaista tiedollista kompetenssia asiaan kuin vaikkapa työntekijällä.

Ammattilaisilla saattoi sen sijaan olla keskenään pitkiäkin päällekkäisiä puheen jaksoja ilman, että vuoroa luovutettiin toiselle osallistujalle.

Aineisto-ote 15 (tapaaminen 2, 32:51)

1 T: tietysti kasvuakin tapahtuu et
2 (1.7)
3 T: sä oot vielä nuori
4 (0.8)
5 T: (nuoren [ikä) ni
6 S: [mm
7 (1.1)
8 S: ja on tässä nyt ollu aika (0.2) aika rankka se syksy
9 →T on [on on ja että siinä on kaikkee ollu että et sen sen niinku
10 →S: [syksystä alkaen ku se pää- (e) perheen päätös tuli että
11 T: joo että nää ymmärtää niinku (0.5) mut se että (0.4) (olin)
12 vähän silleen niinku että ku sä et oo ollu niin kiinnostunu
13 siit (0.4) sä oot ollu niinku koulumyönteinen ja semmonen ja
14 (0.4) sitten kun mä aattelin ku sul on viimeinen vuosi nii se on
15 niinku sillein (0.3) tärkee=
16 N: =mh
17 T: mh
18 (4)
19 S: .joo

Edellisessä katkelmassa työntekijä on kertomassa nuoren tilanteesta omasta näkökulmastaan. Tämän jälkeen sosiaalityöntekijä aloittaa puheenvuoron (rivi 8), jonka jälkeen on pitkä päällekkäisen puheen jakso sosiaalityöntekijän ja työntekijän välillä (rivit 9 ja 10). Työntekijä jatkaa omaa puhettaan, kunnes sosiaalityöntekijä saa oman asiansa sanottua tai keskeyttää puheensa, jonka jälkeen työntekijä saa vuoron itselleen. Huomionarvoista tässä on se, että päällekkäinen puhe ei saa samanlaista merkitystä tilanteessa kuin aiemmissa esimerkeissä nuoren kanssa päällekkäispuheen syntyessä.

Tämä esimerkki tukee aiemmin tässä luvussa kuvailtua ja etenkin tapaamisessa 2 havaittua nuoren puheen priorisointia siten, että ammattilaisten oman puheenvuoron keskeyttäminen näyttää liittyvän erityisesti tilanteisiin, jossa nuori on toisena osapuolena, kun taas ammattilaisten kesken pitkätkin päällekkäiset puheenvuorot ja vuoron oton yritykset olivat mahdollisia. Tämän voi tulkita näiden erilaisten esimerkkien perusteella kertovan siitä, että ammattilaiset näyttävät jakavan tässä tapaamisessa pääosin asiakaslähtöisyyden periaatteen, ainakin mitä tulee nuoren mahdollisuuteen saada tilaa puheenvuoroilleen, ja toteuttavat omia institutionaalisia roolejaan suhteessa siihen.

5.2.5 Ammatilainen tiedon haltijana

Institutionaalisissa keskusteluissa myöskään tiedon jakautuminen ei ole tasaista osallistujien kesken. Siinä, missä arkikeskusteluissa tiedon määrä osallistujien välillä yleensä vaihtelee tilanteisesti, institutionaalisessa vuorovaikutuksessa ei voida olettaa näin tapahtuvan.

(Drew & Heritage 1992, 49.) Keskusteluanalyysissa puhutaan episteemisyydestä, kun ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia tiedollisia väitteitä osallistujat esittävät, kyseenalaistavat ja puolustavat keskustelussa (Heritage 2013, 370). Moniammatillisessa keskustelussa osallistujilla on käsityksiä siitä, millaisia tiedollisia oikeuksia ja velvollisuuksia kullakin tilanteessa on, ja nämä käsitykset tulevat näkyviksi siinä, miten osallistujat muotoilevat puheenvuorojaan. Osallistujat huomioivat keskustelun edetessä kunkin keskustelun osapuolen tiedollisia asemia ja päivittävät näitä huomioita jatkuvasti keskustelun edetessä. (Stevanovic 2016, 208-210.)

Seuraavassa aineistokatkelmassa keskustelun aiheena on nuoren peruskoulun loppuminen ja jäljellä olevien opintojen määrä.

Aineisto-ote 16. Osallistujien tiedolliset statukset (tapaaminen 1, 51:00)

1 E: mites se sun peruskoulun homma nyt o- on onkse nyt
2 varma että sä saat (0.3) paperit ulos
3 (1.1)
4 E: sieltä että (0.9) [pääset sit sinne ammattikouluun
5 N: [niin
6 N: joo (0.4) kyllä (0.6) koska minulla on nyt öö (1.6)
7 [ää (.) tää jakson jälkeen jää (.) vain (1.0)
8 T: [sulla ei hirveesti oo kyllä
9 →N: kak[sii englannin kurssii (0.5) e[i mitään muu[ta kyllä
10 T: [joo ei sul hirveesti oo [mm
11 E: [joo
-----poistettu 13 riviä välistä-----
12 S: [ja sulla puuttu syksyllä kolmetoista kurssia
13 (1.8)
14 N: [niin kyllä
15 S: [ku ollaan keskusteltu (.) nii[nni nyt sä oot niinku ei sulla
16 T: [mm
17 S: enää kyllä voi olla paljoo [jäljellä
18 T: [°ei°
19 E: joo=
20 T: =mm
21 S: °.joo°
22 (2.3)
23 S: ku (.) puolessa vuodessa pitää tulla ykstoista (0.4)

24 [jos syyskuussa on puuttunu °kolme[toista°
25 T: [mm [mm
26 E: joo
27 S: °joo°
28 (3.5)

Edustaja kysyy katkelman alussa nuorelta, saako tämä varmasti ”paperit ulos” jotta voi hakea ammattikouluun (rivit 1-4). Nuori vastaa myöntävästi ja jatkaa vielä kertomalla, että hänelle jää meneillään olevan jakson jälkeen vain kaksi englannin kurssia (rivit 6-9). Otteesta on poistettu 13 riviä, joissa nuori ja sosiaalityöntekijä puhuvat jo suoritetuista kursseista. Sosiaalityöntekijä palaa puhumaan jäljellä olevien kurssien määrästä todeten, että ”sulla puuttu syksyllä 13 kurssia” (rivi 12), johon nuori vastaa myöntävästi (rivi 13). Sosiaalityöntekijä jatkaa sanomalla ”nyt sä oot niinku ei sulla enää kyllä voi olla paljoo jäljellä” (rivi 17), joka kuulostaa asian pohtimiselta, vaikka nuori on kertonut jäljellä olevien kurssien määrän aiemmin. Sosiaalityöntekijä jatkaa vielä aiheesta laskemalla nuoren suorittamia ja suorittamatta olevia kursseja (rivit 23-24). Lopputuloksena voi huomata, että sosiaalityöntekijän laskutoimituksesta jää jäljelle kaksi kurssia, kuten nuori on kertonut paikalla olijoille katkelman alussa.

Institutionaalisessa keskustelussa osallistujien episteemisiin oikeuksiin vaikuttavat merkittävästi heidän institutionaaliset roolinsa ja asemansa (Stevanovic 2016, 208). Vuorovaikutuksessa keskustelun osapuolet asemoivat itsensä puhuessaan enemmän tai vähemmän kyseessä olevasta aiheesta tietäviksi tai täysin tietämättömiksi. Tämä asemointi on yleensä hyvin hienovaraista. (Stevanovic 2016, 207.) Äskeisessä tilanteessa nuori on tuottanut vastauksen kysymykseen, ja on vieläpä tuottanut sen ilman epäilyyn viittaavia sanoja (mielestäni, ehkä, luulisin..) sekä antanut tarkentavaa tietoa siitä, mitkä kurssit ovat kyseessä (kaksi englannin kurssia). Sosiaalityöntekijän seuraavat puheenvuorot osoittavat, että nuoren tiedonanto ei ole ollut asiassa riittävää, joka ilmenee siitä, että sosiaalityöntekijä pohtii jäljellä olevien kurssien määrää ja päättyy lopuksi vielä laskemaan ne. Sosiaalityöntekijän ei tässä tilanteessa luovuta tiedollista valtaa nuorelle eikä tunnusta tämän sanomaa tietona tai uskottavana asiana, vaan asia voidaan nähdä tietona vasta siinä vaiheessa, kun hän on itse osoittanut sen todeksi. Keskusteluanalyysin keinoin ei ole mahdollista saada selville, miksi näin on. Nuoren vastauksen aikana keskustelussa on päällekkäistä puhetta nuoren ja työntekijän välillä, jolloin nuoren vastaus on saattanut jäädä kuulematta tai muuten vain

ollut lenkillä (rivi 14). Työntekijä ei reagoi tähän, vaan siirtää keskustelun seuraavaan aiheeseen koskemaan nuoren kännykällä pelaamista elehtimällä näpyttelyä (rivi 15). Tilanne näyttää jatkuvan kuitenkin hyvässä hengessä keskustelijoiden yhdessä naureskellen.

Tässä tapauksessa työntekijä epäili nuoren kertoman uskottavuutta ja myös nuoren todistelu jäi huomiotta. Työntekijä on tilanteessa lisäksi sellaisessa asemassa, jonka puolesta hänen on mahdollisesti helpompi siirtää keskustelu haluamaansa suuntaan (ks. luku 5.2.1), tässä tapauksessa seuraavaan aiheeseen koskemaan nuoren kännykällä pelaamista, ilman että aiempi keskustelu käytäisiin loppuun ja nuori saisi joko tunnustuksen siitä, että hän puhuu totta, tai asia kyseenalaistettaisiin suoraan.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä tutkielmassa tarkastellaan sitä, millaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on ja miten ne avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta kotoutumissuunnitelman teossa. Edellisessä luvussa on kuvattu erilaisia nuoren käyttämiä vuorovaikutuksellisia keinoja kuulluksi tulemiseksi sekä ammattilaisten asemoitumista suhteessa nuoreen. Analyysin avulla on kuvattu sitä, miten keskustelun osallistujien omat jäsenyykset tilanteesta ylläpitävät tilanteen institutionaalisuutta (Raevaara ym. 2001, 24) sekä sitä, miten osallistujien puhe tuottaa ja tuo näkyväksi roolien epäsymmetriaa ja kuvattu näiden epäsymmetrioiden seurauksia vuorovaikutukselle (Drewn ja Heritagen 1992, 53).

Tässä luvussa siirrytään vuorovaikutuksen mikromaiseman tarkastelusta kohti laajempia yhteiskunnallisia ilmiöitä. Aluksi kuvataan niitä seikkoja, jotka nousivat esiin tutkimustuloksista, kuten tilanteessa vallinneita epätasa-arvoisia institutionaalisia asemia ja niiden ilmenemistä keskustelussa sekä muita tilanteessa ilmenneitä epäsymmetrioita. Tämän jälkeen tarkastellaan, miten nuoren kuulumisen tapaamisissa ilmenee ja mitä kuulumisen merkitsee nuoren arjen kansalaisuuden rakentumiselle. Lopuksi on pohdinta tutkimuksen luotettavuudesta ja menetelmien käytöstä.

Vuorovaikutuksen mikromaisema institutionaalisissa kohtaamisissa

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen ”*millaisia vuorovaikutuksellisia keinoja nuori käyttää kuulluksi tulemiseen kotoutumissuunnitelmakeskustelussa?*” avulla tarkasteltiin nuoren asemaa vuorovaikutuksessa. Tutkimuskysymys avasi näkökulmia myös nuoren näennäisesti passiivisen reagoinnin tarkasteluun ja analyysin edetessä esiin nousi sellaisia seikkoja nuoren käyttämistä vuorovaikutuksen keinoista, jotka eivät alun perin olleet aineistossa helposti havaittavissa. Keskusteluanalyysissa jokaisen keskustelun osapuolen nähdään aktiivisesti vaikuttavan siihen, miten keskustelu muotoutuu (Raevaara ym. 2001, 24), joten tulososiossa kiinnitettiin huomiota myös vuorovaikutuksen hienovaraisempiin muotoihin, kuten siihen, minkälaisissa kohdissa esiintyy esimerkiksi reagoimattomuutta tai hiljaisuutta ja miten niihin keskustelussa suhtaudutaan.

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu, että kohtaamisissa, joissa osallistujat ovat kielellisesti tai muulla tavoin epäsymmetrisessä asemassa, osallistujilla on käytössään voimavaroja ja erilaisia keinoja yhteisen ymmärtämisen rakentamiseksi (Leskelä & Lindholm 2011). Samoin tämän tutkielman tulokset osoittavat, että nuorella on vuorovaikutustilanteessa toimiessaan käytössään useita erilaisia, sekä hienovaraisia että suurempia, keinoja kuulluksi tulemisensa varmistamiseksi. Nuoren keskustelussa käyttämät keinot ovat *toisto päällekkäisyyksien päällekkäisyyksissä, kovan äänen käyttö, puheenvuorojen ottaminen keskustelun vuorottelusäännöistä poiketen, hiljainen protestointi* sekä *suostuttelu*. Nämä keinot on esitetty seuraavassa kuviossa.

Kuvio 1: Nuoren käyttämät keinot kuulluksi tulemisen varmistamiseksi

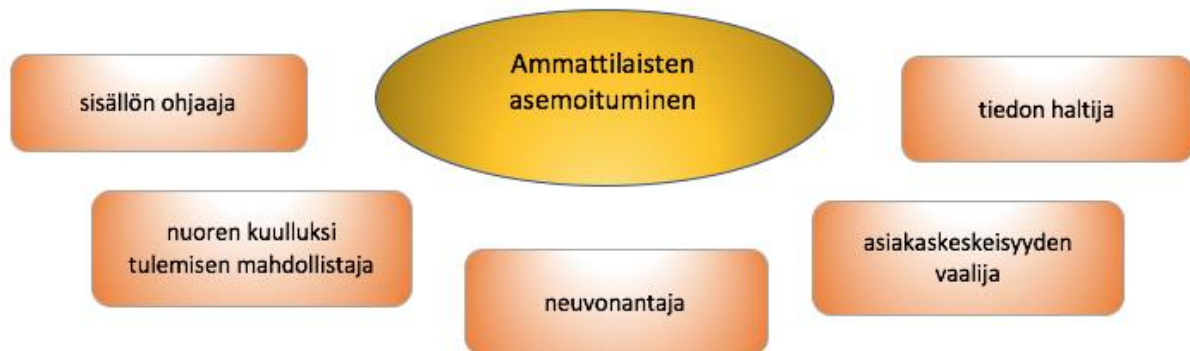

Nuoren kuulluksi tulemiseen vaikuttaa myös moni taustamuuttuja, esimerkiksi aiempi suhde paikalla olleisiin henkilöihin tai jotkin henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten mahdollinen jännittäminen tilanteessa. Tutkielmassa ei pyritä kuvaamaan kaikkia niitä asioita, jotka nuoren kuulluksi tulemiseen vaikuttavat, vaan tarkastelemaan sitä, miten kuulluksi tuleminen rakentuu paikalla olevien henkilöiden vuorovaikutuksessa. Tutkielmassa ei myöskään tehdä päätelmiä nuoren kuulumisen tunteesta, vaan tarkkaillaan nuoren kuulumisen mahdollisuuksia institutionaalisessa tapaamisessa.

Nuori toimii ja reagoi tilanteessa suhteessa keskustelukumppaneihinsa, eli paikalla oleviin ammattilaisiin. Siksi tutkielmassa tarkastellaan myös sitä, minkälaisia mahdollisuuksia ja

rajoitteita ammattilaiset toiminnallaan nuoren kuulluksi tulemiselle luovat samalla kun he toteuttavat tapaamisen institutionaalisia päämääriä. Ammattilaisten asemoitumista tarkasteltiin toisen tutkimuskysymyksen, ” *Millä lailla ammattilaiset asemoituvat suhteessa nuoreen*”, avulla. Ammattilaisten merkitys nuoren kuulluksi tulemiselle on huomattava, sillä heillä on tilanteessa lähtökohtaisesti enemmän valtaa ja siten myös vastuuta esimerkiksi siitä, mitä asioita keskustelussa nostetaan esille ja miten näistä aiheista puhutaan sekä ketkä voivat osallistua keskusteluun ja missä määrin. Tulosten perusteella ammattilaiset asemoituvat vuorovaikutuksessa *keskustelun sisällön ohjaajina, nuoren kuulluksi tulemisen mahdollistajina, nuoren neuvonantajina, asiakaskeskeisyyden vaalijoina sekä tiedon haltijoina* (kuvio 2). Ammattilaisten tuottamissa erilaisissa kohtaamisen tavoissa näkyy se, miten monin tavoin ja kulloisestakin keskustelun kontekstista riippuen ammattilaiset voivat keskustelussa asemoitua suhteessa nuoreen. Ammattilaisten ammatilliseen työkalupakkiin voikin ajatella kuuluvan valmiudet useaan erilaiseen keskustelutyylisiin ja asemoitumiseen riippuen siitä, minkälainen lähestymistapa tilanteessa muotoutuu parhaiten asiakkaan tilannetta palvelevaksi (Suoninen 2000, 103-104).

Kuvio 2: Ammattilaisten asemoituminen vuorovaikutustilanteessa suhteessa nuoreen

Näiden kahden tutkimuskysymyksen avulla tutkielmassa on tarkasteltu sitä, millaisia seurauksia erilaisilla vuorovaikutuksen tavoilla on ja miten eri vuorovaikutuksen tavat avartavat tai rajoittavat nuoren kuulluksi tulemisen mahdollisuutta. Seuraavaksi kuvataan vuorovaikutuksen osallistujien erilaisia lähtökohtia tapaamisissa ja peilataan niitä erilaisiin epäsymmetrioihin, joita institutionaalisiiin kohtaamisiin usein kuuluu.

Vuorovaikutuksen epäsymmetria nuoren ja ammattilaisten kohtaamisessa

Epäsymmetrisellä vuorovaikutuksella viitataan usein sellaiseen tilanteeseen, jossa osapuolilla on erilaiset toimintamahdollisuudet ja toimintavaltuudet erilaisten institutionaalisten asemiensa vuoksi (Leskelä & Lindholm 2011, 12). Viranomaiskohtaukset ovat institutionaalisen luonteensa vuoksi ammattilaisen ja asiakkaan välisen suhteen muovaamia eli ne eivät lähtökohtaisesti ole tasaveroisia kohtauksia. (Hiitola & Peltola 2018, 124; Heikkinen 2018, 31).

Nuoren ja ammattilaisten erilaiset institutionaaliset asemat näkyivät myös tutkimustuloksissa. Nuorella on tapaamisessa käytössään selvästi muita paikallaolijoita rajallisemmat keinot esimerkiksi puheenaiheiden ohjailuun ja mielipiteensä julki tuomiseen. Epäsymmetrinen tiedon, vallan ja kielitaidon jakautuminen vaikuttaa nuoren institutionaalisen aseman muotoutumiseen. Nuoren vuorovaikutuksellisia keinoja tarkasteltaessa institutionaalisuuden taso ei ollut tilanteessa yhtä selkeästi havaittava ja analysoitava kuin ammattilaisten. Suomea vielä opettelevalla alaikäiselle nuorelle tällainen institutionaalinen, moniammatillinen tapaaminen on satunnainen, jopa uusi tilanne, jolloin hänen työkalupakkinsa sisältö tilanteessa toimimiseen on lähtökohtaisesti hyvin erilainen ja huomattavasti rajatumpi kuin ammattilaisilla. Keskusteluanalyysin avulla vuorovaikutuksesta on kuitenkin tunnistettavissa erilaisia, edellä esiteltyjä keinoja, joilla nuori ilmaisee itseään. Vaikka nuori ei käytäkään tilanteessa äidinkieltään, voi hän turvautua keskustelulle tyypillisiin keinoihin tullakseen kuulluksi. Niiden avulla nuori myös kenties tiedostamattaan muovaa tilanteessa omaa institutionaalista asemaansa.

Ammattilaiset sen sijaan suorittavat työtehtäviään heille tutussa kontekstissa. Heillä on takanaan koulutusta, harjoittelua, työskentelyä, onnistumisia ja epäonnistumisia, työryhmän tuki, ammatillinen ideologia ynnä muita resursseja tekemiensä valintojen taustalla ja toimintaansa tukemassa. Heillä on keskusteluissa huomattavasti enemmän liikkumavaraa sen suhteen, miten he puhettaan muotoilevat ja puheenaiheita ohjailevat, jonka lisäksi he pystyvät asemoitumaan tilanteessa usein eri tavoin ja toteuttamaan institutionaalisia roolejaan henkilöinä, joilla on jo ammattilaisstatuksensa vuoksi oikeus esimerkiksi ohjata nuorta ja keskustelua.

Koska vallan jakautuminen on tilanteessa epäsymmetristä, suuri vastuu nuoren kuulluksi tulemisesta ja tämän institutionaalisen aseman muotoutumisesta on paikalla olevilla ammattilaisilla. Asiakas-asiantuntija -jaon lisäksi on huomioitava, että yhtenä keskustelun osapuolena on alaikäinen nuori, jolla ei välttämättä ole muita aikuisia ohjaamassa ja hoivaamassa häntä. Tällöin ammattilaisille lankeaa vielä suurempi vastuu ja valta nuoren elämään kuin jos kyseessä olisi täysi-ikäinen asiakas. Osallistujien tasavertaisuus on haastavaa ja jopa mahdotonta myös siitä syystä, että tapaamista ohjaavat monet institutionaaliset reunaehdot, kuten tapaamisen tavoite. Ei varmasti ole tarkoituksenmukaista, että nuori voisi johdatella keskustelua tai valita keskustelunaiheet, kun keskustelussa pyritään tavoitteellisesti kohti asetettuja päämääriä. Siksi ammattilaisilla on tilanteessa vastuu myös vuorovaikutuksen eteenpäin viemisestä, ja heidän on pystyttävä kutsumaan asiakkaita yhteiseen keskusteluun institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa (Weiste, Lindholm, Stevanovic ja Valkeapää 2021, 59). Tämä voi olla ammattilaisille haastava tehtävä, mikäli nuori ei halua, uskalla tai koe voivansa osallistua keskusteluun.

Ammattilaisilla on viranomaiskohtaamisissa aina enemmän valtaa kuin asiakkaalla. Tämä vaatii työntekijöiltä asian tiedostamista ja sensitiivistä huomioimista. (Hiitola & Peltola 2018, 124). Sosiaalialalla työskentelevillä ammattilaisilla on käytössään erilaisia valtuuksia ja vallankäyttö voi olla heille arkipäiväistä ja rutinoitunutta. Asiakkaan kannalta vallankäyttö voi kuitenkin olla hyvinkin merkityksellistä, sillä ammattilaisen teoilla ja valinnoilla on vaikutusta asiakkaan elämään ja arkeen. (Heikkinen 2017, 32.) Vallankäyttö ei ole ainoastaan järein keinoin henkilön elämään puuttumista, esimerkiksi lapsen yhteydenpidon tai liikkumisen rajoittamista lastensuojelun kontekstissa, vaan valta on aina läsnä institutionaalisessa vuorovaikutuksessa ja ilmenee myös paljon hienovaraisemmin asiakkaan ja ammattilaisen välisissä kohtaamisissa. Valtaa on esimerkiksi se, mihin asioihin työntekijä kiinnittää tapaamisessa huomioita ja miten nämä asiat tulevat nimetyksi (Heikkinen 2017, 32). Täten aineisto-otteissa kuvatut ammattilaisten antamat suositukset ja neuvonannot ovat vallankäyttöä, vaikka ne olisivatkin sävyiltään kannustavia, sillä valta-asemasta tehdyt teot saavat eri merkityksen suhteessa nuoreen kuin jos osallistujat olisivat tilanteessa tasavertaisessa asemassa. Asiakkaan ja työntekijän välisissä kohtaamisissa tehdäänkin jatkuvasti monenlaisia ratkaisuja, jotka vaikuttavat joko yksilöä vahvistaen tai tämän voimavaroja rajoittaen. Pösö (2000, 273) esittää, että ammattilaisen rooli

hyvinvointiammateissa on haastava, sillä ammattilainen ”asettuu jokaisen asiakaskohtaamisen jokaisella sekunnilla kuuntelemaan, mitä asiakas sanoo ja reagoimaan siihen samalla, kun reflektoi sitä, mikä häneltä ja asiakkaalta jää sanomatta”.

Kielellisestä epäsymmetriasta puhutaan silloin, kun keskusteluun osallistujien kielitaidoissa on eroa esimerkiksi siksi, että joku paikalla olija ei käytä äidinkieltään (Leskelä & Lindholm 2011, 15). Salla Kurhila (2001) on tutkinut natiivien virkailijoiden ja ei-natiivien asiakkaiden orientoitumista keskustelutilanteissa joko institutionaalisten rooliensa tai kielen oppijan tai opettajan roolien kautta. Kurhilan aineistossa ilmenee asiantuntijuuden kerrostumista, joka tarkoittaa sitä, että institutionaalisessa tilanteessa epäsymmetriaa luovat sekä henkilöiden institutionaaliset roolit (esimerkiksi asiakas ja asiantuntija) sekä henkilöiden epäsymmetrinen kielitaito. Kielen epäsymmetria ei kuitenkaan välttämättä nouse keskustelussa merkittäväksi asiaksi, jos osallistujat eivät itse osoita sitä merkitykselliseksi. Vaikka ei-natiivi puhuisi hitaammin ja sanoja hakien, ei ole syytä ottaa kielellisiä poikkeamia tarkastelun keskiöön, jos hän tulee vuorovaikutuksessa ymmärretyksi. (Kurhila 2001, 191.)

Kielelliseen epäsymmetriaan on siis mahdollista reagoida keskustelussa näkyvästi tai se voidaan jättää huomiotta (Leskelä ja Lindholm 2011, 19). Vaikka tämän tutkielman keskusteluissa kielelliset korjaukset tai ymmärtämisen haasteet eivät nousseet esiin (ks. Kurhila 2007; Kurhila 2011), tai ainakin tutkimuksen tekijänä oma mielenkiintoni suuntautui muualle, on kielellinen epäsymmetria kuitenkin aiheellista huomioida tilanteessa läsnä olevana tekijänä. Kielellinen epäsymmetria asettaa keskusteluun osallistujat erilaiseen lähtöasetelmaan, mikä puolestaan on yhteydessä muihin tilanteissa vallitseviin epäsymmetrioihin. Kielellinen epäsymmetria on tulosluvussa nostettu esiin ammattilaisten asemoitumisen yhteydessä silloin, kun he tavanomaisesta keskustelun rytmistä poiketen antavat nuoren kertoa tarinaansa hitaasti, hapuillen ja taukoja pitäen. Siksi on mahdollista nähdä ammattilaisten asemoituvan siten, että he huomioivat tilanteessa vallinneet epäsymmetriat ja mahdollistavat nuorelle sellaisen puhumisen tavan, joka arkikeskustelussa tulisi helposti keskeytetyksi (ks. Hakulinen 1997, 53). Leskelä ja Lindholm (2011, 21–22) ehdottavat, että olisi aiheellista tutkia laajemmin kielellisesti epäsymmetrisiä vuorovaikutustilanteita ja pohtia sitä, miten tilanteessa käytännön tasolla voi toimia epäsymmetrian seurauksia loiventaakseen.

Leskelän ja Lindholmin (2011, 25) mukaan hyvän vuorovaikutuksen voi määritellä sellaiseksi, jossa osapuolet voivat osallistua vuorovaikutukseen mahdollisimman aktiivisina osapuolina. Tämä ei tarkoita identtistä aktiivisuutta osapuolten kesken, eikä täyttä symmetriää ole edes mahdollista saavuttaa (Leskelä & Lindholm 2011, 25). Pelkästään keskusteluanalyysin avulla ei voida myöskään sanoa, onko vuorovaikutus ollut onnistunutta vai ei (Lindholm, Stevanovic & Peräkylä 2016, 26). Tutkielmassa tarkoituksena ei ole arvottaa, saati syyllistää, tiettyjä henkilöitä tai tekoja, vaan kiinnittää huomiota siihen keskustelun mikromaailmaan, joka syntyy näissä institutionaalisissa puitteissa ja tarkastella sitä, minkälaisia seurauksia erilaisilla toimilla vuorovaikutukselle on. Siksi tutkielmassa on tuotu esiin erilaisia vuorovaikutuksellisia toimintatapoja ja pyritty näin lisäämään tietoisuutta vuorovaikutuksen yksityiskohdista. Tällainen toiminta voi parhaimmillaan johtaa vuorovaikutuksen paranemiseen (Lindholm ym. 2016, 26).

Kuuluminen arjen kansalaisuutta rakentamassa

Kansalaisuuden käsitteistön avulla on mahdollista tarkastella yksilön ja julkisen vallan toimijoiden, kuten maahanmuuttajatyön viranomaisten ja ammattilaisten, välistä suhdetta (Vuori 2012, 236). Tässä tutkielmassa näkökulmana kansalaisuuteen on *arjen kansalaisuus*. Arjen kansalaisuus ei ole koskaan valmis, vaan muotoutuu jatkuvasti erilaisissa kohtaamisissa (Vuori 2012, 236; 2015, 395). Arjen kansalaisuus rakentuu puheiden ja toiminnan kautta (Keskinen & Vuori 2012, 12) sekä erilaisten *arjen kansalaisuuden tapahtumien* kautta (Hirsiäho & Vuori 2012, 240; Vuori 2015, 395). Olennaista arjen kansalaisuudessa ovat yksilöiden väliset suhteet, eli arkiset kohtaamiset maahan muuttaneiden ja valtaväestön kesken (Heino 2019, 311).

Poliittinen kuuluminen puolestaan kuvaa sitä, minkälaisia mahdollisuuksia kuulumiselle eri ihmisillä on. Poliittisen kuulumisen käsitteen avulla tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten nuoren kuulumisen vaade aineistossa ilmenee ja minkälaisia hyväksyviä tai hylkääviä vastauksia nuori muilta vuorovaikutukseen osallistuvilta saa. Koska kuuluminen yhteisöön tai ympäröivään yhteiskuntaan on prosessi, jossa ihmisiä joko otetaan mukaan tai suljetaan ulos yhteiseltä kentältä (Keskinen & Vuori 2012, 11), voidaan sen avulla kuvata maahan

muuttaneen henkilön pääsyä yhteiskunnan eri osa-alueille (Heino 2019, 311).

Yksin tulleiden nuorten kuulumista tutkineen Wernesjön (2015, 453) mukaan kuulumista on mahdollista vaatia ja muilla on mahdollisuus kiistää tämä vaatimus. Tutkielmassa on esitelty erilaisia keinoja, joilla nuori viestii tapaamisessa mielipiteitään ja asemaansa muille paikallaolijoille. Nuori esimerkiksi ilmaisee ääntään voimistaen halukkuudestaan pitää puheenvuoro sekä käyttää suostuttelua keinona omien päämääriensä saavuttamiseksi. Näin tehdessään hän vahvistaa institutionaalista rooliaan keskustelun aktiivisena osapuolena. Nuori esittää muille paikallaolijoille vaatimuksen kuulua osaksi keskustelua sekä omaa elämäänsä koskevaa päätöksentekoa. Nuoren vuorovaikutukselliset keinot ilmentävät myös vaatimusta siitä, että hän voi kuulua aktiiviseksi tekijäksi muiden rinnalle sen sijaan, että olisi passiivinen päätösten kohde.

Kuten aiemmin tässä luvussa on todettu, nuoren liikkumavara tapaamisessa on rajoitetumpi useiden tilanteissa vallinneiden epäsymmetrioiden vuoksi. Siksi on tärkeää huomioida, miten nuoren kuulumisen vaatimukseen vastataan ja minkälaista asemaa nuorelle tarjotaan – annetaanko hänen kuulua osaksi keskustelua ja omaa tulevaisuuttaan koskevaa päätöksentekoa vai annetaanko nuoren ymmärtää, ettei hänen roolinsa ole tilanteessa tasavertainen muiden paikallaolijoiden kanssa. Tulosluvussa esitettyjen aineisto-otteiden kautta voidaan havaita, että toisinaan nuoren kuulumisen osaksi keskustelua ei ole itsestään selvää tai helppoa, esimerkiksi niissä hetkissä, kun hän ei saa puheenvuoroa tai hänen yrityksensä ohjata keskustelunaiheita ei onnistu. Analyysissa on tarkasteltu nuoren käyttämien keinojen lisäksi niitä tapoja, joilla ammattilaiset viestivät nuorelle tämän asemaa esimerkiksi luomalla nuorelle tilaa mielipiteensä ilmaisemiseen. Lisäisin Wernesjön (2015, 453) esittämään kuulumisen vaatimiseen ja kiistämiseen tämän tutkielman kautta esiin nousseen nuoren *kuulumisen vahvistamisen*. Tämä ilmenee tapaamisissa silloin, kun ammattilaiset toteuttavat asiakaslähtöisyyden ideaa esimerkiksi tukemalla nuoren keskusteluun osallistumista antamalla tälle tilaa puhua ja pitämällä nuoren keskustelun keskiössä.

Kaikki ihmisen kuulumisen ja kuulumattomuuden kokemukset kasautuvat ja vaikuttavat tämän arjen kansalaisuuden rakentumiseen (Hiitola ym. 2018, 20). Siksi *arjen kansalaisuuden*

ja *kuulumisen* käsitteet ovat oleellisesti toisiinsa kietoutuneita. Arjen kansalaisuus rakentuu erilaisista arjen kansalaisuuden tapahtumista (Hirsiaho & Vuori 2012, 240), kuten tällaisista kotoutumissuunnitelman teon yhteydessä tapahtuvista kohtaamisista. Arjen kansalaisuuden tapahtumien käsitteen avulla voidaan analysoida sitä, miten kotouttamistyötä tehdään käytännössä erilaisissa konkreettisissa tilanteissa. Vallitsevat valtiolliset ja ylikansalliset politiikat toteutuvat ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä kohtaamisissa. Näissä tilanteissa ihmisten mahdollisuudet joko avautuvat tai rajoittuvat ja kasautuessaan näistä tapahtumista muodostuu lopulta se, mitä kansalaisuus kunkin henkilön kohdalla on. (Hiitola & Vuori 2018, 328.) Hiitola ja Vuori (2018, 329) kuvaavatkin osuvasti, kuinka ”kansalaisuus vahvistuu tai säröilee merkityksellisten tapahtumien sarjana”.

Analyysi osoittaa, että institutionaalisissa kohtaamisissa nuorelle voidaan tulla opettaneeksi sopivia tapoja toimia tällaisessa neuvottelussa. Toisessa kokouksessa nuori saa puhua suhteellisen vapaasti vuorottelusäännöistä poiketen ja ensimmäisessä tapaamisessa nuori saa vihjettä siitä, että häntä voidaan korjata ja keskeyttää, vaikka nuori käyttää erilaisia keinoja puheenvuorojen ottamiseksi ja pitämiseksi. On kovin erilainen signaali nuorelle, onko hän keskustelussa puheen kohde vai olennainen osa oman elämänsä suunnittelua. Nuoren kuulluksi tuleminen ei ole näin pelkästään yksittäisessä hetkessä tapahtuva asia, vaan sen voi nähdä laajemmin muokkaavan sitä kansalaisuuden käsitystä, joka nuorelle rakentuu.

Kuitenkin instituutioiden merkitys kotouttamistyössä on lopulta vain yksi osa laajassa kentässä. Jos muu yhteiskunta ei hyväksy nuoren kuulumisen vaadetta, ei poliittisten instituutioiden rooli kuulumisen tueksi ole riittävä (Antonsich 2010, 650). On myös syytä tunnistaa maahanmuuttajan arjen kansalaisuuden rakentumisessa intersektionaalinen näkökulma. Maahanmuuttotaustaisuus on vain yksi ominaisuus tai resurssi muiden joukossa, ja monenlaiset ominaisuudet ja resurssit voivat toimia joko kuulumista rajoittavasti tai edistävästi (Hiitola, Anis ja Turtiainen 2018, 22). (ks. myös Yuval-Davis 1997, 45; Crenshaw 1991, 1242–1244; Keskinen & Vuori 2012, 14; Lister ym. 2007, 2.)

Nordberg ja Wrede (2015,55) sekä Heino (2019, 313) ehdottavat tutkimuksen fokuksen siirtämistä pelkästään maahan muuttaneiden tarkastelusta kohti kansalaisuuden rakentamista. Tällöin tulee mahdolliseksi huomioida paremmin esimerkiksi yhteiskunnan rakenteet sekä

maahanmuuttajien suhteet valtaväestöön (Heino 2019, 313). Nordberg ja Wrede (2015,55-56) esittävät lisäksi tarvetta empiiriselle tutkimukselle, jossa tarkastellaan minkälaisia seurauksia ja merkityksiä syntyy tilanteissa, joissa yksilö, arkiset kohtaamiset ja valtion politiikka yhdistyvät, sekä tutkimukselle, joka tuo esiin haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten toimijuuden. Nämä ovat tämän tutkielman ydinkysymyksiä, sillä kotoutumissuunnitelman teossa kohtaavat nuoren ja ammattilaisen lisäksi myös yksilö ja kansalliset sekä kansainväliset politiikat. Tässä tutkielmassa tutkimuksen kohteita eivät ole nuoret, vaan heitä koskettavat yhteiskunnalliset ilmiöt. Tutkielmassa on kiinnitetty huomiota erityisessä asemassa olevien nuorten toimijuuteen, vaikka toimijuuden mahdollisuudet ilmenivät tapaamisissa hyvin erilaisina ja suppeampina kuin ammattilaisten. Yksin tulleet alaikäiset esitetään herkästi haavoittuvina ja passiivisina, jota kuvaa tällä tutkielmalla ei haluta toistaa.

Luotettavuuden ja menetelmien pohdintaa

Laadullisessa tutkimuksessa väistämättä tutkijan ikä, sukupuoli, uskonto, poliittinen asenne ym. seikat vaikuttavat tutkimuksen tekemiseen ja aineiston tulkintaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 160.) Olen huomionut tämän ottamalla mahdollisimman puolueettoman roolin tutkielman teossa, eli perustanut analyysin aineistossa ilmenneihin asioihin ja tarkkaillut jatkuvasti omaa näkemyskehystäni. Kuitenkin alalla työskennelleenä ja vastaavanlaisiin kotoutumissuunnitelman päivityksiin osallistuneena minulla on ollut ennestään käsitys siitä, mitä näissä tapaamisissa tapahtuu ja mitä niissä kenties kuuluisi tapahtua. Sosiaalialan ammattilaisena on lisäksi mahdotonta irtautua sosiaalialan ammatin kautta sisäistyneestä sosiaalialan yleisestä arvopohjasta, kuten asiakaslähtöisyydestä. Olen huomionut nämä seikat tutkimusta tehdessäni tarkastelemalla toistuvasti, että tekemäni havainnot ovat aineistoon perustuvia eivätkä omien aiempien kokemusteni tuottamia. Valittu tutkimusmenetelmä tuki objektiivisuutta, sillä keskusteluanalyysissa merkitystä on vain niillä asioilla, jotka vuorovaikutukseen osallistujat itse tekevät tilanteessa todeksi.

Tutkimuksen kohteena olevaan institutionaaliseen tilanteeseen liittyy kuitenkin sen arkikeskustelua strukturoidumman luonteen vuoksi tiettyjä oletuksia, joista olen pyrkinyt olemaan tietoinen. Ammattilaisten oletettu rooli tapaamisissa on tapahtuman luonteen mukaisesti työskennellä kotoutumissuunnitelman tekemiseen tähdäten, eli kohti päämäärää,

että tapaamisen aikana käsitellään nuoren asioita ja keskustellaan tämän tulevaisuudesta. On oletettavissa, että ainakin sosiaalityöntekijällä on etukäteen selvillä ainakin osittain tapaamisen tavoitteet ja käsiteltävät teemat, ja että hän koollekutsujana on vetovastuussa tilanteessa. Esimerkit, joilla kuvataan paikalla olevien ammattilaisten erilaisten institutionaalisten roolien ilmentymistä, pyrkivät kuitenkin näiden oletettujen roolien ulkopuolelle ja kuvaavat sen sijaan sitä, millaisissa vaihtelevissa asemassa osallistujat keskustelussa ovat. Siten esimerkiksi sosiaalityöntekijän johtava asema tapaamisessa tulee todeksi ainoastaan silloin, jos osallistujat osoittavat tämän keskinäisessä vuorovaikutuksessaan.

Keskusteluanalyysissä aiemmin tavanomaisesti käytettyä tapaa, kasvokkain käytyjen keskustelujen äänitallanteiden käyttöä, on sittemmin kritisoitu (ks. esim. Seppänen 1997, 27) ja siirrytty laajalti videoaineistojen käyttöön. Vuorovaikutuksen multimodaalisuuden lisääntymisen myötä huomiota kiinnitetään enenevässä määrin sanojen ja lauserakenteiden lisäksi katseeseen, ilmeisiin, eleisiin, prosodiaan, liikkeisiin ja tilaan, jolloin tutkimisessa vuorovaikutuksen videoiminen on aiheellista (Stevanovic ym. 2016, 15). Tässä tutkielmassa tapaamisten videoiminen olisi ollut eettisesti ongelmallista ja herättänyt kysymyksiä esimerkiksi sen tarkoituksenmukaisuudesta opinnäytteen tekoa varten. Aiheen tutkiminen on kuitenkin perusteltua, sillä tapaamisissa käydyn keskustelun tutkimisen avulla on mahdollista tuoda esille, millaisena vuorovaikutus kotoutumissuunnitelman teossa ilmenee.

Videoimattoman keskustelun analysoinnin haasteet on otettu huomioon tutkielman teossa. Koska keskustelussa puheenvuoro on mahdollista osoittaa usealle henkilölle samanaikaisesti tai siinä voi olla joitakin seikkoja, jotka mahdollistavat useamman henkilön siirtymisen seuraavaksi puhujaksi, on videoimattomassa keskustelussa haastavaa arvioida esimerkiksi sitä, ”varastaako” joku puhujista toisen vuoron, sillä katsetta ei ole mahdollista analysoida (Londen 1997, 62). Tämän vuoksi analyysin lähtökohtana on ollut keskittyä aineistossa niihin vuorottelun haasteisiin ja reagointitapoihin, jotka ilmenevät puheen päällekkäisyyksissä sekä selkeästi vuoron vaihtumisen kohdissa esimerkiksi niin, että joku osallistujista on nimennyt seuraavan puhujan, mutta toinen puhuja aloittaa tästä huolimatta oman vuoronsa. Puheenvuoro on mahdollista ohjata eksplisiittisesti tietylle henkilölle katseen kohdistuksen lisäksi käyttäen jotakin osoittavaa nimitystä (Sidnell ym. 2013, 170). Tapaamisissa

sosiaalityöntekijät puhuttelivat nuorta toistuvasti nimellä tai osoittivat ”sä” -muotoa käyttämällä suuntaavansa puheen nuorelle. Puheenvuoron jakaminen muille osallistujille ilmeni näiden nimien käyttämisen lisäksi institutionaalisten asemien kautta (”olisko sulla (edustajan nimi) jotain lisättävää”) tai ”entäs (asuinyksikön nimi):ssä teidän näkökulmasta”). Näin myös nauhoitetun keskustelun avulla oli mahdollista tarkastella vuorovaikutusta vuorottelujäsennyksen näkökulmasta kotoutumissuunnitelmaa tehtäessä.

Aineistoa litteroidessa ja aineiston analyysissä ei myöskään huomioitu prosodiaa eli sävelkulkua. Tähän vaikuttivat ennen kaikkea käytössä olevat aikaresurssit ja tutkimuksen rajoittuminen gradun kokoon. Prosodian huomioiminen ei kuitenkaan tässä tutkimuksessa ole välttämättä oleellista ottaen huomioon tutkimuksen kiinnostuksen vuoronvaihtumiskohtiin (ks. De Ruiter 2006, 515, 531). De Ruiter (2006, 515, 531) havaitsi tutkimuksessa, että tutkimushenkilöiden oli helppoa tunnistaa puheen vuoronvaihtumiskohdat sellaisilta nauhoilta, joissa äänenpaino oli poistettu. Sellaisilta nauhoilta puolestaan, joissa sanoja oli muunneltu mutta intonaatiot jätetty, vuoronvaihtumiskohtien tunnistaminen laski huomattavasti. Tämän mukaisesti puheen sisällöllä on merkitystä vuoronvaihtumiskohdan ennakkoinnissa toisin kuin intonaatiolla (De Ruiter 2006, 515, 531.) Tutkimuksen luotettavuutta lisää se, että aineiston kokoelmaan on sisällytetty erilaisia poikkeustapauksia, kuten päällekkäisten puheenvuorojen lisäksi esimerkiksi sellaisia kohtia, jolloin nuorelle pedataan vastausvuoroa (ks. Vatanen 2023).

Tutkielmassa on käytetty keskusteluanalyysin menetelmiä Suonisen (1999, 102) kuvaamalla tavalla, jolloin liikutaan keskusteluanalyysistä diskurssianalyysin suuntaan. Litteroinnissa on huomioitu tauot, päällekkäisyydet ja takeltelukohdat, mutta ei tätä tarkempia vuorovaikutuksessa ilmeneviä asioita kuten edellä mainittua prosodiaa. Analyysin tarkkuuteen vaikutti tutkielman suuntautuminen sosiaalipolitiikan, eikä esimerkiksi kielitieteen, kentälle. Soveltavaa keskusteluanalyysia tehtäessä huomio kiinnittyi analyysissä pikkutarkasta keskustelun mikromaailmasta kohti institutionaalista tasoa ja taustalla piilevien ammatti-ideologioiden havainnointia. Keskusteluanalyysi oli täten keino tuoda näkyviin laajempia sosiaalipoliittisia ilmiöitä kyseisestä aineistosta.

LÄHTEET

Ahokas, Marja & Lahikainen, Anja Riitta & Pirttilä-Backman, Anna-Maija & Suoninen, Eero (2014) *Arjen sosiaalipsykologia*. Helsinki: Sanoma Pro.

Alanko, Salli & Marttinen, Irma & Mustonen, Henna (2011) *Lapsen etu ensin: Yksintulleet alaikäiset turvapaikanhakijat Suomessa. Yhteiset Lapsemme*.

Anis, Merja & Esberg, Riti (2018) *Turvaa ja suojelua palveluista ja vertaisista? Lapset pakolaisina ilman vanhempiaan*. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) *Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä*. Tampere: Vastapaino, 189–213.

Antaki, Charles (2011) *Six kinds of applied conversation analysis*. Teoksessa Charles Antaki (toim.) *Applied Conversation Analysis. Intervention and Change in Institutional Talk*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Björklund, Kristian (2015) *Unaccompanied Refugee Minors – Findings from a Research Project*. *Migration-Muuttoliike* 42:3, 13–20.

Borsch, anne sofie & de Montgomery, Christopher Jamil & Gauffin, Karl & Eide, Ketil & Heikkilä, Elli & Jervelund, Signe Smith (2019) *Health, education and employment outcomes in young refugees in the nordic countries: a systematic review*. *Scandinavian Journal of Public Health* 47:7, 735–747.

Burr, Vivien (2015) *Social Constructionism*. Third edition. London: Routledge.

Crenshaw, Kimberlé (1991) *Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color*. *Stanford Law Review*, 43:6, 1241–1299.

A 17.4.2016/679. Luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?qid=1574427741738&uri=CELEX:32016R0679>. Viitattu 22.11.2019.

De Ruyter, Jan-Peter & Mitterer, Holger & Enfield, N. J. (2006) Projecting the end of a speaker's turn: A cognitive cornerstone of conversation. *Language* 82:3, 515–535.

Drew, Paul & Heritage, John (1992) Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa Paul Drew & John Heritage (toim.) *Talk at Work. Interaction in Institutional Settings*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-65.

Euroopan Muuttoliikeverkosto (2021) Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkaraportti. Suomi 2020. <https://emn.fi/wp-content/uploads/2023/04/ARM-2020-kansi-muokattu.pdf>. Viitattu 9.5.2023.

Euroopan Muuttoliikeverkosto (2022) Vuosittainen maahanmuutto- ja turvapaikkaraportti. Suomi 2021. <https://emn.fi/wp-content/uploads/2023/05/ARM-2021-kansi-muokattu.pdf>. Viitattu 9.5.2023.

Gergen, Kenneth J (2010) *An Invitation to Social Construction*. 2nd edition. London: SAGE.

Hakulinen, Auli (1997) Johdanto. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 13–17.

Hakulinen, Auli (1997) Vuorottelujäsennys. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 32–55.

Heikkinen, Alpo (2017) *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry.*

Heritage, John & Clayman, Steven (2010) Talk in action. Interactions, identities, and institutions. Chichester: Wiley-Blackwell.

Heritage, John & Raymond, Geoffrey (2012) Navigating epistemic landscapes. Acquiescence, agency and resistance in responses to polar questions. Teoksessa Jan-Peter de Ruiter (toim.) Questions. Formal, functional and interactional perspectives. Cambridge: Cambridge University Press. 179–192.

Heritage, John (2013) Epistemics in conversation analysis. Teoksessa Jack Sidnell & Tanya Stivers (toim.) The Handbook of Conversation. Chichester: Wiley-Blackwell. 370–394.

Hiitola, Johanna & Anis, Merja & Turtiainen, Kati (2018) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino.

Hiitola, Johanna & Vuori, Jaana (2018) Afganistanilaisten pakkomuuttajien arjen kansalaisuus ja toiminnan mahdollisuudet. Janus 26:4, 326–342.

Hopkins, Nick & Blackwood, Leda (2011) Everyday citizenship. Identity and recognition. Journal of Community & Applied Social Psychology 21:3, 215–227.

Hopkins, Nick & Reicher, Stephen D. & van Rijswijk, Wendy (2015) Everyday citizenship. Identity claims and their reception. Journal of Social and Political Psychology 3:2, 84–106.

Isin, Engin (2008) Theorising acts of citizenship. Teoksessa Engin Isin & Greg Nielsen (toim.) Acts of citizenship. Lontoo: Zed Books, 15–43.

Jauhiainen, Jussi (2017) Johdanto ja johtopäätökset. Teoksessa Jussi Jauhiainen (toim.) Turvapaikka Suomesta? Vuoden 2015 turvapaikanhakijat ja turvapaikkaprosessi Suomessa. Turku: Turun yliopisto, 5–18.

Jefferson, Gail (2006a) Notes on some orderliness of overlap onset. Teoksessa Paul Drew & John Heritage (toim.) Conversation Analysis. Vol. 1. Turn-Taking and Repair. London: Sage, 71-92.

Jefferson (2006b) A sketch of some orderly aspects of overlap in natural conversation. Teoksessa Paul Drew & John Heritage (toim.) Conversation Analysis. Vol. 1. Turn-Taking and Repair. London: Sage, 93-110.

Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen ja Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 105–130.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja & Hall, Christopher & Parton, Nigel (2003) Introduction. Beyond a universal client. Teoksessa Christopher Hall, Kirsi Juhila, Nigel Parton & Tarja Pösö (toim.) Constructing clienthood in social work and human services. Interaction, identities, and practices. London: Jessica Kingsley Publishers, 11–26.

Kallinen, Kati & Nikupeteri, Anna & Laitinen, Merja & Lantela, Lauri & Turunen, Tuija & Nurmi, Henna & Leinonen, Jaana (2021) Lasten arjen hyvinvoinnin tekijät. Kasvatus & Aika 15:2, 4-21.

Kaukko, Mervi & Dunwoodie, Karen & Riggs, Elisha (2017) Rethinking the ethical and methodological dimensions of research with refugee children. ZEP : Zeitschrift Für Internationale Bildungsforschung Und Entwicklungspädagogik 40:1, 16–21.

Keskinen, Suvi & Vuori, Jaana (2012) Erot, kuuluminen ja osallisuus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: University Press, 7–38.

Kohli, R. K. S. (2011) Working to Ensure Safety, Belonging and Success for Unaccompanied Asylum-seeking Children. Child Abuse Review 20:5, 311–323.

Kokkonen, Lotta (2018) Pakolaisten sosiaalinen tuki viranomaiskohtaamisissa. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 98–123.

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto, Anna-Kaisa & Tuominen, Jaakko (2019) Everyday negotiations of belonging. Making Mexican masks together with unaccompanied minors in Finland. *Journal of Youth Studies*, 22:4, 551–567.

Korjonen-Kuusipuro, Kristiina & Kuusisto, Anna-Kaisa (2018) Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus* 26:4, 370–378.

Kotoutuminen.fi (2023a) Kotoutuminen ja pakolaisten vastaanotto.

<https://kotoutuminen.fi/kotoutuminen-ja-pakolaisten-vastaanotto>. Viitattu 11.5.2023.

Kotoutuminen.fi (2023b) Alaikäisenä ilman huoltajaa saapuneen.

<https://kotoutuminen.fi/alaikaisena-ilman-huoltajaa-saapuneet>. Viitattu 11.5.2023.

Kotoutuminen.fi (2023c) Alaikäisen kotoutumissuunnitelma.

<https://kotoutuminen.fi/alaikaisen-kotoutumissuunnitelma>. Viitattu 11.5.2023.

Kotouttaminen.fi (2023d) Seuranta ja tarkistaminen. <https://kotoutuminen.fi/seuranta-ja-tarkistaminen>. Viitattu 11.5.2023.

Kotoutuminen.fi (2023e) Kotoutumissuunnitelma.

<https://kotoutuminen.fi/kotoutumissuunnitelma>. Viitattu 11.5.2023

Kurhila, Salla (2001) Asiantuntijuuden kerrostumista. Syntyperäiset ja ei-syntyperäiset suomenpuhujat virkailijoina ja asiakkaina. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskusteluanalyttisiä tutkimuksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 178–195.

Kurhila, Salla (2007) Different orientations to grammatical correctness. Teoksessa Keith Richards & Paul Seedhouse (toim.) *Applying conversation analysis*. Basingstoke: Palgrave, 143–158.

Kurhila, Salla (2011) Kun ymmärtäminen on vaakalaudalla – kohdentamattomat korjausaloitteet kakkoskielisessä keskustelussa. Teoksessa Lealaura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.) *Haavoittuva keskustelu. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 145–183.

Kurhila, Salla & Laakso, Minna (2016) Puhumisen haasteet. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 224–242.

Kurhila, Salla & Lindholm, Camilla (2016) Ymmärtämisen haasteet. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 259–275.

Kuusisto-Arponen, Anna-Kaisa (2016) Myötätunnon politiikka ja tutkimusetiikka suomeen yksin tulleiden maahanmuuttajanuorten arjen tutkimisessa. *Sociologia* 53:4, 396-415.

Laki kotoutumisen edistämisestä 30.12.2010/1386.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20101386#L2P15>>. Viitattu 1.6.2020

Lehtimaja, Inkeri & Kurhila, Salla (2022) Practices of patient participation: Getting a turn during hospital ward rounds. *Discourse Studies*, 24:1, 24–46.

Lindholm, Camilla (2016) Luottamuksen haasteet. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 295–311.

Lindholm, Camilla & Stevanovic, Melisa & Peräkylä, Anssi (2016) Johdanto. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Keskustelunalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino. 9–25.

Lister, Ruth (1997) *Citizenship. Feminist perspectives*. New York: NYU Press.

Lister, Ruth & Williams, Fiona & Anttonen, Anneli & Bussemaker, Jet & Gerhard, Ute & Heinen, Jaqueline & Johansson, Stina & Leira, Arnlaug & Siim, Birte & Tobío, Gonstanza & Gavanas, Anna (2007) *Gendering citizenship in western Europe. New challenges for citizenship research in a cross-national context*. Bristol: Policy Press.

Lister, Ruth (2010) *Understanding Theories and Concepts in Social Policy*. Bristol: Policy Press.

Londen, Anne-Marie (1997) Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino, 56–74.

López, Maivel Rodríguez & Andreouli, Eleni & Howarth, Caroline (2015) From Ex-combatants to citizens: Connecting everyday citizenship and social reintegration in Colombia. *Journal of Social and Political Psychology* 3:2, 171–191.

Lähdesmäki, Tuuli & Saresma, Tuija & Hiltunen, Kaisa & Jäntti, Saara & Säaskilahti, Nina & Vallius, Antti & Ahvenjärvi, Kaisa (2016) Fluidity and flexibility of "belonging": Uses of the concept in contemporary research. *Acta Sociologica*, 59:3, 233–247.

Maahanmuuttovirasto (2019) *Asiakaspalautteen yhteenveto: alaikäisyksiköt 2019*.

<https://migri.fi/documents/5202425/15734017/Vastaanottokeskusten+asiakaspalautteen+yhteenveto+2019+alaikäisyksiköt/15a27180-57d4-daca-7c70-7f9614c1ea85/Vastaanottokeskusten+asiakaspalautteen+yhteenveto+2019+alaikäisyksiköt.pdf?t=1579000449000>. Viitattu 3.5.2023

Mackenzie, Catriona & McDowell, Christopher & Pittaway, Eileen (2007) Beyond 'Do no harm'. The challenge of constructing ethical relationships in refugee research. *Journal of Refugee Studies* 20:2, 299–319.

Marshall, T.H (1950) *Citizenship and social class. And other essays.* Cambridge: University press.

Nahkiaisoja, Annamaija & Isokoski, Annukka & Koivula, Meeri (2019) Yksin maahan tulleiden alaikäisten turvapaikanhakijoiden selviytymiskyvyn tukeminen ohjaajien näkökulmasta. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 56:3, 216–229.

Oxford refugee studies centre (2007) Ethical guidelines for good research practice. *Refugee Survey Quarterly* 26:3, 162–172.

Peräkylä, Anssi (1997) Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet.* Tampere: Vastapaino, 177–203.

Pösö, Tarja (2000) Kun auttamistyö keskustellaan ja tutkimustulokset tiivistetään. Teoksessa Arja Jokinen ja Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta.* Tampere: Vastapaino. 265–267.

Raevaara, Liisa (1997) Vierusparit. Esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) *Keskustelunanalyysin perusteet.* Tampere: Vastapaino, 75–92.

Raevaara, Liisa & Ruusuvuori, Johanna & Haakana, Markku (2001) Institutionaalinen vuorovaikutus ja sen tutkiminen. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) *Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–38.

Sacks, Harvey & Schegloff, Emanuel A. & Jefferson, Gail (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50:4, 696–735.

Seppänen, Eeva-Leena (1997) Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa Liisa Tanio (toim.) Keskusteluanalyysin perusteet. Tampere: Vastapaino, 18–31.

Sisäministeriö (2023) Pakolainen pakenee vainoa kotimaassaan. <https://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset>. Viitattu 11.5.2023.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>. Viitattu 26.8.2021.

Suoninen, Eero (1999) Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssinaalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 101–125.

Suoninen, Eero (2000) 'Tanssilajit ja -tyylit' asiakkaan kohtaamisessa. Teoksessa Arja Jokinen ja Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 67–104.

Suoninen, Eero & Jokinen, Arja (2005) Persuasion in Social Work Interviewing. *Qualitative Social Work* 4:4, 469–487.

Tampereen Yliopisto (2019) Ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi. <https://www.tuni.fi/fi/tutkimus/vastuullinen-tiede/hyva-tieteellinen-kaytanto/ihmistieteiden-eettinen-ennakoarviointi>. Viitattu 25.11.2019.

TENK (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2019.pdf. Viitattu 1.11.2019

Tietosuojalaki 5.12.2018/1050. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181050#Pidp447710288>>. Viitattu 25.11.2019.

Tietosuojavaltuutetun toimisto (2019) Henkilötietojen käsittely.
<https://tietosuoja.fi/henkilotietojen-kasittely>. Viitattu 13.11.2019

Trust (2020) Supporting transcultural belonging among unaccompanied children and young people. <http://www.transculturaltrust.net/>. Viitattu 2.4.2020.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2019) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (uudistettu laitos.). Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Turtiainen, Kati & Rezai, Jassin (2018) Valoa tunnelin päässä: Tunnustussuhteet nuoren kertomuksessa. Teoksessa Johanna Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 214–234.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) (2023a) Kotoutumista edistetään yhteistyössä.
<https://tem.fi/kotouttamisen-hallinto-ja-toimijat>. Viitattu 10.6.2023.

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) (2023b) Maahanmuuttajien kotouttaminen edellyttää yhdenvertaisuutta ja yhteistyötä. <https://tem.fi/maahanmuuttajien-kotouttaminen>. Viitattu 10.6.2023.

Ulkomaalaislaki 30.4.2004/301. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301#L6P88>. Viitattu 15.11.2019.

UNHCR (2022) Refugee data finder. <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/> Viitattu 31.10.2022.

Vatanen, Anna. Keskustelunanalyysi. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja].
<<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>>. Viitattu 26.1.2023.

Vatanen, Anna (2016) Keskustelunanalyttinen tutkimusprosessi. Teoksessa Melisa Stevanovic & Camilla Lindholm (toim.) Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Tampere: Vastapaino, 312–330.

Vehviläinen, Sanna (2001) Neuvomisen ongelmia ja ratkaisuja – vertaileva näkökulma. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Markku Haakana & Liisa Raevaara (toim.) Institutionaalinen vuorovaikutus. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 39–61.

Vuori, Jaana (2012) Arjen kansalaisuus, sukupuoli ja kotouttamistyö. Teoksessa Suvi Keskinen, Jaana Vuori & Anu Hirsiaho (toim.) Monikulttuurisuuden sukupuoli. Kansalaisuus ja erot hyvinvointiyhteiskunnassa. Tampere: University Press, 235–263.

Vuori, Jaana (2015) Kotouttaminen arjen kansalaisuuden rakentamisena. Yhteiskuntapolitiikka 80:4, 395–404.

Weiste, Elina & Lindholm, Camilla & Stevanovic Melisa & Valkeapää, Taina (2021) Osallistumisen haasteet. Tutkimuskohteena vuorovaikutus mielenterveyskuntoutuksessa. Teoksessa Riikka Nissi, Esa Lehtinen ja Mika Simonen (toim.) Kohtaamisia kentällä. Soveltava keskusteluntutkimus ammatillisissa ympäristöissä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 58-89.

Wernesjö, Ulrika (2011) Unaccompanied Asylum-Seeking Children: Whose Perspective? *Childhood* 19:4, 495–507.

Wernesjö, Ulrika (2015) Landing in a rural village: Home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities* 22:4, 451–467.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991/.

https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2. Viitattu 27.9.2022.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Women, Citizenship and Difference*. *Feminist Review* 57, 4–27.

Yuval-Davis, Nira (2006) *Belonging and the politics of belonging*. *Patterns of Prejudice* 40:3, 197–214.

Yuval-Davis, Nira (2011) *The politics of belonging: Intersectional contestations*. Thousand Oaks: Sage.

LIITTEET

LIITE 1

Tiedote tutkimuksesta tutkittavalle

Opiskelen Tampereen Yliopistossa yhteiskuntatieteiden maisteriohjelmassa opintosuuntanani sosiaalipolitiikka. Teen Pro Gradu –tutkielman aiheesta ”yksin maahan tulleiden nuorten tulevaisuuden rakentuminen kotoutumissuunnitelmanneuvottelussa”. Kyseessä on Tampereen Yliopistossa tehtävä ohjattu opinnäyte, jonka tekemisessä noudatetaan tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittelemää hyvää tieteellistä käytäntöä sekä tutkimuseettisiä periaatteita (lisätietoa tenk.fi).

Tutkimuksessa aineistona on kotoutumissuunnitelmanneuvottelussa käytävä nuoren ja viranomaisten välinen keskustelu. Tutkimuksen kohderyhmänä ovat 9-luokan päättävät nuoret ja heidän kanssaan toimivat ammattilaiset. Kiinnostuksen kohteena on 9-luokan loppumisen ja toisen asteen koulutuksen nivelvaiheessa käytävistä tulevaisuuden kuvauksista ja suunnitelmista käyty keskustelu. Aineiston keräämistä varten toivon pääseväni seuraamaan nuoren kotoutumissuunnitelmanneuvottelua. En aio osallistua käsiteltäviin asiasisältöihin vaan havainnoin tilannetta ja nauhoitan käydyn keskustelun.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja tutkimukseen osallistumisen voi halutessaan keskeyttää. Valmiissa pro gradu -työssä ei ole tutkimukseen osallistuneiden nimiä, paikannimiä tai muita tietoja, joista voisi tunnistaa tutkimukseen osallistuneet henkilöt. Aineisto tuhotaan tutkielman valmistumisen jälkeen.

Tutkimusaineistoa kerätään kevään 2020 aikana usealla ei paikkakunnalla ja tutkimuksen on määrä valmistua vuoden 2020 loppuun mennessä.

Ystävällisin terveisin,

Laura Peltola

laura.t.peltola@tuni.fi
Tampereen Yliopisto
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, sosiaalipolitiikka

Suostumus havainnoivaan tutkimustilanteeseen osallistumisesta

Tässä pro gradu – tutkielmassa tutkitaan yksin maahan tulleiden nuorten tulevaisuuden rakentumista kotoutumissuunnitelmanevottelussa. Ennen lupautumista havainnointitilanteeseen tutkimukseen osallistuvilla on ollut mahdollisuus kysyä tutkimuksesta ja tutustua siihen etukäteen toimitetun tutkimustiedotteen ja tietosuojailmoituksen pohjalta.

Tutkimukseen osallistuva täyttää

Nimi:

Toimi ja organisaatio:

Olen ymmärtänyt, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin milloin tahansa ilmoittaa, etten enää halua osallistua tutkimukseen. Siihen asti kerättyjä tutkimusaineistoja voidaan edelleen hyödyntää tutkimuksessa.

Olen saanut riittävät tiedot tutkimuksesta ja henkilötietojeni käsittelystä siinä. Olen saanut tiedotteen tutkimuksesta tutkittavalle ja tietosuojailmoituksen.

Olen ymmärtänyt saamani tiedot ja haluan osallistua tutkimukseen.

Kotoutumissuunnitelmanevottelut nauhoitetaan tutkimustyön sujuvoittamiseksi.

Kotoutumissuunnitelmassa nauhoitetut keskustelut ovat luottamuksellisia. Pro gradu – tutkielma sisältää suoria lainauksia keskusteluista tunnistetiedot tutkimuseettisten ohjeiden mukaisesti poistettuna.

Suostun osallistumaan havainnoivaan tutkimustilanteeseen ja hyväksyn yllä mainitut ehdot.

Tutkimukseen osallistuvan allekirjoitus, nimenselvennys ja päivämäärä (tai sähköinen osallistuvan ilmoitus)

Yhteystiedot:

Laura Peltola, laura.t.peltola@tuni.fi

Allekirjoitettu asiakirja jää tutkimuksen tekijän arkistoon. Suostumusta osallistua tutkimukseen säilytetään tietoturvallisesti niin kauan kuin aineisto on tunnisteteellisessä muodossa. Kun aineisto anonymisoidaan tai hävitetään, suostumusta ei tarvitse enää säilyttää.

Tietosuojailmoitus

1. Rekisterinpitäjä: Laura Peltola, laura.t.peltola@tuni.fi
2. Tutkielman ohjaaja: Katja Repo, sosiaalipolitiikka, Tampereen Yliopisto
3. Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus on pro gradu –tutkielman toteuttaminen, jossa tutkitaan yksin maahan tulleiden nuorten ja viranomaisten välillä kotoutumissuunnitelmanneuvottelussa käytävää keskustelua nuoren tulevaisuudesta.
4. Tutkielmassa henkilötietojasi käsitellään suostumuksesi perusteella. Voit koska tahansa peruuttaa suostumuksesi.
5. Erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvia tietoja käsitellään tutkielmassa suostumuksesi perusteella. Voit koska tahansa peruuttaa suostumuksesi.
6. Henkilötietojasi ei käytetä automaattiseen päätöksentekoon tai profilointiin. Henkilötietojen antamiseen ei ole lakiin tai sopimukseen perustuvaa velvollisuutta. Tutkimukseen osallistuminen ja tietojen luovutus sitä varten on täysin vapaaehtoista.
7. Henkilötietojasi ei luovuteta ulkopuolisille, eikä niitä näin ollen myöskään siirretä EU-ETA:n ulkopuolelle. Henkilötietoja sisältävää aineistoa käsittelevät vain tutkielman tekijä ja tarvittaessa hänen ohjaajansa.
8. Henkilötietojasi käsitellään vain niin kauan kuin tutkielma on saatu valmiiksi. Tutkielman valmistumisen jälkeen henkilötiedot ja aineisto hävitetään.
9. Henkilötietojesi käsittelyn ajan sinulla on rekisteröitynä seuraavia tietosuojalainsäädäntöön kuuluvia oikeuksia, joista tutkimuksen yhteydessä voidaan poiketa vain lainsäädännön mukaisesti:
 - Oikeus saada pääsy tietoihin
 - Oikeus saada virheelliset tiedot oikaistua
 - Oikeus tietojen poistamiseen ("oikeus tulla unohdetuksi") tietyissä tilanteissa
 - Oikeus käsittelyn rajoittamiseen tietyissä tilanteissa
 - Oikeus käsittelyn vastustamiseen tietyissä tilanteissa
 - Oikeus tehdä valitus valvontaviranomaiselle: tietosuoja.fi, puh: 0295666700, sähköposti: tietosuoja@oam.fi

Keskustelunanalyysissä käytetyt litteraatiomerkit

[Päällekkäispuhunnan alku
]	Päällekkäispuhunnan loppu (valinnainen)
=	Kaksi lausumaa liittyy toisiinsa tauotta
(1.3)	Hiljaisuus, mitattuna sekunteina
(.)	0.2 sekuntia lyhyempi hiljaisuus
.	laskeva tai päättävä intonaatio
,	tasainen tai jatkoa implikoiva intonaatio
?	nouseva intonaatio
(sana)	epäselvästi/epävarmasti kuultu sana
(-)	sana tai kohta, josta ei saatu selvää
(--)	pitempi jakso, josta ei saatu selvää
((irvistää))	Tuplasulkeissa litteroijan muita havaintoja/kommentteja
sa-	Viiva sanan lopussa: sana jää kesken
<u>sana</u>	Äänteen painottaminen
sa:na	Kaksoispiste(et): edeltävän äänteen venyttäminen
°sana°	Ympäröivää puhetta hiljaisemmalla äänellä puhuttu jakso
SANA	Ympäröivää puhetta voimakkaammalla äänellä puhuttu jakso
Sana	(lihavoitu konsonantti) äänteen korostaminen
s(h)ana	(h) Nauraen sanottu
€sana€	Hymyilevällä äänellä puhuttu jakso
#sana#	Narisevalla äänellä puhuttu jakso
.hh	Äänekäs sisäänhengitys
hh	Äänekäs uloshengitys
.sana	sana lausuttu sisäänhengittäen
.mt	Maiskautus
↑sana	Äänenkorkeuden nousu
↓sana	Äänenkorkeuden lasku
>hei<	Ympäröivää puhetta nopeammin puhuttu jakso
<hei>	Ympäröivää puhetta hitaammin puhuttu jakso
@joo@	Yksilöimätön äänensävyyn muutos, esimerkiksi toisten puhetta referoidessa
>>	Jälkeen tuleva puhe aloitetaan äkkinäisesti

(Stevanovic & Lindholm 2016; Seppänen, E-L. 1997, 22–23)